

POLITHØGSKOLEN

ANMELDELSER AV POLITIETS MAKTBRUK

ER POLITIET SELV ANSVARLIG FOR
BORGERNES MISTILLIT OG MANGLENDE
SAMARBEIDSVILJE

Jens Ørbæk

MASTER I POLITIVITENSKAP 2016

Innhold

Sammendrag	4
Forord	7
1 Innledning	8
1.1 Avgrensning.....	11
1.2 Oppgavens oppbygning og mål.....	12
2 Rammer for politiets maktbruk	12
3 Sentrale begreper	14
3.1 Begrepet legitimitet.....	14
3.2 Begrepet tillit.....	15
3.3 Adferd og kommunikasjon.....	17
4 Teoretisk forankring og tidligere forskning	19
4.1 Visualisering av undersøkelsen og politiets handlingsrom	21
4.2 Procedural Justice.....	23
4.3 Tidligere forskning.....	25
4.3.1 «Legitimacy in Policing: A Systematic Review».....	26
4.3.2 Anmeldelser av politiet.....	27
4.3.3 Politiets tjenesteutøvelse og bruk av makt	29
5 Metode	32
5.1 Samfunnsvitenskapelig metode.....	32
5.2 Metodikk.....	33
5.3 Metodevalg.....	35
5.4 Operasjonalisering.....	40
5.5 Erfaringer og kriterier ved koding av data.....	43
5.6 Metodekritikk.....	46
6 Empiri	48
6.1 Tid, sted, kjønn og alder på partene.....	48
6.1.1 Tidsrom.....	48
6.1.2 Politidistrikter og hendelsessted.....	51
6.1.3 Kjønn og alder på partene	54
6.2 Oppdragstype og stedart	58
6.3 Maktbruk og skadefølger.....	62

6.3.1	Verbal og fysisk maktbruk.....	62
6.3.2	Maktanvendelsen	63
6.3.3	Tekniske maktmidler.....	65
6.3.4	Skadefølger	66
6.4	Politiadferd og kommunikasjon	68
6.5	Fornærmede – adferd og kommunikasjon.....	72
6.6	Motiv	78
7	Diskusjon.....	79
7.1	Problemstilling	79
7.2	Forventninger	79
7.3	Kontekst.....	82
7.3.1	Små og store politidistrikter.....	82
7.3.2	Kjønns og aldersforskjeller i adferd og kommunikasjon.....	86
7.3.3	Uniformert ordenstjeneste uavhengig av arena.....	89
7.4	Politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon.....	92
7.4.1	Formell maktbruk og ferdigheter.....	93
7.4.2	Nødverge og bruk av tekniske maktmidler	94
7.4.3	Skadefølger	96
7.4.4	Er politiet høflige og involverende	97
7.5	Fornærmedes adferd, kommunikasjon og mulige motiver.....	99
7.5.1	Rus og negative erfaringer	99
7.5.2	Verbalt og fysisk utagerende.....	99
7.5.3	Motivert av erstatningskrav og motanmeldelser	101
8	Konklusjon og oppsummering	102
9	Referanseliste.....	109
10	Vedlegg.....	113

Sammendrag

Tittel: Anmeldelser av politiets maktbruk - Er politiet selv ansvarlig for borgernes mistillit og manglende samarbeidsvilje

Student: Jens Ørbæk

Veileder: Gunnar Thomassen

Årstall: 2016

Denne masteroppgaven handler om politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. Det er lagt til grunn en forståelse av at anmeldelsene mot politiet er et uttrykk for mistillit. Undersøkelsen er motivert av et ønske om å finne ut om det er forhold ved politiets tjenesteutøvelse som har utløst at borgerne velger å anmelde ulovlig maktbruk, uttrykt ved problemstillingen:

«Er det noe ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som skaper mistillit, og/eller er det forhold ved kontekst eller de fornærmede som gir seg utslag i manglende samarbeidsvilje og etterfølgende anmeldelser av politiets handlemåte».

Jeg har gjennomgått alle straffesaker som ble påtaleavgjort i 2013 av Spesialenheten for politisaker, med påstander om ulovlig bruk av makt. Det er foretatt en kvantitativ innholdsanalyse av 114 påtalevedtak og 300 partsforklaringer. Observasjoner er drøftet og vurdert i forhold til teori om «Procedural Justice», sammenholdt med verdiene som kommer til uttrykk i politiinstruksen § 5-2 og politiloven § 6, hvor det stilles krav til politiets adferd. Dersom politiet har opptrådt på en prosessuelt rettfærdig måte, skulle man forvente at de fornærmede var villige til å etterkomme politiets avgjørelser.

De som blir anmeldt er mannlige politibetjenter med en gjennomsnittsalder på 35 år, som da har 10 års erfaring etter Politihøgskolen. Hele 85 % av de fornærmede har ikke vært villige til å etterkomme politiets pålegg og 74 % av dem har satt seg fysisk til motverge.

Det er ikke entydig konkludert med at politiet selv er ansvarlige for manglende samarbeidsvilje og uttrykt mistillit hos borgerne. I denne oppgaven stilles det spørsmål ved om anmeldelsene kan ha sammenheng med kjønnsrelatert adferd, kulturelle forskjeller

mellom politidistriktene, manglende systemer for erfaringsoverføring og manglende ferdigheter/kunnskap om arrestasjonsteknikk.

Det tas forbehold om kvaliteten på målingene hva gjelder høflig adferd og kommunikasjon, da sett hen til de krav som stilles i politiinstruksen § 5-2. Videre er det sannsynlig at de fornærmede kan være motivert av at de selv er anmeldt i en politisak. Når egne funn holdes opp mot annen forskning på politiets adferd og kommunikasjon jf. Granèr (2004), Finstad (2000) og Lagestad (2010), er det likevel mye som tyder på en manglende bevissthet i forhold til betydningen av prosessuelt rettferdig dialog og konfliktdempende strategier.

Politiet er i gang med en omorganisering som kan medføre større sosial og geografisk distanse til borgerne. I lys av egne observasjoner er det av stor interesse om Politidirektoratet, politidistriktene og polititjenestemenn har en strategi for å opprettholde tillit og sikre borgernes samarbeidsvilje i fremtiden.

«Politiet skal først og fremst forebygge og bekjempe kriminalitet og skape trygghet for befolkningen. Det er på grunn av disse oppgavene at vi har et politi.....».

Foto: Eivind Pedersen (dagbladet.no)

«Utvalget anbefaler at politiet i fremtiden gis et mer spisset oppgavesett, som i hovedsak avgrenses til oppgaver direkte knyttet til politiets kjerneoppgaver, samt oppgaver som direkte understøtter løsninger av disse».

NOU 2013:9

Ett politi – rustet til å møte fremtidens utfordringer

Forord

I NOU 2013:9 anbefaler det oppnevnte utvalget at politiet gis et spisset oppgavesett. Dette anses som en nødvendig omlegging av politiets arbeidsoppgaver for å bekjempe kriminalitet og skape trygghet i fremtiden. Etterspør borgerne et spesialisert ordenspoliti eller har generalistrollen en viktig rolle også i fremtiden? Hvilke verdier er egentlig avgjørende for om politiet har den nødvendige legitimitet og tillit i befolkningen?

I dette forskningsprosjektet sees det nærmere på forholdet mellom politiet og borgerne i saker hvor politiet er anmeldt for ulovlig maktbruk. Det kartlegges og drøftes om prosessuell rettferdighet eller «Procedural Justice» kommer til uttrykk ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. Tidligere forskning dokumenterer at en slik verdibasert dialog og adferd er viktig for at borgerne er villige til å samarbeide med politiet.

Etter nærmere 30 års samlet praksis og fagkunnskap om politiets tjenesteutøvelse, har denne masteroppgaven blitt til for å tilfredsstille en nysgjerrighet. Hvorfor blir egentlig politiet anmeldt for ulovlig maktbruk og hvem knytter disse anmeldelsene seg til.

Jeg ønsker å takke vår venn Morten Kjelland fra UIO, Institutt for offentlig rett for hans engasjerte bidrag i å få til en god struktur på “Maktanalysen”. Vi har hatt gode samtaler i inn og utland om hvordan et slikt tema kunne belyses.

En takk rettes til Bjørn Bardal, Helene Ingebrigtsen Gundhus og Silje Bringsrud Fekjær ved Politihøgskolen. De bidro alle til en interesse for faget og svarte på alle mulige/umulige spørsmål under forelesningene. Takk også for hjelp til å peke ut retning for metodevalg og teoretisk forankring.

Gunnar Thomassen ved Politihøgskolen skal ha stor takk for sin rolle som veileder. Han har alltid stilt opp, vært tålmodig og diskret antydnet veien videre i et langvarig prosjekt. En god mentor og en faglig sterk støttespiller.

Uten velvilje fra Sjefen for Spesialenheten for politisaker, Jan Egil Presthus ville det vært vanskelig å gjennomføre et slikt studium i tillegg til full jobb. Jeg håper at denne oppgaven kan være nyttig for vår videre læringsdialog med Politihøgskolen og Politidirektoratet.

Til slutt en takk til Elin Gunn for å lese korrektur og hennes bidrag som diskusjonspartner over flere år. Samarbeidet fortsetter med full tyngde selv om utdanningen nå endelig er i mål.

1 Innledning

Denne masteroppgaven tar utgangspunkt i anmeldelser om ulovlig maktbruk. Det er i sakene fremsatt påstander om at politiet har begått straffbare handlinger under utøvelse av tjenesten. I løpet av et år gjør politiet bruk av makt svært mange ganger. Maktbruken finner sted i mange forskjellige situasjoner og involverer et stort antall borgere. I Spesialenheten for politisakers årsrapport uttaler Jan Egil Presthus med henvisning til EMK artikkel 2 og 3 «Politiet har i kraft av sine oppgaver en rekke maktmidler, uten tilstrekkelig kontroll med bruken av disse, vil retten til bruk av makt kunne bli en trussel mot rettssikkerhet og demokrati» (2009, s. 3).

Det er bare noen få av de involverte som velger å anmelde politiet for ulovlig maktbruk. De som anmelder får status som fornærmet i en straffesak med de plikter og rettigheter dette medfører. I Norge er ansvaret for å etterforske disse straffesakene lagt til Spesialenheten for politisaker. Etter rettspraksis er det langt mellom god tjenestehandling og straffbar tjenesteutøvelse. Høyesterett uttaler at «vurderingene må skje der og da og det må levnes politiet en forholdsvis romslig ramme når man skal vurdere handlingene i ettertid» (Rt. 1995, s. 661).

Ingen av sakene som inngår i grunnlagsmaterialet endte med straffeansvar for de involverte polititjenestemennene. Med utgangspunkt i at det faktisk var inngitt en anmeldelse om ulovlig maktbruk var det likevel grunnlag for å anta at flere av sakene kunne inneholde eksempler på kritikkverdige tjenestehandlinger. Dette forskningsprosjektet søker å kartlegge det uopplyste grenseområdet mellom «god tjenestehandling» og straffbar tjenesteutøvelse. Denne siden ved politiets maktbruk er i relativt liten grad belyst gjennom forskning i Norge tidligere.

Jeg ønsker å undersøke nærmere hva som kjennetegner disse straffesakene. Hvilke situasjoner de er knyttet til og hvordan politiet og de fornærmede samhandlet i den aktuelle hendelsen. Det er av spesiell interesse å kartlegge om det er noe ved politiets adferd og kommunikasjon som har utløst anmeldelsene, og hva dette eventuelt er.

«Er det noe ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som skaper mistillit, og/eller er det forhold ved kontekst eller de fornærmede som gir seg utslag i manglende samarbeidsvilje og etterfølgende anmeldelser av politiets handlemåte».

Anmeldelsene kan være et uttrykk for at de fornærmede ikke har tillit til politiet og dermed ikke kan godta politiets handlemåte. Spørsmålet blir om årsakene til manglende tillit skyldes politiets tjenesteutøvelse eller om dette kan forklares på en annen måte, slik som fornærmedes bakgrunn og fornærmedes generelle oppfatning av politiet.

Med problemstillingen følger en antakelse om at noe gikk galt i møtet mellom politiet og den fornærmede i den konkrete situasjonen. Det har hendt noe som gjør at den fornærmede ikke kan slå seg til ro og politiets handlemåte har foranlediget at den fornærmede i ettertid velger å anmelde politiet for ulovlig maktbruk.

I følge Tyler (2006) er borgerne villig til å akseptere avgjørelser tatt av myndighetene så lenge de bygger på rettferdighet:

“People are widely found to react to fairness by which authorities and institutions make decisions and exercise authority, and these reactions shape both their willingness to accept decisions and their everyday rule-following behavior. In addition, these effects have been found to occur when substantial issues, such as personal freedom are involved” (2006, s. 273-274)

Mazerolle m.fl. (2013) viser til Sunshine & Tyler (2003) når de hevder at «Procedural Justice» i nyere forskning forstås som «måten politiet behandler borgerne på og i hvilken grad avgjørelsene oppfattes som rettferdige» (2013, s. 15). Det finnes ikke noen direkte oversettelse til norsk, men begrepet kan delvis omtales som «prosessuell rettferdighet». Ved dette får også politiets adferd og kommunikasjon overfor borgerne betydning når det gjelder borgernes vilje til å etterkomme pålegg og akseptere avgjørelser.

En viktig forutsetning for tillit til politiet er i følge Hough, Jackson, Bradford & Myhill (2010) i hvilken grad samfunnet er velordnet og velfungerende. Norge er i stor grad preget av sosial trygghet og politiet scorer høyt på generelle tillitsmålinger (Thomassen, 2010). Politihøgskolens mål er å understøtte dette ved å lære bort en beste praksis gjennom en 3-årig høgskoleutdanning, som også målsetter en norm for «god tjenestehandling» basert på politiinstruksens kriterier. Dersom politiet opptrer i henhold til regelverket og slik som politiutdanningen legger grunnlag for, burde alt ligge til rette for at politiets handlinger og avgjørelser blir akseptert av borgerne.

Det vil alltid være utfordringer i teoriens møte med praksis og det vil være vanskelig å skille ut en utløsende faktor alene. Et eksempel kan knyttes til partenes adferd og kommunikasjon

som vil være preget av den tid og de rom samhandlingen finner sted i. I tillegg vil politiet og de fornærmede påvirkes av hva slags miljø de selv er en del av, tidligere erfaringer med hverandre og hvordan den andre parten responderer under det konkrete møtet.

For å kunne måle om det er forhold ved politiets tjenesteutøvelse som utløser anmeldelsene, er det grunnleggende å undersøke også andre mulige årsaker enn politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. For å kartlegge andre relevante faktorer som kan ha betydning for at de fornærmede anmelder politiet for ulovlig maktbruk er det utarbeidet flere kategorier spørsmål:

1. Hva kjennetegner tid, sted, kjønn og alder på partene?
2. Hva kjennetegner oppdragstype og stedart?
3. Hva kjennetegner maktbruk og skadefølger?
4. Hva kjennetegner politiadferd og kommunikasjon?
5. Hva kjennetegner fornærmede adferd og kommunikasjon?
6. Finnes det andre motiver?

Antakelsen om at det har vært «noe galt» ved politiets tjenesteutøvelse har sammenheng med flere generelle betraktninger. Politiet er en institusjon som yter bistand når borgerne trenger det både i forbindelse med operative oppgaver og sivile gjøremål. Dersom noen inngir falske anmeldelser vil dette kunne medføre straffeansvar. En må kunne legge til grunn at de fornærmede ikke inngir slike anmeldelser uten videre.

Både politiet og borgerne har i utgangspunktet alt å tjene på et balansert tillitsforhold og et best mulig samarbeidsklima. Det vil være uhensiktsmessig for politiet å gå inn i krevende situasjoner dersom borgerne oppfatter at de ikke har den tilstrekkelige myndighet til å gjøre dette. Borgerne er heller ikke tjent med at politiet har en negativ innstilling til dem. Dette kan gjøre at politiet vurderer det som mindre viktig å yte service og hjelp, og at politiet prioriterer andre som trenger bistand samtidig. Tillitsforholdet er på mange måter gjensidig forpliktende.

Myndighet knyttes til om politiet har den nødvendige legitimitet. Legitimitet kan defineres med «at noe er bredt akseptert, enten fordi det er godkjent i lov eller fordi det av andre grunner anses rettmessig eller rettferdig» (Store norske leksikon, 2016). Når det gjelder politiets maktbruk så vil legitimiteten i stor grad være forbundet med om maktbruken har hjemmel i lov eller instruks. Selv om dette er tilfelle må handlingene fortsatt oppfattes som rettferdige av borgerne. Dersom det er forhold ved politiets tjenesteutøvelse som har utløst

manglende tillit og samarbeidsvilje hos de fornærmede så kan dette ha betydning for politiets legitimitet også i fremtidige situasjoner.

I følge Skogan (2006) vil publikums negative erfaringer med politiet i langt større grad påvirke tilliten til politiet enn publikums positive erfaringer. Dersom politiet oppfattes å ha liten grad av legitimitet vil det være begrensede muligheter for et godt samarbeid. Dette vil ikke gjelde bare for de som er direkte involvert i hendelsene, men også i forhold til andre som er en del av de fornærmedes sosiale nettverk.

1.1 Avgrensing

I denne masteroppgaven har det vært et bevisst valg å ta utgangspunkt i de maktmidlene politiet oftest tar i bruk. Utvalget i denne undersøkelsen knytter seg til definisjonen - *”fra politiet tar tak i noen, utøver fysisk tvang og benytter arrestasjonsteknikker eller maktmidlene håndjern, pepperspray og batong”*. Dette innebærer at andre maktmidler som tvangsmessig stans av kjøretøy, bruk av tjenestehund eller skytevåpen ikke inngår i utvalget.

Oppgaven omhandler ansatte i politiet som er utdannet fra Politihøgskolen og har 3-årig bachelorutdanning samt studenter som er under slik utdanning. Den innbefatter også polititjenestemenn og kvinner med 2-årig etatsutdanning fra Politiskolen. I tillegg inngår enkelte saker hvor arrestforvarere/transportledsagere har utøvd maktbruk. Andre personer med midlertidig eller avgrenset politimyndighet inngår ikke i denne undersøkelsen.

Finstadutvalget (NOU 2009:12) fremhever at Spesialenheten også har en viktig oppgave med å gi tilbakemeldinger til politiet og bidra til læring i politietaten. Dette forskningsprosjektet er motivert av et ønske om å bidra til kunnskap og læring om hva det er som utløser at politiet anmeldes for ulovlig maktbruk.

Avgrensningen medfører at undersøkelsen dreier seg om maktbruk, tjenesteoppdrag og situasjoner som de fleste tjenestemenn og kvinner kan kjenne seg igjen i. Dette kan forhåpentligvis bidra til økt sannsynlighet for erfaringsoverføring og læring.

1.2 Oppgavens oppbygning og mål

Jeg vil først kort gjøre rede for de legale rammene for politiets maktbruk. Deretter beskrives oppgavens teoretiske forankring som er «Procedural Justice». Helt sentralt innenfor denne teorien står begrepene «legitimitet» og «tillit» som begge vil bli nærmere definert. Det blir også gjort rede for «adferd og kommunikasjon» i en generell og polisiær sammenheng. I forhold til politiets maktbruk og hvordan politiet opptrer under tjenesteutøvelse vil det bli referert til nordisk og internasjonal forskning på området.

Deretter følger en redegjørelse for hvordan undersøkelsen er gjennomført før det tas i bruk beskrivelser og refleksjoner om metodevalg. Observasjoner vil bli presentert ved hjelp av figurer og forklarende tekst. I tilknytning til denne presentasjonen vil det også bli foretatt enkelte supplerende analyser. Funn vil avslutningsvis bli drøftet i forhold til relevant teori og forskning før det sammenfattes en oppsummering og konklusjon.

2 Rammer for politiets maktbruk

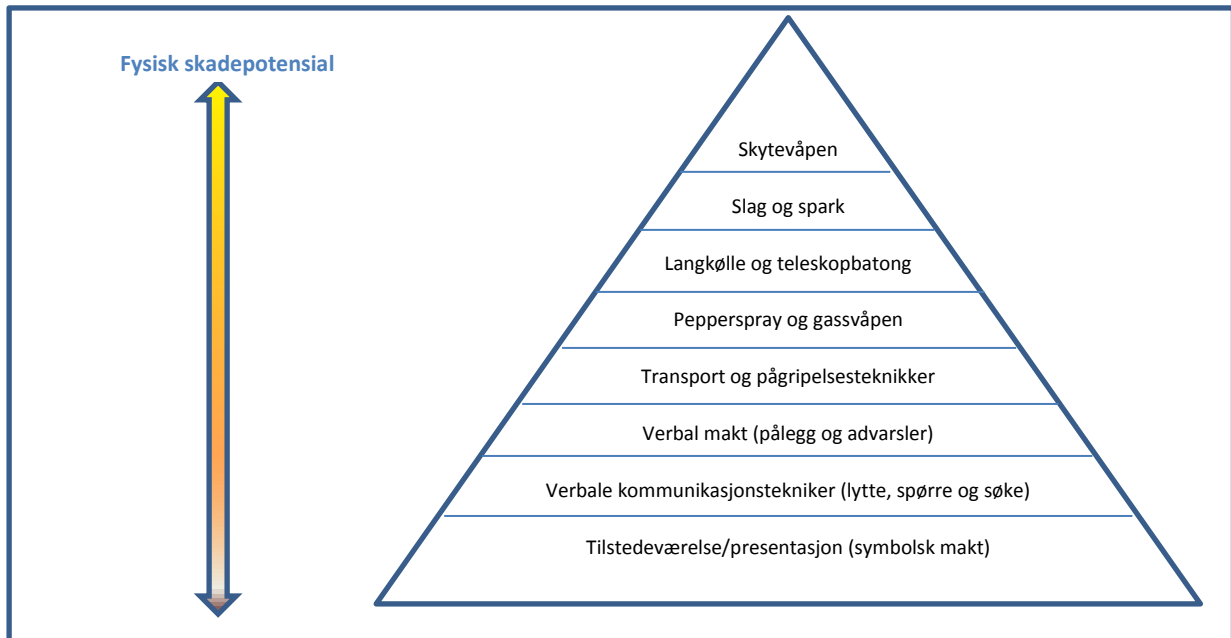
I Norge er politiets adgang til å gjøre bruk av makt regulert gjennom politiloven og politiinstruksen. Politiet kan anvende makt under utførelse av tjenesten når det er «nødvendig og forsvarlig» jf. politilovens § 6. Det er fra lovgiver lagt inn en grunnleggende forutsetning om at politiet foretar en vurdering av behovet for å bruke makt, før de beslutter å ta maktmidler i bruk. Selv når det er konkludert med at maktbruk er nødvendig må maktmidlene tilpasses den aktuelle situasjonen og fremstå som forsvarlige.

Videre følger det av politiinstruksen § 5-2 at «en politimann må ikke la seg provosere ved motstand eller fornærmelser. Den nødvendige autoritet skal vinnes gjennom høflig opptreden, ro og beherskelse». Dette er et viktig prinsipp for at politiet skal opprettholde sin legitimitet. Politiet må i følge politiinstruksen først prøve å løse oppdraget gjennom opplysning, råd, pålegg eller advarsel dersom det er mulig.

Politiets maktbruk er et svært omfattende fagområde som strekker seg fra fysisk tilstedeværelse og helt opp til bruk av skytevåpen. I Politihøgskolens faghefte

«Arrestasjonsteknikk» (Lohne Lie og Lagestad, 2011) fremstilles en maktpyramide for å rangere de forskjellige maktmidlene:

Figur 1: Maktpyramiden og skadepotensiale

Maktpyramiden er et uttrykk for et økt skadepotensiale ut fra hvilke maktmidler politiet tar i bruk. Samtidig viser maktpyramiden hvordan politiinstruksen stiller krav om at politiet først må søke å løse oppdraget gjennom råd, veiledning og pålegg før de faktisk benytter seg av makt, jf. politiinstruksen § 3-1.

Politiets maktbruk er som det fremgår av figuren ikke bare knyttet til verbal maktbruk og fysisk maktbruk. Symbolsk makt kommer også til uttrykk ved at politiet er til stede som en representant for offentlige myndigheter. Uniformering er et tydelig bilde på hvordan slik makt kan uttrykkes gjennom bruk av symboler og tilstedeværelse.

I maktpyramiden beskrives også verbale kommunikasjonsteknikker som en del av maktmidlene politiet har til rådighet. Dette blir en viktig overgang til mer formell maktbruk som starter med muntlige pålegg og advarsler, før fysisk makt kan benyttes. Fysisk maktbruk vil som regel bety bruk av transport og pågripelsesteknikker, som innebærer å ta tak i, ledsage og eventuelt foreta en nedleggelse med påfølgende bruk av håndjern. I forlengelsen av dette jf. vurderingen av forholdsmessig og nødvendig kan politiet også ta i bruk de tekniske maktmidlene pepperspray, teleskopbatong og i ytterste fall skytevåpen.

Hjemmel for å kunne avvike prinsippet om at maktbruk går «fra mindre til mer» knytter lovgiver til om det mindre maktmiddelet åpenbart fremstår som «utilstrekkelig eller uhensiktsmessig». Etter politiloven § 6 kan politiet om nødvendig bruke alle maktmidler, det er situasjonen som avgjør om maktbruken blir forholdsmessig og nødvendig. I tillegg må politiets bruk av makt fremstå som forsvarlig jf. skadefølge for at den skal være lovlig. Politiloven § 6 vektlegger også at politiet må opptre saklig, upartisk og med omtanke for personers integritet.

3 Sentrale begreper

Innenfor «Procedural Justice» er begrepene legitimitet og tillit helt sentrale (Tyler, 2006 & Mazerolle m.fl, 2013). Like viktig er forståelsen av at politiets samhandling med borgerne må være bygget på dialog og relasjon (Bottoms & Tankebe, 2012). I denne oppgaven omtales dette som «politiets adferd og kommunikasjon». Det er derfor naturlig å definere disse begrepene nærmere.

3.1 Begrepet legitimitet

Legitimitet kan defineres på flere måter og benyttes som begrep i mange forskjellige sammenhenger. Et utgangspunkt er den generelle definisjonen «at noe er bredt akseptert, enten fordi det er godkjent i lov eller fordi det av andre grunner anses rettmessig eller rettferdig» (snl.no). Legitimitet slik begrepet benyttes i politivitenskapen har flere perspektiver og dimensjoner ved seg.

Tyler (2006) viser til Weber som skiller legitimiteten i et normativ og et sosialvitenskapelig perspektiv. I sammenhengen med «Procedural Justice» beskriver Tyler hvordan det normative dreier seg om hvorfor borgerne «burde» etterkomme loven. Det sosialvitenskapelige perspektivet er opptatt av å forklare hvorfor borgerne er «villige» til å følge loven. I følge Tyler har senere forskning fokusert på begge disse perspektivene og at det nå er en forståelse av at de må sees i en sammenheng.

I denne oppgaven vil legitimitet være knyttet til to dimensjoner som forholder seg til det «formelle» og «uformelle» (Blader & Tyler, 2003). Det formelle dreier seg om politiet opptre

innenfor en legal ramme slik det fremkommer blant annet i politiloven § 6. Dette innebærer at maktbruken må være «nødvendig og forholdsmessig» og ha en hjemmel i lov. Samtidig er det i Politiinstruksen § 5-2 ved ordlyden «nødvendig autoritet skal vinnes gjennom en høflig opptreden, ro og beherskelse» en nær knytning mellom det formelle og det uformelle i kravene til politiets adferd og kommunikasjon.

Med andre ord vil ikke politiets handlinger oppfattes av borgerne som legitime bare fordi de er hjemlet i lov. Politiets adferd og kommunikasjon må også ha noen uformelle verdier for at borgerne skal være villige til å etterkomme og akseptere politiets avgjørelser. Legitimitet som er basert både på formelle og uformelle dimensjoner vil være en forutsetning for å bygge og opprettholde tillit til politiet. Verdiene som kommer til uttrykk i Politiinstruksen § 5-2 viser hvordan lovgiver vektlegger den uformelle dimensjonen. Samlet gir de formelle og uformelle dimensjonene i politiinstruksen uttrykk for den samme prosessuelle rettferdigheten som «Procedural Justice».

3.2 Begrepet tillit

Det er vanskelig å finne en felles definisjon og forståelse av begrepet tillit. En definisjon som ofte er benyttet innenfor psykologi er gjort av Mcallister (1995) som sier at tillit er "et individs tro på, og villighet til å handle på bakgrunn av ord, handlinger og beslutninger til andre".

Forskningsavdelingen ved Politihøgskolen viet i 2010 en egen artikkelserie til temaet «Tillit til politiet». Begrunnelsen for dette arbeidet var at tillit ofte var et tema som ble debattert i det offentlige rom og erkjennelsen av at politiet i Norge vanskelig kan fungere uten betydelig grad av tillit hos befolkningen. To sentrale bidragsyttere i forskningsrapporten var Politihøgskolens egne forskere Paul Larsson og Gunnar Thommassen.

Larsson beskriver hvordan tillit kan forstås og beskrives på flere måter. Han viser til Aubert som hevdet at «tillit er en egenskap ved mellommenneskelige relasjoner og at forutsigbarhet mellom aktørene er et avgjørende aspekt ved tillitsforholdet» (2010, s. 8). I et moderne samfunn vil det i følge Larsson være større sosiale avstander enn tidligere. Tidligere ble tilliten i stor grad bygget gjennom nærhet og sosial kontroll, hvor politiet var en naturlig del av lokalmiljøet. Videre hevder Larsson at politiets tillit i det moderne Norge i større grad må

skapes ved fremforhandlet legitimitet. Dette vil også i følge Larsson ha betydning for hvordan tilliten til politiet kan opprettholdes.

Thomassen viser til tidligere forskning på tillit mellom politiet og borgerne og konkluderer med at «befolkningens tillit til politiet i stor grad henger sammen med grunnleggende sosiale og politiske trekk i samfunnet». Han hevder at politiets innsats også har en klar innvirkning, «men da først og fremst som følge av hvordan de opptrer i møte med publikum» (2010, s. 78). Thomassen beskriver videre tillit i to dimensjoner, «sosial tillit» og «politisk tillit». Sosial tillit er «den generelle tilliten mellom samfunnsborgerne, i hvilken grad borgerne stoler på hverandre og oppfatter hverandre som ærlige». Politisk tillit omtales som «forventninger om kompetent makt- og tjenesteutøvelse, forutsigbarhet og integritet» (2010, s. 74).

Sunhine & Tyler (2003) beskriver tillit som et begrep bestående av et «instrumentelt og prosessuelt aspekt». Instrumentelt er da knyttet til graden av effektivitet og om politiet er kompetent, mens prosessuelt har med måten politiet opptrer på i forhold til publikum.

Norge er et land som er preget av sosial velferd og et velfungerende demokrati. Tilgang for alle til utdanningsinstitusjoner og velferdsgoder bidrar til at vår kultur og vårt samfunn er mer enhetlig enn andre deler av verden. Selv om vi i Norge også har hatt og har utfordringer ved integrering av innvandrere, flyktninger og asylsøkere, så har ikke dette preget det norske samfunnet på samme måte som i enkelte av våre naboland. Samtidig står politiet i Norge overfor organisatoriske endringer i disse dager, som for mange vil innebære en større avstand til politiet gjennom økt sosial og geografisk distanse. Som forklart av Larsson vil dette gi utfordringer i forhold til hvordan politiet i fremtiden skal etablere og opprettholde et tillitsforhold til publikum.

Oppsummert vil tillit ha sammenheng med hvordan politiet formelt løser oppgavene sine, men også hvordan politiet opptrer mer uformelt i møte med publikum. Begge forhold vil ha betydning for oppfatningen av politiets legitimitet og opplevelsen av om det er et balansert tillitsforhold mellom partene.

I denne oppgaven oppfattes at tilliten de fornærmede har til politiet er nært knyttet til hvordan politiet opptrer formelt og uformelt i møtet med borgerne. Dette gjelder spesielt i forhold til dimensjonen politiets adferd og kommunikasjon, men også ved at maktutøvelsen utføres slik det er lagt opp til ved undervisning og instruksverk.

3.3 Adferd og kommunikasjon

I og med at «politiets adferd og kommunikasjon» står sentralt i «Procedural Justice» er det her naturlig med en redegjørelse for disse begrepene. I store norske leksikon er adferd og kommunikasjon knyttet til fagfeltet psykologi og dette handler om menneskelig samspill.

Adferd

Adferd defineres som «den totale personlige eller gruppemessige menneskelige oppførsel og uttrykksform som preges av det herskende kulturmønster på en bestemt tid og et bestemt sted».

Hvordan politiet fremstår og uttrykker seg har sammenheng med individuelle forutsetninger, verdier og normer. Politifolks adferd vil samtidig være preget av den lokale politikultur. De samme personene er ikke bare en del av en jobbkultur. Politimenn og kvinner inngår også i en sosial kultur på stedet hvor de bor. Dette vil ha betydning for den individuelle og kollektive adferden, som finner sted på nærmere angitt tid og sted.

Granèr (2004) bruker uttrykket «den uppskattade kollegaen» når politiet selv beskriver hva som kjennetegner en god politimann. De egenskapene som trekkes frem er «gott omdöme, vara kollegial, arbetsvillig, ha en god professionell kompetens samt ett balanserat förhållningssätt» (2004, s. 261). Den adferden som oftest ble verdsatt i denne studien var knyttet til om politikolleger var i stand til å være rolige, opptre høflig og i hvilken grad de var imøtekommende i kontakten med publikum. Braithwaite (1998) oppsummerer viktige strategier ved politiets adferd når det gjelder å dempe konfliktnivå i møtet med publikum. Politiets evne til å ha en vellykket adferd i møtet med publikum er knyttet til om politiet klarer å (Lagestad, 2010, s. 22):

- Benytte spørsmål for å kontrollere møtet med publikum
- Benytte støttende taktikk
- Unngå avvisende selvforsvarssyklus
- Unngå overbruk av trusler
- Bruk fysisk makt som siste utvei
- Unngå taktikker som fører til verbal misbruk

Kommunikasjon

Begrepet kommunikasjon defineres som en «utveksling av informasjon (opplysninger, meninger, behov, ønsker osv.) mellom individer og grupper» (snl.no). Det er naturlig å knytte politiets kommunikasjon ikke bare til det uttrykte ord. Hvordan budskapet mottas og oppfattes av borgerne vil også ha en sammenheng med politiets nonverbale aktivitet. Dersom politiet sier at de ønsker å lytte til og respektere motparten, så hjelper det ikke hvis de tilkjenner med sitt kroppsspråk en manglende interesse og respekt.

I følge Lagestad handler ordenstjeneste om «å løse oppdrag ved hjelp av kommunikasjon» (2010, s. 137). Videre beskriver han at det er forskjell på hvordan kvinner og menn i politiet benytter kommunikasjon i tjenesten. Lagestad viser også til Braithwaite (1998) som har funnet ut at politibetjenter som er gode på kommunikasjon oftere løser oppdrag på en fredfull måte (2010, s. 155).

Oppsummert vil politiets adferd og kommunikasjon være preget av kontekst og hvilken sosial kultur de selv er en del av. Det er viktig at politiet er oppmerksomt på hvordan dette kommer til uttrykk gjennom ord og handling. Da sett hen til hvilken betydning man vet dette har for publikums oppfatning og hvordan publikum reagerer i møtet med politiet.

Som beskrevet under pkt. 3.1 vil politiets legitimitet være knyttet til uformelle og formelle dimensjoner. Politiets formelle adferd og kommunikasjon vil vises i form av advarsler, pålegg og fysisk maktbruk. Deres uformelle handlinger vil ha sammenheng med om politiet er villige til å lytte/spørre og involverer de fornærmede eller om deres adferd signaliserer den nødvendige respekt og verdighet.

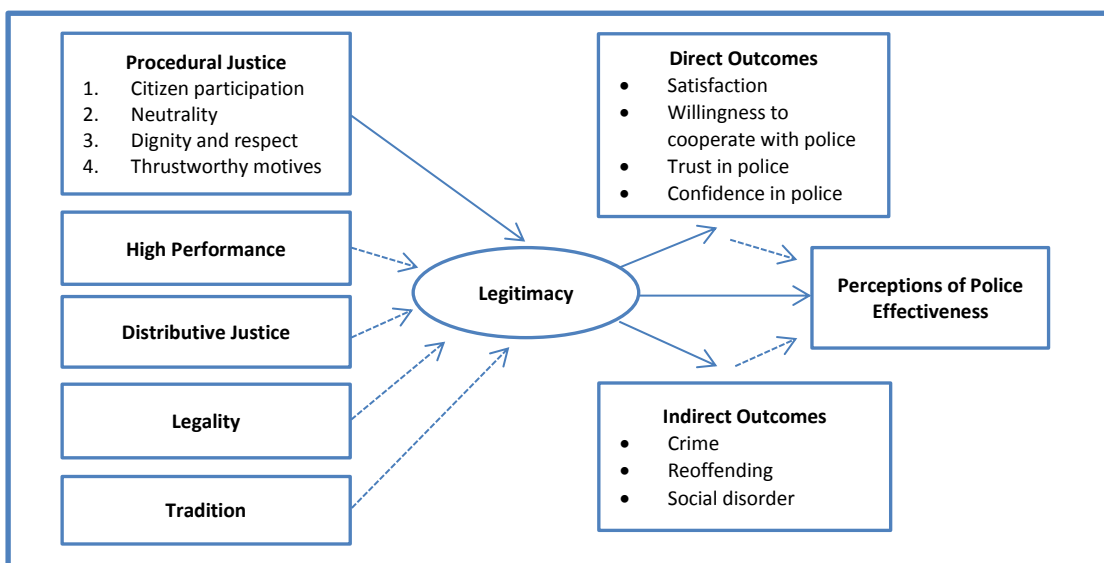
I maktpyramiden beskrives hvordan politiet også utøver makt ved sin tilstedeværelse og bruk av verbale kommunikasjonsteknikker. Dette kommer i tillegg til formell makt i form av muntlige reguleringer og begrensninger. Politiets maktutøvelse vil slik være bygget på både uformelle og formelle dimensjoner.

4 Teoretisk forankring og tidligere forskning

I følge Tyler (2006) vil mye av den forskningsmessige diskusjonen om lov og orden dreie seg om «compliance» eller i hvilken grad det er vilje til å etterleve loven. «The purpose of creating laws and empowering legal authorities is to establish and maintain social order by regulating public behavior» (2006, s. 269). Lovverk og utøvelse av offentlig myndighet har med andre ord til hensikt å opprettholde sosial orden og å regulere borgernes adferd.

Mazerolle m.fl. (2013) har i nyere tid gjennomført en større metastudie «Legitimacy in Policing: A Systematic Review». I sin rapport bruker de en logisk modell for å oppsummere teoriene som forklarer sammenhengen mellom politistyrte inngripen og legitimitet. Videre viser modellen betydningen dette forholdet har for borgernes opplevelse av politiet og borgernes vilje til å innrette seg i forhold til autoritetene.

Figur 2: Teoretisk modell av årsaker og effekt knyttet til politiets legitimitet

Inngangene til legitimitet er fem hovedveier og forskerne kategoriserer disse som «Procedural Justice», «High performance», «Legality», «Distributive Justice», og «Tradition». Mazerolle m.fl viser til Bottoms & Tankebe (2013, s. 14) som argumenterer med at «legitimacy needs to be perceived as always dialogic and relational in character». Med andre ord vil politiets legitimitet være nært knyttet til hva slags dialog politiet har med borgerne og kvaliteten på relasjonen mellom politiet og borgerne.

I denne masteroppgaven er det et hovedfokus på «Procedural Justice» og om politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon har vært preget av de fire kjerneelementene, eller verdiene som kommer til uttrykk i politiinstruksen. Spørsmålet blir da om politiet har opptrådt på en måte som:

- Involverer borgerne
- Er nøytral og objektiv
- Oppfattes som verdig og respektfull
- Tilkjenner tillitsvekkende/troverdige motiver

«Procedural Justice» er en av flere faktorer som i en teoretisk sammenheng kan forklare hva som skaper tillit hos borgerne og samarbeidsvilje med politiet. I den logiske modellen er det ved bruk av heltrukne linjer markert at den sterkeste sammenhengen i metastudien er påvist nettopp mellom inngangen «Procedural Justice» og de forskjellige effektene. Mazerolle m.fl. (2013) har målt en signifikant sammenheng til den direkte effekten som kommer til uttrykk ved borgernes tilfredshet, vilje til å samarbeide med politiet, tiltro til politiet og tillit til politiet.

Mazerolle m.fl (2013) viser at det er en sammenheng mellom alle de fem hovedveiene til legitimitet og hvordan dette gir seg utslag i de forskjellige effektene. I eget forskningsprosjekt er det tatt utgangspunkt i anmeldelser som knytter seg til påstander om ulovlig maktbruk. Det vil da være naturlig å knytte legitimitet både til kvaliteten på politiets maktbruk og hvordan slike verdier kommer til uttrykk gjennom politiets adferd og kommunikasjon. Dersom det er liten grad av kvalitet på maktutøvelsen, eller at den mangler legal forankring skulle man forvente at de fornærmede ville reagere på en negativ måte.

I politiinstruksens § 5- 2 «opptreden i tjenesten» fastsetter lovgiver de verdiene som skal komme til uttrykk i politiets tjenesteutøvelse. I egen studie legges det til grunn at verdiene fra politiinstruksen kan sidestilles med kjerneelementene i «Procedural Justice», slik det fremgår av sammenstillingen i tabell 1:

Tabell 1: Sammenstilling av «Procedural Justice» og politiinstruksens verdier

Procedural Justice:	Politiinstruksen:
Politiet involverer borgerne	Politiet skal være beskytter, hjelper og veileder
Politiet er nøytralt og objektivt	Politiet skal opptre høflig mot enhver
Politiet oppfattes som verdige og respektfulle	Politiet skal være rolig og opprettholde autoritet
Politiet tilkjenner tillitsvekkende/troverdige motiver	Politiet må følge lov eller sedvane

Fysisk maktbruk jf. politiloven § 6 er tillatt under forutsetning av at mildere maktmidler er forsøkt eller åpenbart ikke vil føre frem. I maktpyramiden er disse mildere maktmidlene definert som symbolsk makt, verbale kommunikasjonsteknikker og verbal makt. I utgangspunktet må alle nivåene være fulgt i en «god tjenestehandling». Unntak fordrer at den foreskrevne rekkefølgen vil være «utilstrekkelig eller uhensiktsmessig».

Oppsummert vil en «god tjenestehandling» ha i seg mange elementer fra de teoretiske inngangene til legitimitet. I denne oppgaven er det fokusert på om politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon har hatt den nødvendige legitimitet. Dette baserer seg på om tjenesteutøvelsen i en «uformell» og «formell dimensjon» har involvert borgerne, vært nøytral og objektiv, oppfattes som verdig og respektfull samt har tilkjenner troverdige motiver

Dersom anmeldelsene mot politiet er et uttrykk for manglende tillit og samarbeidsvilje, så er det naturlig å tenke at en manglende samarbeidsvilje også vil komme til uttrykk under de konkrete hendelsene. Dersom de fornærmede oppfatter at politiet ikke opptrer på en tilstrekkelig rettfærdig og respektfull måte, så er de fornærmede heller ikke villige til å etterkomme politiets pålegg.

4.1 Visualisering av undersøkelsen og politiets handlingsrom

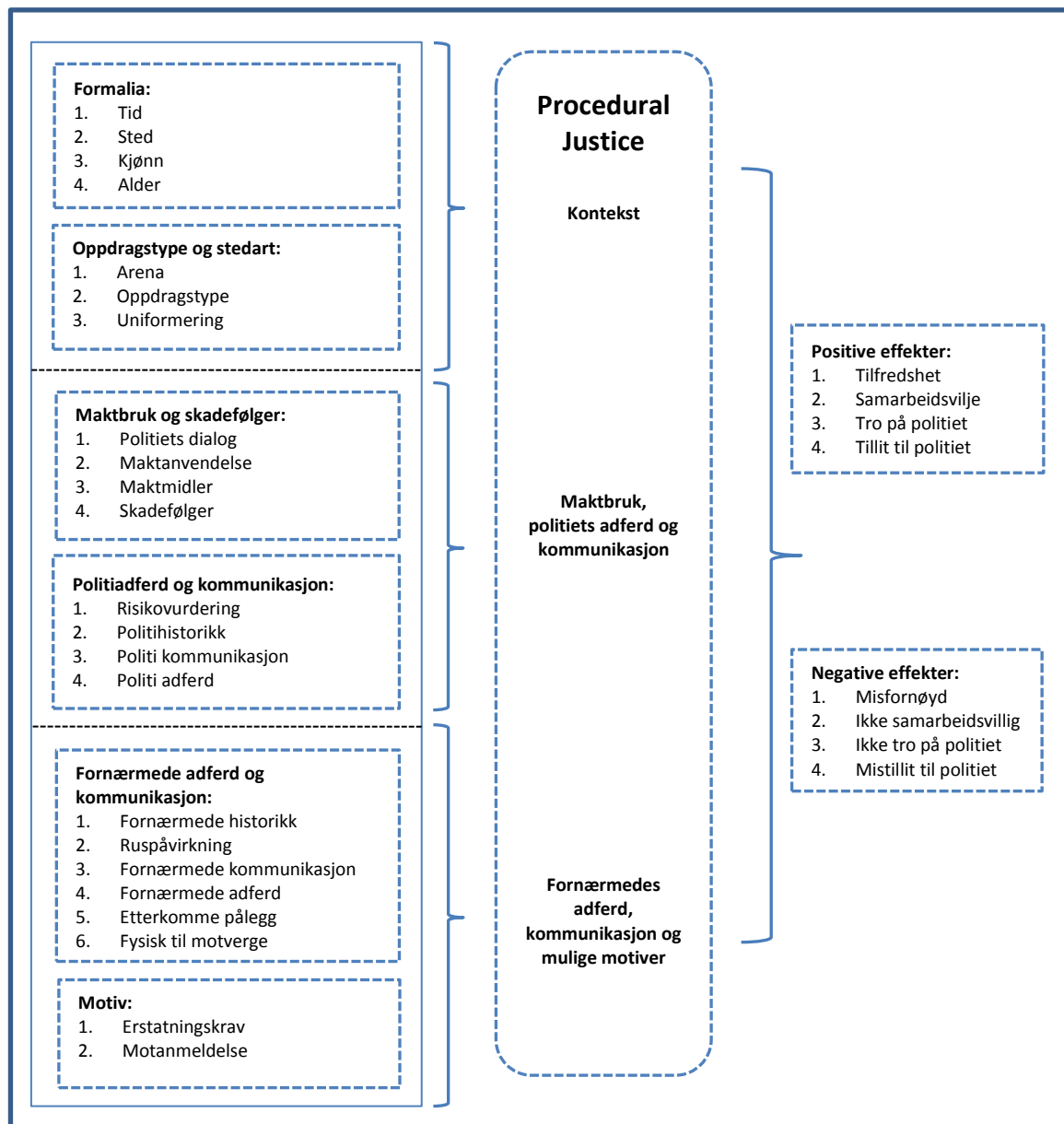
De innhentede data gir informasjon som fordeler seg på seks kategorier. Det er i en teoretisk sammenheng naturlig å samle de forskjellige faktorene i tre hoveddimensjoner.

«Kontekst» antas å ha betydning for rammevilkårene for møtet mellom politiet og de fornærmede. Ytre rammer som tid og sted vil i større eller mindre grad påvirke partenes handlingsrom og opplevelse av situasjonen. På samme måte vil partenes kjønn og alder ha

betydning for hvordan de oppfatter og tolker omgivelsene, blant annet med bakgrunn i sitt eget kulturelle ståsted. «Politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon» vil ikke kunne opptre uavhengig eller upåvirket av «fornærmedes adferd, kommunikasjon og mulige motiver». De holdninger og verdier som partene bringer med seg inn i møtet, vil påvirke hvordan de er i stand til å samhandle i de aktuelle situasjonene.

Under følger egen figur som illustrerer hvilke faktorer som er kartlagt. Disse er samlet i de tre hoveddimensjonene og sammen danner disse et «handlingsrom» for politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. Det er innenfor dette handlingsrommet det er naturlig å drøfte om politiets tjenesteutøvelse har vært bygget på verdiene fra «Procedural Justice».

Figur 3: Egen skisse over kartlagte faktorer, teoretisk handlingsrom og forventede effekter

Temaboksene formalia, oppdrag og stedart, maktbruk og skadefølger, politiadferd og kommunikasjon, fornærmedes adferd og kommunikasjon samt motiv vises til venstre i figuren – og er de kategorier som er benyttet ved informasjonsinnhenting og registrering av data.

Disse kategoriene er deretter samlet i tre hoveddimensjoner som uttrykker handlingsrommet for politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som bør funderes på «Procedural Justice».

Til høyre i figuren er fremstilt de direkte effektene av «Procedural Justice» jf. Mazerolle m.fl. (2013), som kommer til uttrykk i de fornærmedes positive eller negative syn på politiet.

4.2 Procedural Justice

Innenfor «Procedural Justice» har T.R. Tyler vært en viktig bidragsyter med sin bok «Why people obey the law» (1990). I følge Tyler var opphavsmennene til begrepet «Procedural Justice» Thibaut & Walker (1975). Tyler har også i senere tid bidratt med en rekke studier og vitenskapelige artikler om emnet. I forbindelse med relansering av boken skrev han et nytt kapittel «Afterword» (2006). I etterordet redegjør han for sine teorier og hvordan hans forskning opprinnelig var motivert av å dokumentere:

- Empirisk støtte for den betydningen legitimitet har som en motiverende faktor for opprettholdelse av lovlydighet
- At basisen i legitimiteten er rettferdigheten i de prosedyrene som de legale myndighetene benytter

Rammeverket som Tyler (2006) opprinnelig beskrev i forhold til legitimitet knyttet han til om politi og rettsapparat hadde rettferdige prosedyrer basert på lovverk. Dette fokuserte han i større grad på enn betydningen av effektivitet og graden av rettferdighet i avgjørelser. Senere har nye studier om «Procedural Justice» i følge Tyler fått et bredere perspektiv. Han viser til at det er funnet bred støtte for at borgerne reagerer på rettferdigheten som myndighetene bygger avgjørelser på og hvordan de utøver autoritet. Dette knyttes både til viljen til å akseptere avgjørelser og hvordan dette preger adferd i hverdagen.

I 2003 offentliggjorde Steven L. Blader og T.R. Tyler en ny artikkel basert på to studier. De hadde da undersøkt hvordan grupper oppfatter rettferdighet i sammenhengen med «Procedural Justice». De hadde målt dette i forhold til sin egen «Four-Component Model» som også identifiserer de to dimensjonene prosedyrefunksjon og prosedyrekilde.

Prosedyrefunksjon handler om at publikum vurderer hva som er rettferdigheten i avgjørelser og hvordan myndighetspersonen uttrykker denne rettferdigheten i møte med dem. Prosedyrekilde innebærer at den samme beslutningen vil bli oppfattet forskjellig av mottakeren som individ eller gruppe, basert på gjeldende verdier, normer og holdninger i deres miljø.

Dimensjonene vil i følge denne studien kunne krysse hverandre og begge dimensjonene har betydning for:

- Hvordan formelle beslutninger tas
- Kvaliteten på den formelle behandlingen man har fått
- Hvordan uformelle beslutninger tas
- Kvaliteten på den uformelle behandlingen man har fått

Som vist i maktpyramiden vil den mer uformelle delen av politiets maktbruk ha sammenheng med tilstedeværelse og bruken av verbale kommunikasjonsteknikker. Politiinstruksen gir føringer som klart binder uformell opptreden og formell maktbruk sammen. I denne oppgaven er det lagt vekt på mulige formelle og uformelle årsaker som kan ha betydning for at de fornærmede anmelder politiet. I lys av prosessuell rettferdighet vil det da være sentralt hvordan publikum oppfatter at de har blitt behandlet av politiet i en formell og uformell sammenheng. Tillit til politiet og vilje til å samarbeide knyttes til om de fornærmede oppfatter:

- At de har blitt hørt og lyttet til
- At politiet fremstår som nøytral og objektivt
- At politiet opptrer med verdighet og respekt
- At politiet gir til kjenne en tillitsvekkende grunn for beslutningene

Hough, Jackson, Bradford & Myhill (2010) viser at bruken av «Procedural Justice» medfører flere positive effekter. Ikke bare er det av betydning for å sikre at borgerne samarbeider med politiet, men ennå viktigere at rettferdigheten bidrar til å bygge tillit til myndighetene og sikrer legitimitet.

Hough m.fl (2010) beskriver hvordan det er to måter å oppfatte begrepet legitimitet på. Den første er knyttet til om det politiske systemet er egnet til å oppnå legitimitet, eller med andre ord om det er grunnlag for legitimitet ved en tillitsvekkende samfunnsordning. I Norge og de fleste demokratiske land skulle denne forutsetningen være ivaretatt. Den andre har sammenheng med «whether the policed see the police as legitimate» (Hough, Jackson, Bradford & Myhill, 2010, s. 204). En slik oppfattet legitimitet knytter de til om publikum mener at politiet har gjort seg fortjent til at de skal samarbeide og etterkomme politiets avgjørelser.

Et viktig prinsipp og en ny dimensjon som de legger til «Procedural Justice», er om politiet i sin samhandling med publikum klarer å kommunisere en felles moralsk plattform. Dette skapes i følge Hough, Jackson, Bradford & Myhill «through the quality of their behavior in specific interactions and in particular through their procedural fairness – or lack of it» (2010, s. 205). Oppsummert vil politiets legitimitet ha sammenheng med samfunnsstruktur, om de skaper forståelse av en felles moralsk plattform, om tjenestehandlingene er gode nok og at politiets adferd kjennetegnes ved prosessuell rettferdighet.

Gjennom sine studier i Storbritannia har Hough, Jackson, Bradford & Myhill (2010) påvist en klar positiv sammenheng også mellom borgernes personlige moral, tilliten til prosessuell rettferdighet, oppfatning om legitimitet og det at publikum er villig til å samarbeide med politiet.

4.3 Tidligere forskning

Dette forskningsprosjektet undersøker straffesaker med anmeldelser som inneholder påstander om ulovlig maktbruk fra politiet. Helt sentralt i denne oppgaven står politiets adferd og kommunikasjon i forbindelse med de situasjonene hvor det utøves makt. Slike handlinger knyttes til hendelser hvor det har vært en form for konflikt mellom politiet og de fornærmede.

Det er videre en antakelse om at politiets måte å utføre tjenesten på har en betydning i forhold til det at de blir anmeldt.

Forskning og studier som undersøker sammenhengen mellom politiets tjenestehandlinger og tillitsforholdet mellom politiet og borgerne vil da være av spesiell interesse. Videre vil forskning som belyser bakgrunnen for anmeldelser av politiets maktbruk og hvordan politiet faktisk opptrer under utøvelse av tjenesten være av interesse.

4.3.1 «Legitimacy in Policing: A Systematic Review»

Mazerolle m.fl. (2013) gjennomførte en større metastudie basert på et stort antall internasjonale studier og evalueringer. Felles for alle evalueringene som inngikk i deres forskningsprosjekt var at effekter av politiets legitimitet var målt i forlengelsen av en politistyrt inngripen. Etter en sortering basert på vurderingen av kvalitet og overføringsverdi kunne de til slutt foreta en metaanalyse av 41 uavhengige evalueringer.

De bruker Tyler sin definisjon av legitimitet «a psychological property of an authority, institution, or social arrangement that leads those connected to it to believe that it is appropriate, proper and just» (2006, s.375). For politiet vil legitimiteten etter denne definisjonen ha sammenheng med om de involverte borgerne oppfatter politiets handlinger som relevante og tilpassede, tilbørlige og respektfulle samt rettferdige.

Mazerolle m.fl. (2013) viser til en rekke studier som dokumenterer hvordan folks oppfatning av politiets legitimitet og «Procedural Justice» har effekt ikke bare på samarbeidsvilje når publikum møter politiet, men også at dette generelt bidrar til økt tillit til politiet. I studien kartlegges mange typer av politiinitiert kontakt, herunder ordenspatruljering, trafikkkontroller og polititjeneste av mer forebyggende karakter. Mazerolle m.fl. (2013) vektla at evalueringene skulle ha sammenheng med bevisst bruk av «Procedural Justice» og forsøk på å styrke politiets legitimitet. Utgangspunktet var ikke bare hvordan politiets dialog hadde vært, men også om samhandlingen med borgerne var preget av disse verdiene.

Deres hovedfunn er at det ved bruk og bevissthet om verdiene i «Procedural Justice» er påvist en positiv forskjell på alle indirekte og direkte effekter, med unntak av legitimiteten i seg selv.

Den praktiske konsekvensen beskrives som at «police using, on a daily basis, the principles of procedural justice are likely not only to improve the willingness of citizens to cooperate and comply with directives, but are also likely to reduce reoffending when used in direct encounters with offenders, and reduce revictimization» (2013, s. 77).

Overført til dette forskningsprosjektet er politiet er anmeldt og de fornærmede har uttrykt en mistillit. Dette knytter seg til en manglende evne til å akseptere politiets avgjørelse og hvordan de fornærmede faktisk ble håndtert. Man skulle da forvente å finne eksempler på en manglende bevissthet i måten politiet har utøvd makt, har oppført seg på eller snakket til de fornærmede på i forbindelse med de aktuelle hendelsene.

I en slik sammenheng er det naturlig å sammenholde egne observasjoner med studier og forskning som er gjort på anmeldelser mot politiet i Norge og Norden.

4.3.2 Anmeldelser av politiet

Det er i nordisk forskning flere studier innen området anmeldelser mot politiet. I forhold til overførbarhet er det nærliggende å se på forskning fra Norge og sammenliknbare naboland.

I 2009 offentliggjorde Finstadutvalget sin rapport «Et ansvarlig politi» (NOU 2009:12). Utvalget undersøkte ordningene som skulle ivareta en kontrollmekanisme med politiet og evaluere disse, herunder Spesialenheten for politisaker. Av de sakene som ble behandlet i løpet av 2007 (N=739) så gikk man i undersøkelsen gjennom et tilfeldig utvalg av saker (N=191). Fordeling av saker som var knyttet til ulovlig maktbruk var 22 %, med et forbehold om usikker koding i enkelte saker som gjaldt «grov uforstand».

Av spesiell interesse var delprosjektet hvor saker som var sendt til «administrativ vurdering» ble nærmere gjennomgått. Dette er saker hvor Spesialenheten for politisaker varsler lokal politimester om mulig kritikkverdige handlinger som ikke er straffbare. Wathne (2009, s. 271-278) redegjør for de 33 sakene som var oversendt til administrativ vurdering i 2007. Av disse gjaldt kun en sak politiets fysiske maktbruk. Dette var en hendelse hvor en person mistet livet etter «press mot halsen, egne anstrengelser for å motsette seg pågripelsen, plassering i mageleie over tid og at politiets maktanvendelse for å holde ham nede og i ro over tid har gitt press mot underlaget» (2009, s. 275).

I delprosjektet ble det konkludert med at politidistriktene i liten grad kunne dokumentere hva som var gjort i et læringsperspektiv når det gjaldt saker oversendt til administrativ vurdering generelt (2009, s. 289)

Videre er det nærliggende å se på den norske «SEFO-undersøkelsen (Thomassen, 1999) og den svenske studien «Anmälningar mot Polisen» (Granèr, Skoglund & Mikkonen, 2011).

Spesialenheten for politisaker ble opprettet i 2005 og enheten etterforsker mulige straffbare forhold begått av politi og påtalemyndighet i tjenesten. Tidligere ble denne etterforskningen ivaretatt av SEFO-ordningen hvor dommerstyrte lokale organer hadde ansvaret for slike saker. Det ble jevnlig fremsatt kritikk mot ordningen og i 1999 undersøkte Thomassen et utvalg med 348 «SEFO-saker» som var hentet fra første halvår i 1995 og 1996.

I undersøkelsen ble det også sett på hvem som var anmeldere og hvor mange saker som gjaldt ulovlig maktbruk. De som anmeldte politiet den gangen fordelte seg på 70 % menn og 15 % kvinner, mens de sist 15 % var gjort av flere i fellesskap eller foreninger m.v. Hovedtyngden av de fornærmede var i aldersgruppen 20-49 år og de hadde en gjennomsnittsalder på 35 år. I litt over halvparten av sakene (52,7 %) hadde anmelderne også vært anmeldt i en politisak. Thomassen har ikke sett på alder og kjønnsfordeling hos de mistenkte. Disse tallene gjaldt alle straffesakene og ikke bare de sakene hvor det var påstander om ulovlig maktbruk.

Antall saker som gjaldt ulovlig maktbruk hadde jf. tidligere statistikk variert noe, men «fra å utgjøre 37 % av den totale saksmengde i 1988, sank andelen betraktelig før den stabiliserte seg på rundt 20 % i perioden 1991-97» (1999, s. 14). Variasjonen over tid knytter Thomassen blant annet til nye måter å kode saker på. I utvalget som ble undersøkt utgjorde påstander om ulovlig maktbruk 21,1 % av alle anmeldelsene.

Påstandene om ulovlig maktbruk fordelte seg på flere typer forhold. Her var 46,9 % av sakene knyttet til overdreven/unødvendig bruk av makt, mens 13,6 % av sakene hadde sammenheng med stramme håndjern. En andel på 34,6 % alle sakene gjaldt påstander om slag, spark, lugging m.m. Thomassen oppsummerer at 72,8 % av den ulovlige maktbruken skulle ha funnet sted under pågrepelse. Det var 12,3 % av hendelsene som skulle ha skjedd inne på politistasjonen og 8,6 % av den ulovlige maktbruken var i tilknytning til transport.

Den svenske studien til Granèr, Skoglund & Mikkonen (2011) var basert på en gjennomgang av anmeldelser mot politiet i Skåne fra 2004-2006.

Her fremgår at 76 % av de politifolk som blir anmeldt kun har vært anmeldt en gang, mens en gruppe på 9 % hadde blitt anmeldt flere ganger. I eget datamateriale er det ikke observert flere anmeldelser mot en og samme tjenesteperson. 90 % av de som ble anmeldt var menn. I forhold de mistenktes alder så har Granèr konsentrert seg om aldersfordeling på de politimenn som har blitt anmeldt flere ganger.

Av de som anmeldte politiet var ca. 75 % menn og deres gjennomsnittsalder var 39 år. Her lå også hovedtyngden av klagere i aldersgruppen mellom 20-49 år. Anmeldelser knyttet til «mishandel» slik det var delt inn av internutredningen utgjorde for året 2004 10 % av sakene og for 2006 var dette tallet økt til 15 %.

Granèr, Skoglund & Mikkonen har også delt inn etter egen klassifisering når det gjelder påstander fra de fornærmede. Da er kategorien «felaktig bemötande, inklusivt överdriven våldsandvänding» på hele 51 %. Det er da også tatt inn påstander om dårlig behandling, provoserende og nedlatende oppførsel og krenkende uttalelser.

4.3.3 Politiets tjenesteutøvelse og bruk av makt

Det vises her til to norske studier som står sentralt når det gjelder politiets tjenesteutøvelse og bruk av makt «Fysisk styrke eller bare prat» (Lagestad, 2010) og «Politiets bruk av fysisk makt» (Lohne Lie, 2010).

Adferd og kommunikasjon

I sin doktorgradsavhandling har Lagestad (2010) undersøkt hvordan kjønn kommer til uttrykk blant annet under utøvelse av ordenstjeneste. Studien inneholder en egen problemstilling som uttrykkes som «Hvilken fremferd er av betydning når det gjelder politiets møte med publikum i ordenstjeneste, og hvordan kommer kjønn til uttrykk i denne fremferden» (2010, s. 25).

Lagestad sine data vedrørende politiets fremferd ute blant publikum baserer seg på uformelle samtaler med politibetjenter, intervjudata, spørreskjemaundersøkelser, feltnotater og observasjoner. Han beskriver at det er relativt få observasjoner som er knyttet til direkte bruk av fysisk makt, men at det var mye data om hvordan politiet faktisk tilnærmet seg publikum i mindre fysisk krevende politiarbeid. Observasjonene tydet på at mannlige politibetjenter i større grad enn politikvinner var «tilbøyelig til å være unødvendige offensive og autoritære, noe som syntes å virke provoserende på en del publikummere» (2010, s. 165). Selv om det ble observert variasjoner så bekrefter Lagestad langt på vei at menn er mer tilbøyelige til «å være autoritære» mens kvinner i større grad er «forhandlende».

Videre påpeker Lagestad at det er mange som tar kontakt med politiet når de er ute i ordenstjeneste. Flere ganger når politiet ikke tok seg tid til å forklare hvorfor de ikke kunne hjelpe eller hvorfor det var gitt et pålegg/advarsel, så utløste dette frustrasjon og til slutt innbringelser.

Det ble også konkludert med at «et alkoholpåvirket publikum er en faktor som gjør at politibetjenter i mindre grad investerer tid i møte med publikum» (2010, s. 174). Dette gjaldt i større grad eldre mannlige politibetjenter enn yngre mannlige og kvinnelige politibetjenter. Det var ikke nødvendigvis slik at de ikke hadde tid til å prate, men heller at de ikke var villige til å sette av tid til dette.

Som oftest opptrådte politiet generelt med ydmykhet, respekt og høflighet noe som ble verdsatt av publikum. Men også her tydet data på at kvinner i større grad enn politimenn var tilbøyelig til å utvise slike egenskaper i møtet med publikum. Lagestad viser til blant andre Tyler & Huo (2002) og Bradford, Jackson & Stanco (2009) når det gjelder betydningen av måten politiet møter publikum på. McClusky (2003) skal i følge Lagestad ha observert at når politiet viser liten respekt, så er det to ganger så stor sannsynlighet for at publikum vil motsette seg politiets ordre.

I sin oppsummering til den aktuelle problemstillingen beskriver Lagestad (2010) hvordan dimensjonene *ydmykhet*, *respekt* og *høflighet* knyttes til politiinstruksen § 5-2. I bestemmelsen fremgår «Under tjenesteutførelse er det ikke tillatt å bruke sårende eller upassende uttrykk. Likeså er alle skjellsord forbudt. En politimann skal opptre høflig mot

enhver». Hans påstand basert på egne observasjoner er at «resultatene tyder på at det er en del mannlige politibetjenter som synes å bryte politiinstruksen på disse punktene (2010, s. 189).

Maktbruk

Lohne Lie (2010) har gjennomført en studie av politiets bruk av makt. Dette er en todelt undersøkelse ved bruk av spørreskjema og testing av ferdigheter i arrestasjonsteknikk. Hans spørreundersøkelse (N=2614) viste at innsatspersonellet trente relativt lite på arrestasjonsteknikk. Kun 1 % svarer at trener på dette en gang eller mer i uken mens 65 % oppgir at øver på de teknikkene 1-3 ganger i året. 9 % av de som er i operativ tjeneste opplyste at de ikke trente arrestasjonsteknikk i det hele tatt (2010, s. 48).

Videre skal 50 % av de samme mannskapene ha svart at de har benyttet et «ulovlig halsgrep» en eller en annen gang i tjenesten. Det var her store forskjeller ut fra når man gikk ut av Politiskolen/Polithøgskolen. Blant de som gikk ut mellom 1987-1990 så hadde 73 % benyttet et slikt grep, mens hos de som gikk ut etter 2006 så hadde dette sunket til 16 %. Dette må sees i sammenheng med at rundskrivene (G-72/91 og G-20/92) som forbød bruk av slikt grep kom i 1991 og 1992. Likevel var det i følge Lohne Lie «en svak nedgang i bruk av halsgrep fra de som gikk ut av før 1986 (68 %) og frem til 2004 (44 %)» (2010, s. 75). I eget datamateriale er det ikke observert bruk av slike halsgrep.

Når det kommer til ferdigheter i arrestasjonsteknikk så var det i undersøkelsen observert at kun 41 % (N=199) besto test i henhold til kriterier fra Polithøgskolen. Det samme bildet kom til uttrykk når det gjaldt ferdighet i kontrollteknikken sideleie hvor det kun var 43 % som besto prøven.

I sin oppsummering fremhever Lohne Lie at spørreundersøkelsen viser at 88,9 % av all maktanvendelse knyttes til transport og pågripelsesteknikker. Det er interessant at politiet i stor grad benytter seg av maktmidler som ligger relativt lavt i maktstigen jf. antakelsen om at det i dette forskningsprosjektet kunne være flere saker med maktmidler høyt plassert i maktpyramiden.

5 Metode

Motivasjonen bak denne masteroppgaven var å finne ut om det var noe ved politiets tjenesteutøvelse som utløste de fornærmede ønsket å anmelde politiet for ulovlig maktbruk. I en teoretisk sammenheng er det nærliggende å belyse politiets maktbruk ut fra teoriene om «Procedural Justice».

Kjennetegn ved politiets adferd og kommunikasjon står helt sentralt, men hvordan politiet benytter maktmidler vil også ha betydning. Utfordringen i gjennomføringen av en slik undersøkelse er å finne ut hvordan man kunne måle politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon for å dokumentere om tjenesteutøvelsen i tilstrekkelig grad var preget av disse felles verdiene.

5.1 Samfunnsvitenskapelig metode

Undersøkelsen kartlegger hva som skjedde, hvor handlingene fant sted, til hvilke tidspunkter de skjedde og hvordan politiet og de fornærmede samhandlet i disse situasjonene. Dette plasserer forskningsprosjektet innenfor samfunnsvitenskapen. I følge Grønmo (2011, s. 6) omfatter samfunnsvitenskapen «folks sosiale bakgrunn og deres meninger og handlinger, individers og gruppers egenskaper og deres relasjoner så vel til hverandre som til det større samfunnet de inngår i, samt kjennetegn ved den helheten som samfunnet utgjør».

Nærhet til det som skal observeres vil i større eller mindre grad kunne påvirke forskningens objektive «fakta» og forskerens «verdier». For å motvirke denne effekten bygger samfunnsvitenskapen på tre sentrale prinsipper (Grønmo, 2011, s. 17):

- Samfunnsvitenskapen bygger på sannhet som en overordnet verdi (ontologisk)
- Oppfatninger av sannhet i samfunnsvitenskapen er teoretisk, metodologisk og kontekstuellet forankret (epistemologisk)
- Vurderinger av sannhet i samfunnsvitenskapen bygger på rasjonelle og logiske kriterier (metodologisk)

Det ontologiske prinsippet dreier seg om eksistensen av bestemte samfunnsforhold og bygger på et ønske om søken etter mest mulig sann informasjon og kunnskap. Forskeren må være bevisst på at det stadig vil skje en utvikling og at det ikke er sikkert at man har funnet den objektive sannhet. Kunnskap skapes gjennom «intersubjektivitet», hvor motforestillinger og kritisk drøfting er sentrale elementer.

Epistemologisk prinsipp har med utviklingen av kunnskap om eksisterende samfunnsforhold å gjøre. Grønmo (2011, s. 18) beskriver dette som at «samfunnsforskere ikke kan nøye seg med å redegjøre for den kunnskapen som forskningen resulterer i, men må samtidig rapportere om undersøkelsens teoretiske perspektiver, metodiske opplegg og kontekstuelle betingelser».

Metodologisk prinsipp handler om fremgangsmåter for vurderinger av kunnskapen om eksisterende forhold. I følge Johannessen, Tufte & Christoffersen (2010, s. 44) «å etablere prosedyrer og teknikker for å komme frem til mest mulig relevant og pålitelig kunnskap om samfunnet».

Det viktigste er å ha en åpenhet rundt eget ståsted og beskrive hvordan man har kommet frem til aktuelle funn. Beskrive hva som er utgangspunktet for undersøkelsene som er gjennomført, de observasjonene man har gjort og de vurderingene som er foretatt.

5.2 Metodikk

Spesialenheten for politisaker behandler mer enn 1000 anmeldelser i løpet av et år. Etter innhenting av dokumentasjon, taktisk og teknisk etterforskning vurderer påtalemyndigheten om det er grunnlag for straff. Avgjørelsen av sakene treffes i form av et såkalt «begrunnet påtalevedtak», hvor påtalemyndigheten beskriver og drøfter detaljert den innhentede dokumentasjonen før sjefen for Spesialenheten for politisaker fatter en endelig beslutning.

Det er i denne masteroppgaven tatt utgangspunkt i alle straffesakene hvor det var foretatt en saksavgjørelse i løpet av 2013. Dette utgjorde til sammen 756 saker og det er gjennomført en undersøkelse av alle påtalevedtak hvor det er fremsatt konkrete påstander om ulovlig maktbruk (N=114). I tillegg er alle partsforklaringer fra de fornærmede og de mistenkte gjennomgått og analysert. For å sikre at undersøkelsen omfatter alle relevante saker er

utvalget kontrollert av en uavhengig person. Der det var tvil om den aktuelle saken inneholdt påstander om fysisk maktbruk i henhold til avgrensningen så ble dette drøftet før saken ble tatt inn eller ut av undersøkelsen.

For å få tilgang til materialet som forsker ble det innhentet fritak fra taushetsplikten hos Riksadvokaten jf. straffeprosessloven § 61 e (vedlegg 1). Sakene inneholder personsensitive opplysninger og forskningsprosjektet er meldt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S (NSD) som har gitt sin godkjenning (vedlegg 2). Alle data er anonymisert og innhentede personopplysninger er slettet i henhold til pålagt frist.

Hendelsene har funnet sted i de fleste av landets 27 politidistrikter (2013) og straffesakene er behandlet ved de tre etterforskningsavdelingene i Spesialenheten for politisaker, Øst (Hamar/Oslo), Vest (Bergen) og Midt/Nord (Trondheim):

Tabell 2: Oversikt antall straffesaker og fordeling mellom regionene

Avdeling	Antall påtalevedtak	Antall maktsaker	Maktsaker %
Øst	409	62	15,2
Vest	163	23	14,1
Midt/Nord	184	29	15,8
Totalsum	756	114	15,1

Som det fremgår av tabellen er sakene relativt jevnt fordelt mellom regionene og landet som sådan. I Thomassens undersøkelse av saker anmeldt til SEFO (1999) utgjorde ulovlig maktanvendelse 21,1 % av alle anmeldelser. Dette tallet hadde da holdt seg relativt stabilt i perioden 1991-1997. Forskjellen er ikke stor i forhold til egne tall. Variasjonene kan ha sammenheng med hvordan fysisk maktbruk har blitt definert og avgrenset.

Begrunnelsen for å benytte påtalevedtakene er at disse gir oversikt over alle anmeldelser om ulovlig maktbruk til Spesialenheten for politisaker. Det er forskjeller i hvordan saker blir kodet og registrert. Dersom inngangen var statistikk fra saksbehandlingsverktøyet BL¹ eller straffesakssystemet STRASAK², kunne utvalget blitt mangelfullt. Spesielt gjelder dette saker som henlegges uten etterforskning jf. straffeprosessloven § 224 hvor den innledende kodingen kan være misvisende.

¹ BL er politiets saksbehandlingsverktøy for dokumenthåndtering og registrering av straffesaker

² STRASAK er politiets sentrale straffesaksregister for alle anmeldte forhold (gjerning, dato og personer)

Påtalevedtakene er skrevet etter en felles mal og er underlagt kvalitetssikring. Sjefen for Spesialenheten for politisaker har som statsadvokat delegert oppgaven til noen få jurister og prosessen blir stadig kontrollert gjennom dialog. Påtalevedtakene er rike på konkrete faktaopplysninger om kjønn, alder, sted og type maktutøvelse. Vedtakene bygger på opplysninger fra egen etterforskning, innhentede straffesaksdokumenter fra politiet og dokumentasjon fra andre offentlige instanser.

Til sammen 300 avhør av de fornærmede og mistenkte er også gjennomgått og analysert. Dette omfatter dokumenter som er tatt inn i straffesakene som en del av partenes forklaringer, herunder e-post, anmeldelser og egenrapporter. Partsforklaringene gir et utfyllende bilde av hva som skjedde og beskriver til en viss grad politiets og de fornærmedes subjektive oppfatning. Forklaringene inneholder informasjon om dialog, adferd og hvordan partene opplevde situasjonen som må vurderes ut fra skjønn. Innhentede data og etterfølgende registrering vil således være informasjon som er hentet både fra påtalevedtak og partsforklaringer.

5.3 Metodevalg

Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010, s. 298) viser til at forskning dreier seg om å undersøke sammenhenger. For at det skal kunne være årsakssammenheng er det i følge Grønmo (2011, s. 307) vanlig å stille krav om at sammenhengen mellom to fenomener må være robust. Dette knytter han til tre betingelser:

- Det må kunne påvises en sammenheng mellom fenomenene
- Årsaken må komme før (eller i det minste samtidig med) effekten i tid
- Man må ha tatt hensyn til og kontrollert for andre teoretiske relevante variabler

I forskningsmaterialet har de fornærmede anmeldt politiet for ulovlig maktbruk og dette knytter de til en hendelse som allerede har funnet sted. Som det fremgår av problemstillingen søkes det svar på om det er forhold ved politiets tjenesteutøvelse som utløser anmeldelsene eller om det er andre forklaringer på hvorfor de fornærmede velger å anmelde.

Som vist i logisk modell fra Mazerolle m.fl. (2013) er det i deres metastudie påvist en signifikant sammenheng mellom i hvilken grad politiets handlinger er preget av «Procedural

Justice» og om borgerne opplever tillit til politiet og er villige til å samarbeide med dem. I dette forskningsprosjektet oppfattes at de fornærmede ved anmeldelsene har gitt uttrykk for manglende tillit. De har ikke vært villige til å akseptere politiets handlinger eller avgjørelser og kan ikke slå seg til ro med hendelsen i ettertid.

Det er lagt til grunn at politiinstruksens verdier gir uttrykk for det samme som kjerneelementene i «Procedural Justice». Innledningsvis var det et generelt ønske om å kartlegge hva som kjennetegner disse sakene og om dette kan forklares med politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. Ved inngangen til selve undersøkelsen var oppmerksomheten knyttet til om politiets tjenesteutøvelse i tilstrekkelig grad gjenspeilte verdiene fra politiinstruksen.

Som det fremgår foran ønsket jeg å gjennomføre en analyse av påtalevedtak fra Spesialenheten for politisaker hvor det var behandlet påstander om ulovlig maktbruk. Formell innsamlet informasjon som var direkte knyttet til det aktuelle tema ga et godt utgangspunkt for videre undersøkelser.

Gjennom mange år i patruljetjeneste er politiets maktbruk er et område som jeg har hatt et nært forhold til. Refleksjoner rundt egen og politikolleger praksis skapte en nysgjerrighet på hvorfor makt «måtte» benyttes overfor publikum. 10 år med etterforskning av slike saker har styrket oppfatningen av det «var noe som ikke var tilstrekkelig belyst». Selv om saker sjelden ledet til en straffereaksjon var det heller ikke så åpenbart at de fornærmede hadde fremsatt urettmessige anklager mot politiet.

Det er mange måter å gjennomføre en undersøkelse på og det er vanlig å skille mellom kvalitativ og kvantitativ metode. Det kvalitative vil ofte dreie seg om å samle og tolke det som uttrykkes. Et slikt valg er vanlig hvis man ønsker å få en dypere forståelse av det mennesker sier og tenker. Kvantitativ metode tar i større grad sikte på å telle, måle og generalisere.

Med en slik nærhet til det som skulle undersøkes var det ønskelig å velge en metode som samlet sett i størst mulig grad ivaretok «objektivitet og distanse». Lang erfaring og praksis fra fagfeltet kunne i sammenhengen kvalitative observasjoner eller intervjuer skapt utfordringer for forskerens uavhengighet. Det var derfor naturlig å velge en kvantitativ tilnærming som oppfattes som mer distansert. Samtidig kunne jeg dra fordel av skjønnsmessig forståelse på et

område som jeg kjenner godt. Det å samle informasjon og gjøre denne om til statistikk og tall kunne forhåpentligvis gi en ny og mer objektiv forståelse av årsakssammenheng.

Samtidig var det viktig å ha en motvekt til egen bakgrunn og siktemålet var å lage en undersøkelse som var bredt anlagt for å kartlegge flere mulige årsaker og kontrollere for andre utløsende faktorer. Det gjensto da å identifisere egnet forskningsdesign og metode for å undersøke dette nærmere.

Forskningsdesign dreier i følge Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010, s. 73) seg om formgivning. Fra å utarbeide en problemstilling og de vurderinger som må gjøres for å kunne gjennomføre undersøkelsen fra start til mål. De viser til tre spørsmål som har betydning for valg av design:

- Om undersøkelsen skal skje på et tidspunkt eller over lengre tid
- Om undersøkelsen skal bestå av et utvalg eller en populasjon
- Om det skal samles inn harde eller myke data

Problemstillingen har sammenheng med om det er faktorer ved politiets tjenesteutøvelse som utløser at de fornærmede anmelder politiet for ulovlig maktbruk. Det ble gjort et valg om å undersøke alle anmeldte saker som var påtaleavgjort i løpet av året 2013. Med andre ord en «tverrsnittundersøkelse» som benyttes når man ser på forhold som har funnet sted i løpet av en kortere tidsperiode. I følge Johannesen, Tufte & Christoffersen kan et slikt design « gi informasjon om hvordan fenomener varierer på det aktuelle tidspunktet» (2010, s. 74). I undersøkelsen ses det nærmere på enkelthendelser som har skjedd i løpet av 2012 og 2013. Det ble gjort et valg om å undersøke alle sakene som var påtaleavgjort i løpet av et år og som var innbefattet ved avgrensningen foran. Disse sakene utgjorde derved en «populasjon» og ikke et utvalg av saker.

Videre var det viktig at metoden var egnet til å belyse det som problemstillingen ønsket å finne svar på. I dette tilfellet var problemstillingen «*Er det noe ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som skaper mistillit, og/eller er det forhold ved kontekst eller de fornærmede som gir seg utslag i manglende samarbeidsvilje og etterfølgende anmeldelser av politiets handlemåte*».

Det var lagt til grunn en forståelse av at anmeldelsene var et uttrykk for manglende tillit. Metoden måtte da være i stand til å måle eller belyse om dette skyldes forhold ved politiets tjenesteutøvelse og kontrollere for andre mulige årsaker.

Jeg valgte å gjøre en kvantitativ innholdsanalyse av påtalevedtakene og alle partsforklaringene. En innsamling av «harde data» som blir holdt opp mot teoriene om «Procedural Justice» som sidestilles med politiinstruksens verdier. Med utgangspunkt i påtalevedtakene ønsket jeg å strukturere, telle og måle data om politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. Hensikten med en slik gjennomgang var å belyse det «uopplyste rommet» mellom «god tjenestehandling» og straffbar tjenesteutøvelse ved hjelp av forskningsmetodikk og relevant teori som grunnlag for drøftinger.

Dette «uopplyste rommet» eller gråsonen vil avgrenses av flere faktorer. Dersom tjenestehandlingen har vært kritikkverdig og på grensen til det straffbare kan Sjefen for Spesialenheten for politisaker sende saken til politimesteren for administrativ vurdering. Det blir da opp til arbeidsgiver å vurdere om saken skal følges i forhold til forføyning i personalsporet. Videre vil de formelle og uformelle dimensjonene av legitim tjenesteutøvelse måte vurderes nærmere. I utgangspunktet er denne gråsonen avgrenset av «god tjenestehandling» og «administrativ vurdering». Men her vil det være rom for skjønnsmessig variasjon som kan beskrives ved hvordan politiets bruk av maktmidler, adferd og kommunikasjon kommer til uttrykk formelt og uformelt.

Det at politiet tar tak i de fornærmede vil normalt være lavt plassert på maktpyramiden og være i henhold til Politihøgskolens undervisning i arrestasjonsteknikk. Samtidig vil hvordan politiet fester grep ha betydning for om handlingen oppfattes som legitim. Det er stor forskjell på et ledsagergrep ved å ta tak i overarm og det å klemme med stort kraft på samme sted for å få vedkommende til å underkaste seg. Et slag som i utgangspunktet kun er et maktmiddel tillatt i nødverge må også vurderes i forhold til kraftbruken og hva som er hensikten bak en slik handling. Dersom slag benyttes mot muskelgrupper for å hindre ytterligere maktmidler og mulige skader vil dette også forholde seg annerledes enn slag som bærer preg av avstraffelse.

Det videre metodevalget knyttes til rekkefølgen på teori og empiri. Med utgangspunkt i dette har jeg valgt å ta utgangspunkt i teori om «Procedural Justice» og deretter målt om politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon i tilstrekkelig grad kjennetegnes ved disse verdiene. En

slik retning innebærer bruk av «deduktiv metode» som i følge Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010, s. 51) går ut på å utlede noe fra det generelle til det konkrete. I en drøfting vil det også være naturlig å stille spørsmål av «induktiv» karakter, her i hvilken grad den kunnskapen som har fremkommet kan skape ny forståelse og brukes til nytte for politiets generelle maktutøvelse.

Analyseenheter og måleenheter

Grønmo (2011, s. 80-82) skiller mellom ulike typer samfunnsvitenskapelige analyseenheter, aktører, handlinger og hendelser. Videre har det betydning om analysen finner sted på makro, meso eller mikronivå. Undersøkelsen kartlegger informasjon om aktørene, deres handlinger og de enkelte hendelsene. Når det inngår flere analyseenheter blir det viktig å være tydelig i forhold til hvilken analyseenhet det egentlig er som vurderes.

Selv om enkelthendelsen involverer enkeltmennesker så vil det i denne oppgaven bli referert og drøftet relatert til kjennetegn ved hendelser i flertall. Politiet og de fornærmede opptrer da som grupper på et mesonivå.

Videre referer Grønmo til de fire forskjellige måleenhetene *retning*, *intensitet*, *frekvens* og *tekstvolum* (2011, s. 196). Datamaterialet i dette forskningsprosjekt måles primært i forhold til frekvens, ved hvor ofte de enkelte faktorer opptrer. Er det forhold ved når og hvor hendelsene finner sted, eller hvordan partenes adferd og kommunikasjon har vært som utløser anmeldelsene mot politiet.

Validitet og reliabilitet

Grønmo (2011, s. 220) beskriver to overordnede kriterier for vurdering av en forsknings kvalitet, *validitet* og *reliabilitet*. Forenklet kan dette uttrykkes som i hvilken grad man kan stole på resultatene man har kommet frem til og om man har målt det man ønsket å måle.

Johannessen, Tufte & Christoffersen (2010) viser hvordan data er en forenklet representasjon av virkeligheten. Spørsmålet blir da hvor godt de innhentede data er egnet til å gi et representativt bilde. Dette knyttes i forskningen til begrepet validitet eller med andre ord

gyldighet. Videre skiller de mellom tre typer av validitet, *begrepsvaliditet*, *intern validitet* og *ekstern validitet*.

Begrepsvaliditet dreier seg om det er en nær sammenheng mellom de data som er behandlet og virkeligheten. I tilknytning til denne oppgaven må det sies å være en stor grad av nærhet mellom de kartlagte data og objektiv kunnskap om politiets maktbruk. Videre vurderes variabler og underliggende verdier i utgangspunktet å være egnet til å kartlegge det konkrete fenomenet. Dette har vært sentralt i forarbeidet til hvordan man kunne måle politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon i sammenhengen «Procedural Justice».

Johannesen, Tufte & Christoffersen viser at «intern validitet» i samfunnsvitenskapen dreier seg om å påvise «en sammenheng, rekkefølgen og retningen på denne og at det er en mulig mekanisme mellom fenomenene» (2010, s. 310). I følge Grønmo er «ekstern validitet et uttrykk for at resultatene av et eksperiment er realistiske og kan generaliseres til vanlige situasjoner i samfunnet» (2011, s. 233). Johannesen, Tufte & Christoffersen (2010) sier at ekstern validitet knytter seg til om kvaliteten på resultatene er gode nok til at de kan overføres på andre fenomener. Det viktigste for dette forskningsprosjektet er å foreta systematiske og kritiske vurderinger av det som er gjort og data som er innhentet for det gis uttrykk for en sammenheng og retningen på denne.

Johannesen, Tufte & Christoffersen beskriver videre at reliabilitet knytter seg til «nøyaktigheten av undersøkelsens data, hvilke data som brukes, den måtes de samles inn på og hvordan de bearbeides» (2010, s. 40). I teorien skal det være mulig for andre å gjenskape resultatene ved bruk av samme metode. Dette er imidlertid vanskelig å få til i praksis. En måte å vurdere reliabilitet på er å sammenholde resultater med andre forskere som har undersøkt det samme fenomenet, såkalt «interreliabilitet». Det har her vært vektlagt å være åpen om metodikk og sammenholde egne observasjoner med annen relevant forskning.

5.4 Operasjonalisering

Innledningsvis var forskningsprosjektet motivert av et tema. Hva var det egentlig som var så spesielt med sakene hvor politiet anmeldes for ulovlig maktbruk. Neste trinn var å finne en egnet metode for å kartlegge hvilke faktorer som utløste en anmeldelse.

Etter egne vurderinger og oppfølgende dialog med veileder på Politihøgskolen falt valget mitt på kvantitativ innholdsanalyse. Denne metoden vurderte jeg som egnet til å kartlegge kjennetegn ved sakene, maktbruk og skadefølger samt politiets uttrykte adferd og kommunikasjon. Metoden ble også vurdert som egnet til å få klarlagt hvilken kontekst tjenesteutøvelsen hadde funnet sted, og om det var forhold ved de fornærmedes historikk eller adferd som lå bak mistilliten som anmeldelsene representerte.

Jeg bygget opp et strukturert kodeskjema for å kunne omgjøre empiri til data. En rekke spørsmål ble satt opp, vurdert og forkastet i denne prosessen. Kategorisering av beslektede spørsmål var med å visualisere hvilke variabler som burde være med. Til slutt satt jeg igjen med et sett med 62 uavhengige variabler som ble kategorisert i seks seksjoner. I forhold til problemsstillingen i denne oppgaven er kategori III og IV av spesiell interesse:

- I. Formalia (tid, sted, kjønn og alder på partene)
- II. Oppdragstype og stedart
- III. Maktbruk og skadefølger**
- IV. Politiadferd og kommunikasjon**
- V. Fornærmede adferd og kommunikasjon
- VI. Motiv

Helt sentralt i operasjonaliseringen var hvordan jeg skulle løse utfordringen med å måle om «Procedural Justice» kom til uttrykk gjennom politiets tjenesteutøvelse. Med utgangspunkt i politiinstruksens krav så er politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon i denne oppgaven vurdert i forhold til om:

- Verbal og fysisk maktbruk var «forholdsmessig og nødvendig»
- Verbal og fysisk maktbruk fulgte prinsippet «fra mindre til mer»
- Fysisk maktbruk hadde forsvarlig kvalitet (utførelse og skadefølge)
- Politiets adferd og kommunikasjon var preget av verdiene i politiinstruksen

Kartleggingen ble foretatt i forhold til de enkelte faktorer, men disse må også vurderes i en større sammenheng. Dersom politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon skjer innenfor rammene av politiinstruksen vil det ikke være holdepunkter for å si at politiet er ansvarlige for et dårlig samarbeidsklima eller manglende tillit. Samtidig er det helt avgjørende at politiets

adferd og kommunikasjon ikke bryter med disse verdiene. Dersom deres tjenesteutøvelse fremstår som direkte provoserende, sårende eller nedlatende så vil dette i seg selv være undergravende for de fornærmedes tillit til politiet.

Politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon blir vurdert i forhold til om politiets handlinger har blitt oppfattet som legitime. Dimensjonene i denne vurderingen er da som beskrevet av Blader & Tyler (2003) knyttet til uformelle og formelle kvaliteter ved tjenesteutøvelsen.

Aktuelle svarverdier ble deretter definert for at tekst i dokumentene skulle kunne omgjøres til tall og statistikk. Dette var også en bevisstgjøring i forhold til hvordan jeg skulle lese og forstå innholdet i dokumentene. Ofte kom meningsinnholdet tydelig frem selv om det ikke var samme ord eller uttrykk som fremkom i datamaterialet. Andre steder var det ikke like enkelt å finne frem til en entydig tolkning av det som var beskrevet i påtalevedtakene og partsforklaringene.

I følge Grønmo (2011, s. 195) skiller man mellom to måter å kode på ved kvantitativ innholdsanalyse. Dersom man kun forholder seg til antall ganger et ord er nevnt så vil dette være koding av et manifest innhold. I dette tilfellet ble det tydelig at man måtte benytte koding av latent innhold hvor betydningen må sees og tolkes i en sammenheng. Dersom en slik koding skal gjøres av flere personer må det utarbeides entydige kriterier for hvordan innholdet skal forstås. I denne undersøkelsen er all koding og analyse foretatt av samme person. Dette øker sannsynligheten for en ensartet praksis og forståelse ved registrering. Det er likevel behov for en redegjørelse for de kodeutfordringer som ble observert. Dette styrker muligheten for etterkontroll ved at andre kan gjenskape en tilsvarende undersøkelse.

Maktbruk og skadefølger er kodet i henhold til variablene 23-42 (vedlegg 3). Politiets adferd og kommunikasjon er kodet i henhold til variablene 43-50. Bredden i det som er undersøkt har vært vurdert som nødvendig for å kunne observere et helhetlig bilde av politiets tjenesteutøvelse sett i sammenheng med teori om «Procedural Justice».

Dimensjonene «risikovurdering» og «politihistorikk» er lagt inn for å kartlegge hva slags forståelse politiet har med seg inn i og under de aktuelle hendelsene. En hendelse hvor det foreligger fare vil gi andre forutsetninger for politiets legitime inngang til bruken av makt.

Dersom politiet fra tidligere har kunnskap om at motparten kan være negativt innstilt til politiet, være utagerende eller farlig vil dette også ha stor betydning for situasjonsforståelsen.

Når det gjelder den konkrete adferden og kommunikasjonen som kommer til uttrykk hos politiet så er variabler og verdier operasjonalisert med utgangspunkt i politiinstruksen krav om at:

- Politiet skal opptre rolig
- Politiet skal være høflige
- Politiet skal ikke være sårende eller nedlatende

For de fornærmede er dimensjonene «historikk» og «ruspåvirkning» antatt å være faktorer som kan ha betydning for politiets handlingsrom. Det ble videre vurdert som rimelig å måle denne gruppen på samme faktorer som politiet i forhold til deres adferd og kommunikasjon. De samme variablene «rolig, høflig og ikke sårende/nedlatende» er også med for de fornærmede, som et speil av politiets adferd og kommunikasjon. Lovpålagte plikter for de fornærmede er knyttet til å «etterkomme pålegg» og «ikke sette seg fysisk til motverge», jf. politiloven § 5 og straffeloven § 326 m.fl.

5.5 Erfaringer og kriterier ved koding av data

Dataverktøyet IBM SPSS Statistics 22 ble benyttet til registrering og analyse av data. Etter en pretest ble flere justeringer gjennomført. En erfaring var at subjektive oppfatninger var belyst i noe mindre grad enn forventet i påtalevedtakene. Det var derfor nødvendig å supplere påtalevedtakene ved bruk av partsforklaringene til de fornærmede og de mistenkte.

Det ble også oppdaget noen logiske feil i ordlyd slik at variabler og verdier måtte samordnes. Et eksempel på dette hadde sammenheng med hvor mange mistenkte som var omhandlet. Det var tatt utgangspunkt i verdiene «1,2,3,4» men det viste seg at det også var saker med «flere enn fire» mistenkte. Det var også utfordringer knyttet til «skadefølger» som måtte bearbeides flere ganger for å kunne skille mellom omfang og form av skade.

Etter at testing var avsluttet ble det under registrering av data som inngår i selve undersøkelsen avdekket enkelte utfordringer ved koding. Erfaringene ble fortløpende notert ned på de enkelte påtalevedtakene og etter at noen saker var gjennomgått ble det klart at jeg måtte starte på nytt. Det som var notert ble samlet og strukturert i et eget regneark for å kunne lage tolkningsregler. Oppsummert var utfordringene knyttet til skjønnsmessig koding, usikre opplysninger, manglende informasjon og noen dokumenterte tilfeller av uriktige påstander.

Skjønnsmessig koding

Et eksempel på skjønnsmessig koding er knyttet til svar på spørsmålet “i hvilken grad har uniform betydning”. Selv om det i straffesaksdokumentene ikke direkte står om tjenestemannen var iført uniform eller sivil, så fremkom dette som regel av oppdragets art eller i påstander som beskriver at «tjenestemannen hadde to stjerner».

I noen saker beskrives maktbruk som har funnet sted i flere faser og på flere arenaer. Det er da valgt å kode detaljer i forhold til den mest «alvorlige» maktbruken og deretter at det er utøvd makt «på flere arenaer». Det var også noen saker hvor kun et forhold om maktbruk var anmeldt og påtaleavgjort, mens det i avhørene fremkom opplysninger om flere hendelser. I disse tilfellene er det kun kodet det forholdet som er realitetsbehandlet i påtalevedtaket.

Ved påstander om at den fornærmede hadde blitt lagt på magen og holdt i denne posisjonen «over noe tid», så er dette kodet som mageleie. Dette er gjort når fornærmede har blitt liggende lengre enn det som har vært nødvendig for å få kontroll på situasjonen i samsvar med Politidirektoratets rundskriv (2007/11). Det presiseres der at mageleie «kun er tillatt i de situasjoner hvor det fremstår som absolutt nødvendig for å få kontroll på en kjempende person. Så snart den pågrepne er påsatt håndjern eller man har fått kontroll på den pågrepne på annen måte, skal mageleie opphøre».

Usikre opplysninger

I de tilfellene hvor det ikke var sikre nok opplysninger til å kategorisere data så er det gjennomgående benyttet verdien “ikke kjent” (9). Dette var mest fremtredende ved koding av variabler til seksjon III – V «Maktbruk og skadefølger», «Politiadferd og kommunikasjon» og «Fornærmedes adferd og kommunikasjon». Et eksempel på dette er i hvilken grad politiets adferd og kommunikasjon kunne kategoriseres som «høflig».

I en del saker fremgår det påstander fra de fornærmede om at de har blitt sparket. Ved gjennomgang av gjerningsbeskrivelsene og påtalevedtakene har det oppstått tvil om de fornærmede egentlig har blitt sparket eller om de har blitt tråkket på. Disse tilfellene er gjennomgående kodet som spark med verdien (1) som innebærer ja på spørsmålet «anmeldes spark». Det samme er gjort når det har vært påstander om slag og det er usikkert om politiet har slått eller dyttet. Med andre ord er fornærmedes påstander lagt til grunn, med mindre det i påtalevedtaket er konkludert med at dette er åpenbart falske anklager.

Manglende informasjon

Der det helt mangler informasjon om tid for hendelsene så er det ikke kodet noen verdi, og disse feltene står tomme. Det samme gjelder hvis det ikke har vært mulig å identifisere konkrete opplysninger om kjønn og alder på de mistenkte.

I flere saker fremkommer det ikke om fornærmede ble gjort kjent med retten til å fremme erstatning eller muligheten til å søke voldsoffererstatning. Det blir derfor vanskelig å trekke noen entydig konklusjon om erstatning har vært en motivasjon for å anmelde politiet. De fornærmede har ikke på eget initiativ tatt opp spørsmålet der dette er kodet som «ikke kjent».

Uriktige påstander

Det var enkelte utfordringer knyttet til hvilke fakta som ut fra et forskningsmessig ståsted skulle legges til grunn. I noen saker er det anmeldt at politiet har slått med batong, mens det i påtalevedtaket er konkludert med at dette ikke er riktig. I disse tilfellene er det valgt å kode med verdien (1) som innebærer et «ja» på spørsmålet “anmeldes bruk av teleskopbatong”. På oppfølgende spørsmål om “praksis ved bruk av teleskopbatong” er det kodet med verdien (5), som betyr at den ikke har blitt tatt i bruk.

Det samme prinsippet er gjennomgående fulgt når det i påtalevedtaket konkluderes med «falske anklager» i de variabler som beskriver praksis ved bruk av makt eller maktmidler.

5.6 Metodekritikk

Det er mange måter å gjennomføre undersøkelser på. Med bakgrunn i valget om å undersøke påtalevedtak og partsforklaringer så kunne dette vært gjort på ved hjelp av kvalitativ og kvantitativ metode. Fordelen med en kvalitativ tilnærming vil vanligvis være en større mulighet for å forstå det som mennesker uttrykker og tenker. I denne sammenhengen måtte man i så fall vurdert å intervju alle de involverte eller gjennomføre en spørreundersøkelse. Det ville være flere utfordringer ved en slik tilnærming, blant annet taushetsplikt og det å skulle komme i kontakt med de fornærmede. Det er heller ikke sikkert at alle ville opplyst den hele og fulle sannhet, dersom dette kunne sette dem i et negativt lys.

Valget falt på kvantitativ innholdsanalyse som ble vurdert som en egnet metode i forhold til eget ståsted. Grønmo viser til tre typiske problemer ved et slikt metodevalg (2011, s. 201):

- Kodernes bakgrunn og oppfatninger kan påvirke vurderingen og registreringen av innholdet i tekstene
- Begrenset kontekstuell forståelse kan påvirke vurderingen av ord og uttrykk i teksten
- Fokuseringen på kvantitative aspekter ved teksten kan påvirke tolkningen av innholdet

Dette er et saksområde som «observatør» er en del av som spesialletterforsker. Utvalget knyttes til straffesaker som ble påtaleavgjort i 2013. I den aktuelle perioden var jeg beordret til annen tjeneste og ikke involvert i etterforskning. Ved gjennomgangen av det innhentede materialet ble det identifisert en straffesak fra 2012 hvor jeg hadde deltatt i avhør.

Det vil være fordeler og ulemper ved å gjøre undersøkelser av data man har en nærhet til. En fordel er at forståelse og kunnskap om politiets maktbruk er god, som spesialletterforsker på fagfeltet gjennom 10 år. Observatør har også 17 års erfaring fra operativ tjeneste med bakgrunn som politibetjent, lensmannsbetjent, veileder for politihøgskolestudenter, innsatsleder, mannskap og leder av UEH. En slik erfaring gir høy kontekstuell forståelse ved skjønsmessige vurderinger, koding og drøftinger av det som fremkommer i teksten. Samtidig vil man kunne hevde at forskeren ikke har den nødvendige distanse til det som skal undersøkes.

Innenfor samfunnsvitenskapelig metode vil det ikke være mulig å stå helt utenfor og kun betrakte objektivt og nøytralt. Med min bakgrunn er det derfor viktig å tilnærme seg materialet med flere perspektiver for å utfordre egen subjektivitet. Funn og observasjoner må drøftes opp mot forskning og teori. Det blir da viktig å trekke inn alternative kilder for å vurdere reliabiliteten i egne funn. I tillegg er det helt sentralt å være åpen på hvordan man ved metode og skjønnsmessige vurderinger har kommet frem til de forskjellige påstandene.

Undersøkelsen innebærer gjennomgang av opplysninger som er innhentet til et annet formål, det å kunne avgjøre straffesaksspørsmålet. Dette kan ha betydning for materialets reliabilitet og undersøkelsens validitet. Straffesaksopplysningene er kvalitetssikret og innhentet etter egne prosessuelle regler. De omhandler spesielt faktorer som er knyttet til politiets maktbruk og er således nært relatert til det som undersøkelsen søker å kartlegge. Data har da likevel høy reliabilitet og validitet. Utfordringene knyttes i hovedsak til skjønnsmessig koding og at det kan være vanskelig å tallfeste partenes subjektive holdninger. Koding av objektive data som tid, sted, kjønn på partene og de forskjellige maktmidlene vil være relativt uproblematisk i en slik sammenheng.

Det kan som beskrevet over også være en fordel at aktørene ikke blir påvirket av å være med i et eksperiment. Ulempen er at usikre opplysninger ikke kan ”vaskes” mot deltakernes egen forståelse. Noe av underlagsmaterialet måtte kodes ved hjelp av skjønn og dette gjelder spesielt seksjon IV «politiadferd og kommunikasjon» og seksjon V «fornærmede – adferd og kommunikasjon». Det vil også bli gjort rede for disse utfordringene under kapittelet drøftinger og oppsummering/konklusjon.

Innsamlingen av sensitive personopplysninger er ikke forelagt for samtykke. Det må derfor foretas en vekting mellom hensynet til personvern og formålet med undersøkelsen. Dette får betydning for hva som kan lagres, analyseres og refereres, da det ikke skal være mulig å spore tilbake til enkeltpersoner. Dette sikrer personvern men gjør at det blir vanskeligere for andre å etterprøve påstander og konklusjoner i ettertid.

Det vil også være utfordringer knyttet til koding av tekst med manifest og latent innhold (Grønmo 2011, s. 195). Manifest innhold kodes på nøyaktig samme måte hver gang de forekommer i teksten. Eksempler på dette vil være konkrete ord og uttrykk, alder eller nøyaktige tidsangivelser av klokkeslett, dag eller måned. Latent innhold innebærer at koding

må skje etter en helhetlig forståelse av teksten. I forhold til variabler som er knyttet til kontekst som tid, sted og rom vil dette være relativt uproblematisk. Begge deler gir rom for unøyaktighet når det gjelder for eksempel partenes subjektive oppfatninger, som kan beskrives på mange måter. Det er da lagt vekt på og synliggjøre hvordan skjønnet har blitt benyttet jf. pkt. 5.5.

6 Empiri

I dette kapittelet presenteres de funn som er gjort ved analyse av påtalevedtakene og partsforklaringene som er undersøkt. Undersøkelsen inneholder en stor mengde data fra relativt mange straffesaker (N=114).

Den enkelte seksjon med underkategorier fremstilles hver for seg og data fra SPSS er konfigurert i Microsoft Office Excel. Frekvensfordeling for de enkelte faktorene vises som figurer ved hjelp av stolpe og kakediagrammer. Det blir gjort rede for hvilke forventninger som lå til grunn før analysearbeidet og de enkelte observasjoner omtales detaljert. I tillegg er det foretatt enkelte avklarende analyser ved dokumentasjon innhentet blant annet fra Statistisk sentralbyrå (SSB).

Avslutningsvis er det tatt med en vurdering av hvilke observasjoner som blir drøftet nærmere i kapittel 7 «Diskusjon».

6.1 Tid, sted, kjønn og alder på partene

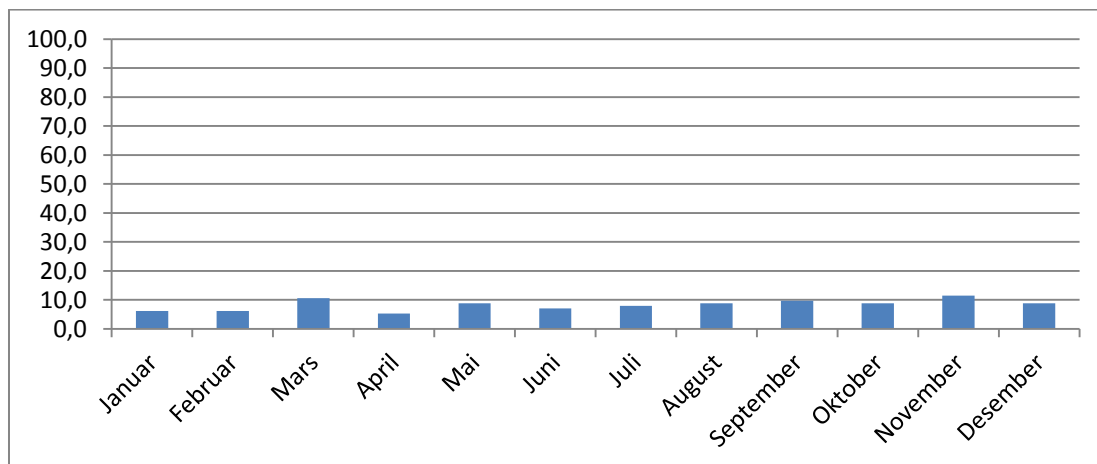
Seksjon I «Formalia» inneholder data om «tid, sted, kjønn og alder på partene». Det er her kartlagt i hvilken grad det fremkommer opphopning av hendelser knyttet til døgn, uke eller årstider. Videre om det er politidistrikter, steder og områder som skiller seg ut eller om det er karakteristiske kjennetegn ved partene.

6.1.1 Tidsrom

Det var en forventning om å finne et økt antall hendelser på nattestid i helger, i ferieperioder og under julebordsesongen. I slike tidsrom er det vanlig med hyppigere utelivsaktivitet og økt bruk av rusmidler. Økt aktivitet og mulig svekket dømmekraft hos de fornærmede vil kunne

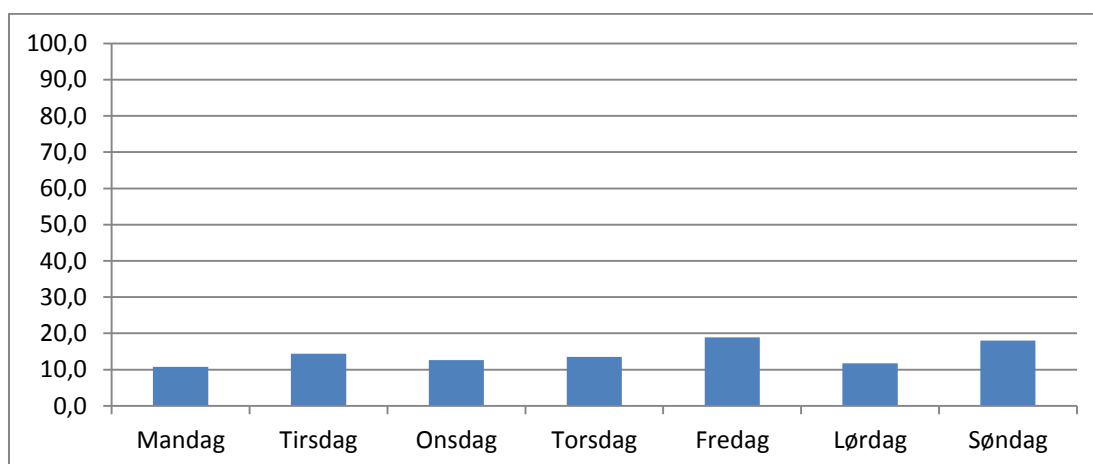
medføre flere ordensforstyrrelser og derved innbringelser hvor maktbruk inngår. Det var også en antakelse om at økt arbeidsbelastning kunne ha betydning for politiets toleranse overfor publikum og derved flere anmeldelser om ulovlig maktbruk. I figurene 5-8 fremgår hvordan hendelser fordeler seg gjennom året, uke/helg, dager og når på døgnet disse finner sted.

Figur 5: Hvordan fordeler anmeldte saker seg gjennom året i % (N=113)

Det er færrest hendelser i april med 5,3 % av de anmeldte forhold. Flest har funnet sted i november som er registrert med 11,5 % av tilfellene. Med et gjennomsnitt på 8,2 % hver måned er det noe variasjon men denne forskjellen er ikke særlig stor. Hvis man ser året under ett i forhold til ferieperioder høst, vinter og sommer samt julebordsesong i desember så virker variasjonen å være mer tilfeldig. Dette gir lite støtte for antakelsen om at anmeldelser om ulovlig maktbruk skulle ha en sammenheng med sesong og friperioder.

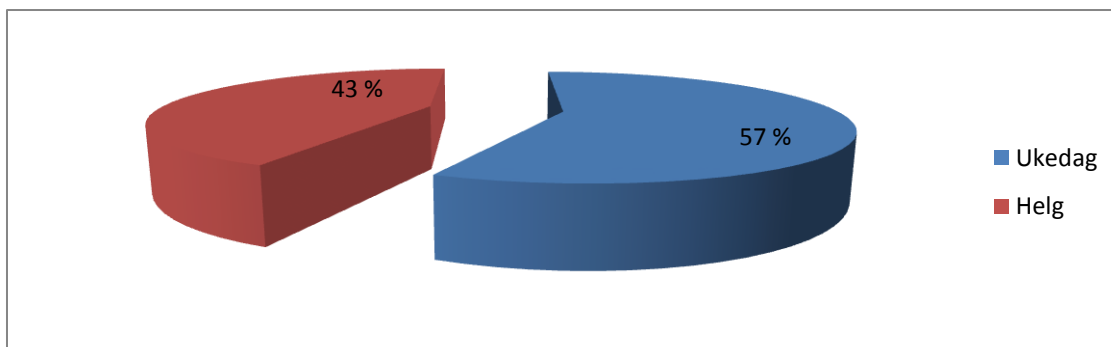
Figur 6: Hvordan fordeler anmeldte saker seg gjennom uke i % (N=111)

Hvilke ukedager hendelsene skjer på varierer noe mer. Flest anmeldte forhold har funnet sted på fredager med 18,9 % og på søndager med 18,0 %. Det er færrest hendelser på mandager med 10,8 % og gjennomsnittet utgjør 13,9 % for hver dag. På tirsdager er det registrert noe

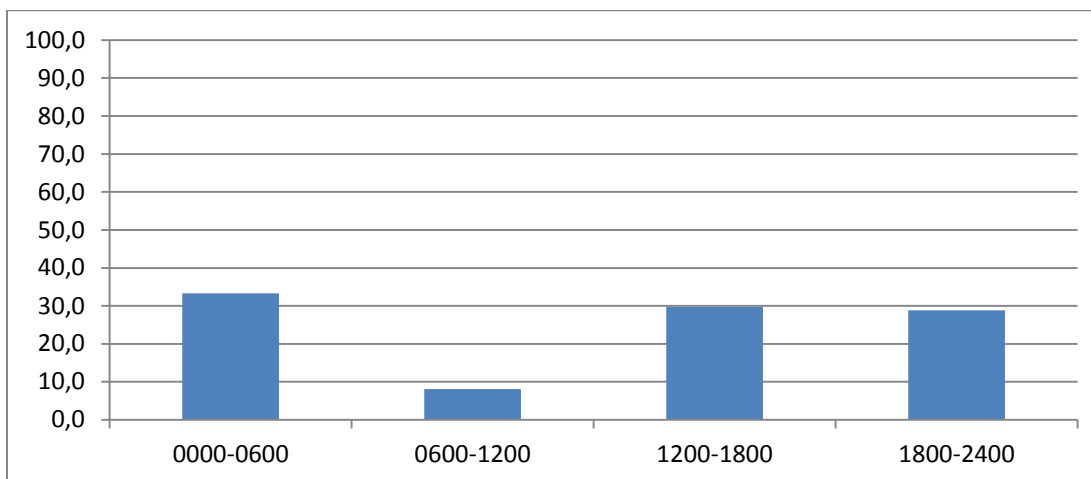
flere enn gjennomsnittet med 14,4 % mens det er færre på lørdager med 11,7 %. I forhold til forventningen om en opphopning i helgene blir det naturlig å se nærmere på hvordan sakene fordeler seg på uke/helg og tid på døgnet jf. figurene 7-8.

Figur 7: Hvordan fordeler anmeldelser seg på ukedag og helg i % (N=111)

Uavhengig av forventningene om en økning av saker i helgene skulle en jevn fordeling tilsi ca. 60 % hendelser på ukedag og ca. 40 % på helg. Ukedag er definert som tidsrommet mellom mandag kl 0600 – fredag kl 1800. Undersøkelsen viser at 57 % av hendelsene knyttes til ukedager og at 43 % er relatert til helg. Det var noe overraskende at det ikke var noen forskjell mellom ukedag og helg i forhold til antakelsen om en sammenheng med utelivsaktivitet ved friperioder i helgene.

Figur 8: Hvordan fordeler anmeldte saker seg gjennom døgnet i % (N=111)

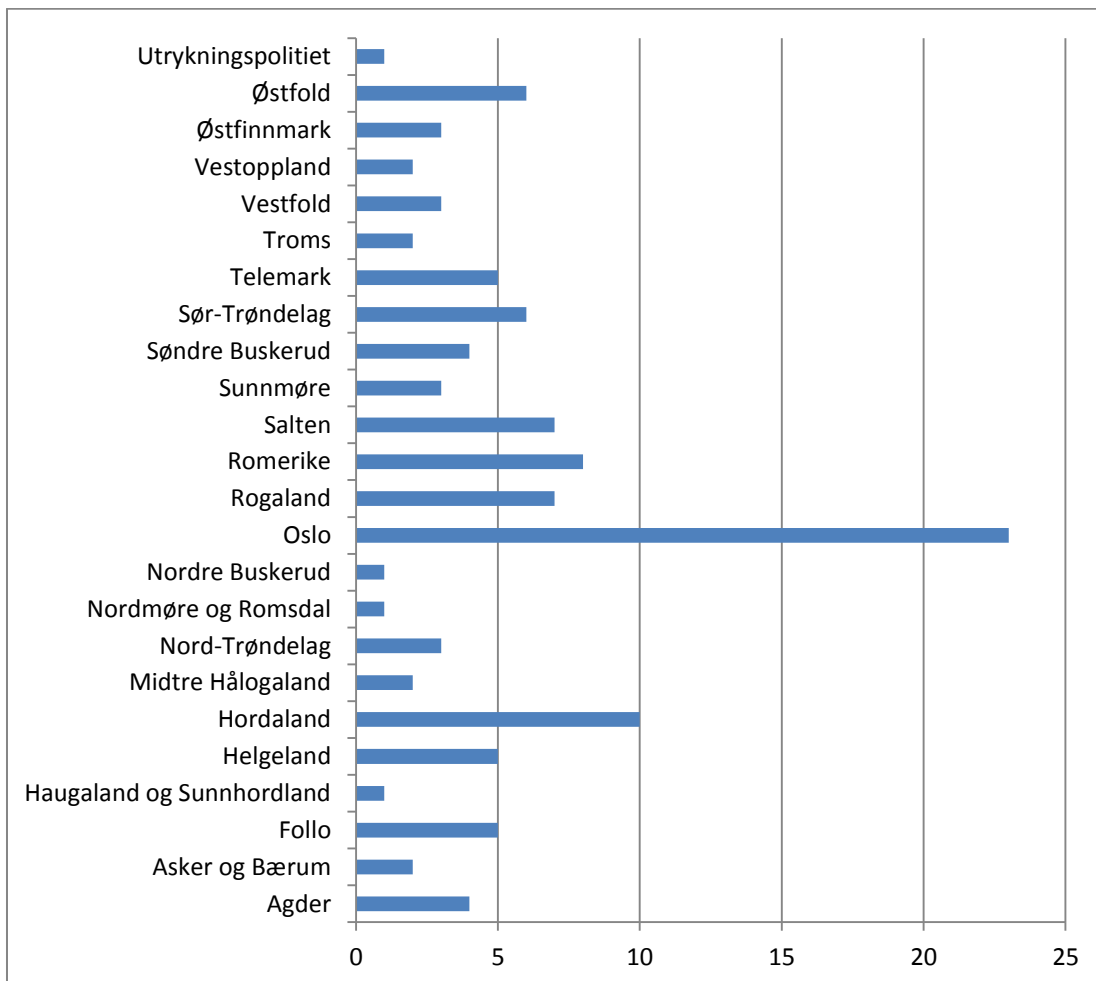
Flest anmeldte forhold med 33,3 % finner sted om natten mellom kl 0000-0600. Det er nesten like mange saker med 29,7 % registrert midt på dagen mellom kl 1200-1800. Antall hendelser på kveld mellom kl 1800-2400 utgjør 28,8 %. Det er relativt få hendelser på dagtid med kun 8,1 % mellom kl 0600-1200. Variasjonen holder seg stabil når man kontrollerer for hvordan data fremstilles på en timebasert tidsakse eller som her i døgnerperioder.

Oppsummert er det ikke observert spesielle tider eller tidsrom som kan ha særlig betydning i forhold til at de fornærmede anmelder politiet. Det var overraskende lite variasjon i forhold til forventningene om et økt antall anmeldelser knyttet til perioder med utelivsaktivitet og antatt rusmiddelbruk. Dog er det tydelig lavere aktivitet mellom kl 0600 – 1200. Forventningen om funn av slike opphopninger i forbindelse med økt utelivsaktivitet ble ikke oppfylt og drøftes ikke nærmere. Spørsmålet blir da om geografiske forhold kan ha betydning jf. figur 9-10.

6.1.2 Politidistrikter og hendelsessted

I undersøkelsen er det tatt utgangspunkt i landets 27 politidistrikter (2013). I tillegg er Kripas, Politiets utlendingsenhet, Utrykningspolitiet og Økokrim inkludert. Det var en forventning om at større byer og områder med stor publikumstetthet kunne være overrepresentert. Slike områder antas å ha større oppdragshyppighet og høyere kriminalitet. Dette kan medføre et økt antall innbringelser og pågripelser hvor maktbruk ofte inngår i politiets tjenesteutøvelse.

Figur 9: Hvordan fordeler anmeldt forhold seg på politidistrikt i antall (N=114)

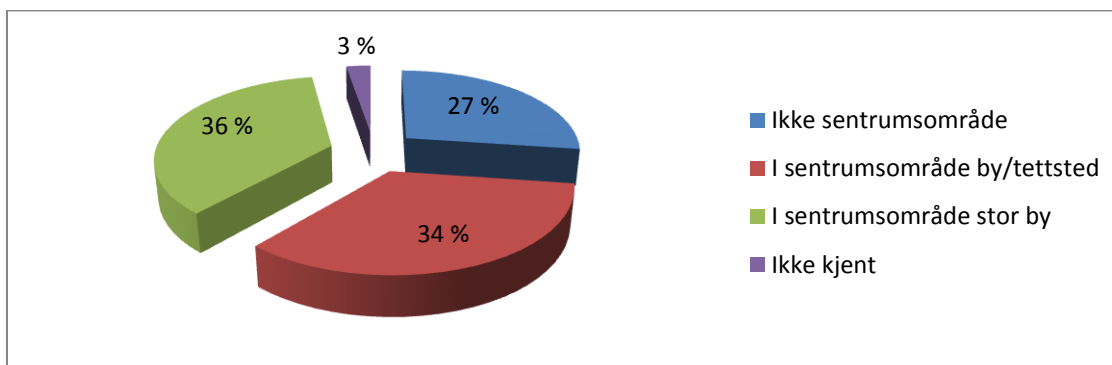
Et gjennomsnitt for politidistrikter som er registrert med slike saker er 4,75 og mange ligger nært opp til dette antallet. Dersom alle politidistrikter og særorgan hadde vært representert ville dette gitt et gjennomsnitt på 3,7 anmeldelser. Særorganene blir sjelden eller aldri anmeldt for ulovlig maktbruk.

Det kan i utgangspunktet se ut som Oslo (23), Hordaland (10) og Romerike (8) har et forhøyet antall anmeldelser i forhold til de andre politidistriktene.

Statistisk sentralbyrå sine sentrale tall for politidistriktene fra 2013 viser forholdet mellom innbyggertall, politiårsverk og forbrytelsesrate (<http://www.ssb.no/>). Dette året var innbyggertallet i Norge 5 096 300. Antall politiårsverk knyttes ofte til oppdragsmengde, spesielle oppgaver og geografiske utfordringer. Oslo skiller seg også her klart fra de andre politidistriktene med 12,3 % av landet befolkning, 1611 politiårsverk og en spesielt høy forbrytelsesrate på 115 pr. 1000 innbyggere. Selv om de står for 26 % av anmeldelsene så balanseres dette bildet av befolkningstetthet, politiårsverk, forbrytelsesrate og antatt oppdragshyppighet.

I forhold til forventningen er det ikke funnet entydig støtte for at store politidistrikter er overrepresentert. Som det fremgår av figur 10 er dette også kartlagt i dimensjonen om det er forskjeller mellom landområder og mer urbane områder.

Figur 10: Hvordan fordeler anmeldte saker seg mellom land og by i % (N=114)

Anmeldelser knyttet til «Ikke i sentrumsområde» utgjør 27 % av sakene. Tilsvarende har 34 % av hendelsene funnet sted «i sentrumsområde by/tettsted». . I forhold til hvor hendelsene har funnet sted så er det gjort en vurdering basert på stedsbeskrivelse og adresse som er oppgitt i den enkelte sak. Ved tvilstilfeller er det gjort oppslag på «1881 kart». «I sentrumsområde stor by» er definert som byene Oslo, Trondheim, Bergen og Stavanger. Disse områdene er registrert med 36 % av tilfellene. I 2013 hadde disse kommunene et

innbyggertall på til sammen 1 200 799 (<http://www.ssb.no/>) og dette utgjorde i overkant av 41 prosent av befolkningen i Norge.

Det er usikkert hvor vidt store politidistrikter er overrepresentert i forhold til mindre politidistrikter. Oslo, Hordaland og Romerike politidistrikt synes i utgangspunktet å ha et høyt antall saker. Når man kontrollerer for faktorer som innbyggertall, antall politiårsverk og forbrytelsesrate så kan det selv for hovedstaden ikke påvises noen robust sammenheng mellom store politidistrikter og et forhøyet antall anmeldelser om ulovlig maktbruk. Det at det heller ikke er noen særlig forskjell mellom by og land ved de politidistriktene som er registrert med slike anmeldelser var overraskende.

Det er derfor interessant at noen politidistrikter har en eller ingen anmeldelser om ulovlig maktbruk. Tjenestemenn og kvinner fra Haugaland og Sunnhordland, Nordmøre og Romsdal, Nordre Buskerud har bare blitt anmeldt en gang. Gudbrandsdal, Hedmark, Sogn og Fjordane og Vest-Finnmark politidistrikt er ikke registrert med saker om ulovlig maktbruk i det hele tatt. Tilsynelatende har disse politidistriktene også en del felles kjennetegn. De har relativt lave innbyggertall, en spredt befolkning og består av mange relativt små tjenestesteder.

For å undersøke dette nærmere er det også innhentet statistikk fra Politidirektoratets nettside. Opplysningene knytter seg til fordelingen mellom innbyggertall, areal og antall politiårsverk for 1. kvartal 2014 (vedlegg 4). Videre er det gjort en forenklet analyse hvor de 27 politidistriktene er delt inn i tre grupper etter rangeringen høy, middels og lav etter de to forskjellige kriterier «befolkingstetthet» og «politidekning». Dette for å vise gjennomsnittlig bilde av antall anmeldelser pr. 100 000 innbyggere. Fordelingen fremgår av tabell 3 og 4 som viser andelen anmeldelser ved gruppevis rangering av politidistriktene (9 pr. gruppe):

Tabell 3: Antall anmeldelser - politidistrikter rangert etter befolkingstetthet (N=27)

Høy befolkingstetthet	2,41
Middels befolkingstetthet	1,72
Lav befolkingstetthet	2,74

Ved en rangering etter befolkingstetthet er det ikke særlig forskjell mellom politidistriktene i gruppene «høy» eller «lav». De politidistriktene som er i gruppen «middels» kommer noe lavere ut enn de andre to gruppene.

Når det rangeres etter politidekning endrer bildet seg noe, i forhold til at politidistrikter med høy politidekning har flere anmeldelser enn de med lavere politidekning.

Tabell 4: Antall anmeldelser - politidistrikter rangert etter politidekning (N=27)

Høy politidekning	3,14
Middels politidekning	2,13
Lav politidekning	1,20

Med utgangspunkt i 114 anmeldelser og gjennomsnittsberegning basert på gruppering av de 27 politidistriktene er det vanskelig å påvise en sikker sammenheng mellom politidekning og et økt antall anmeldelser om ulovlig maktbruk.

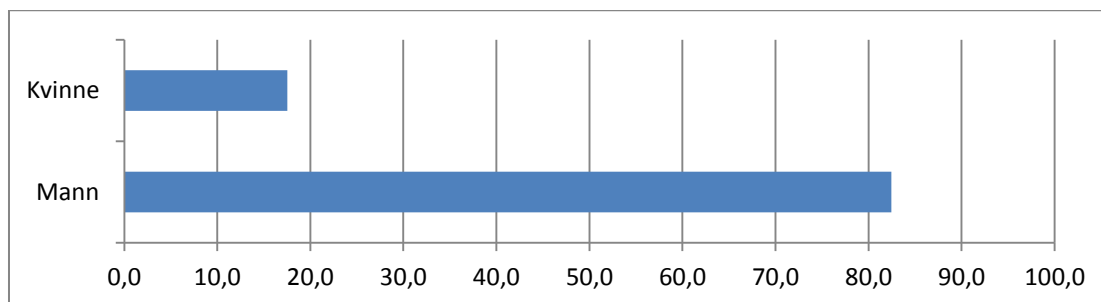
Oppsummert er det det ikke funnet sikre holdepunkter for forventningene om at store politidistrikter er overrepresentert. Det er likevel interessant at noen politidistrikter bare har en eller ingen anmeldelser om ulovlig maktbruk. At disse politidistriktene skiller seg ut kan ha flere årsaker. Som vist har de en del felles når det gjelder innbyggertall, geografiske utfordringer og politidekning. Dette vil bli gjenstand for videre drøftinger under pkt. 7.3.1.

Videre er det sett på om det er spesielle kjennetegn ved de fornærmede og mistenkte slik det fremgår av figur 11-14.

6.1.3 Kjønn og alder på partene

På spørsmålet «Er den fornærmede mann eller kvinne», så er svaret at de fornærmede i stor grad er menn. Av begrepet fornærmede følger at det er denne personen som har vært utsatt for politiets tjenesteutøvelse direkte, selv om andre kan ha inngitt anmeldelsen.

Figur 11: Er den fornærmede mann eller kvinne i % (N=114)

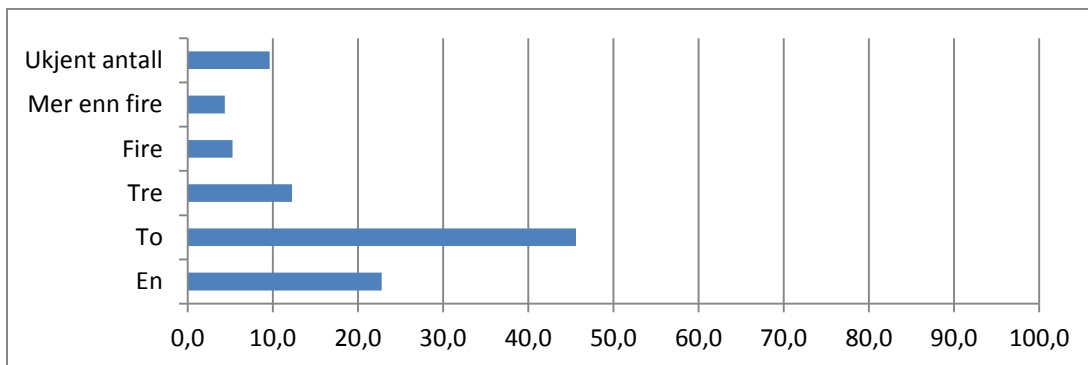

De fornærmede fordeler seg på 82,5 % menn og 17,5 % kvinner. Det var forventet at menn var mer aktive dersom hendelsene var knyttet til rusproblematikk, men forskjellen mellom

kjønnene var større enn antatt ved at 8 av 10 fornærmede var menn. Gjennomsnittsalderen for de mannlige fornærmede er 36,5 år. Variasjonen i alder er stor med et spenn fra 13-81 år og standardavvik på hele 15,6 år. Tilsvarende gjennomsnittsalder for kvinner er 38,5 år med et aldersspenn fra 13-72 år og standardavvik på 15,8 år. Både hos kvinner og menn er det altså relativt stor variasjon i alder.

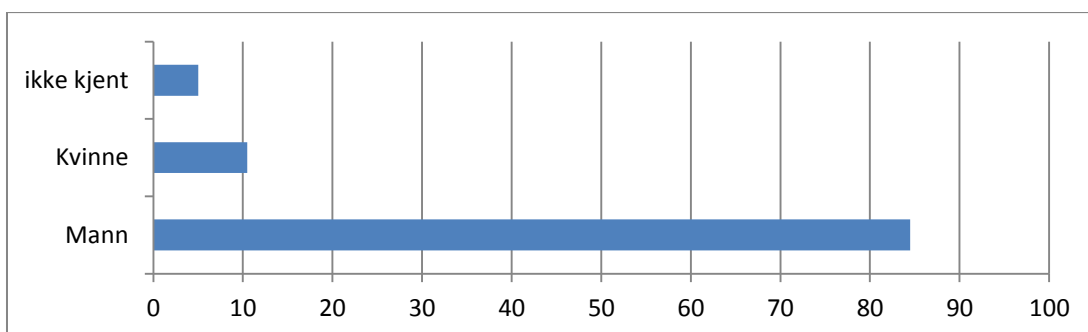
Det er også av interesse å se på hvor mange tjenestemenn som var involvert i de aktuelle hendelsene, slik det vises i figur 12.

Figur 12: Hvor mange mistenkte var involvert i maktanvendelsen i % (N=114)

Det er rettet anmeldelse mot to mistenkte i 45,6 % av hendelsene. Dette er som forventet sett hen til at patruljer som regel er satt opp med to personer og at det ved pågripelser er vanlig at de opptrer sammen. I 22,8 % av sakene er det utpekt kun en tjenestemann eller kvinne. I undersøkelsen er det antall anmeldte som er registrert og ikke hvor mange som faktisk var på oppdraget. Maktbruken knyttes til situasjoner med tre mistenkte i 12,3 % og fire mistenkte i så lite som 5,3 % av sakene.

Figur 13: Antall mistenkte fordelt på kjønn i % (N=219)

Av de mistenkte som er identifisert med kjønn så fordeler dette seg på 185 menn og 23 kvinner. Det er ikke opplysninger om kjønn i 5,0 % av sakene. 84,4 % av anmeldelsene om ulovlig maktbruk er knyttet til mannlige politibetjenter og 10,5 % av hendelsene relaterer seg

til tjenestekvinner. Gjennomsnittsalder på de mannlige mistenkte er 35,7 år, med standardavvik på 7,7 år. De kvinnelige mistenkte har en gjennomsnittsalder 28,6 år, med standardavvik på 6,6 år.

I følge Politihøgskolens egen statistikk fra 2015 (www.phs.no) utgjorde kvinneandelen 36,4 prosent av elevtallet i 2005 og dette hadde økt til 43,9 prosent i 2015. Det ble derfor rettet en skriftlig henvendelse til Politihøgskolen og Politidirektoratet for å kartlegge kjønnsfordeling og alderssammensetningen hos politiet i operativ tjeneste på det aktuelle tidsrom (2013).

I svaret fra Politidirektoratet opplyses at det var 8134 lønnede årsverk i polititjenestemannsstillinger pr. 31.12.2013. Dette fordelte seg på 2007 kvinner og 6127 menn. Politidirektoratet hadde ikke en nøyaktig oversikt over hvem som var operativt godkjent, men ledere med personalansvar og toppledere utgjorde til sammen 149 kvinner og 965 menn som da er trukket ut i forhold til det videre anslaget om kjønnsfordeling blant operative mannskaper. I følge

Fekjær (2012) har ikke kjønnsforskjeller i preferanser for ulike typer arbeid i politiet vært studert i større utvalg i Norge tidligere. Hun undersøkte i 2010 hva politihøgskolestudentene selv trodde de ville jobbe med om 10 år. På en skala med verdier fra 0-4 scorer menn 0,3 poeng høyere enn kvinner på spørsmål om det er svært sannsynlig at de da jobber i ordenstjeneste.

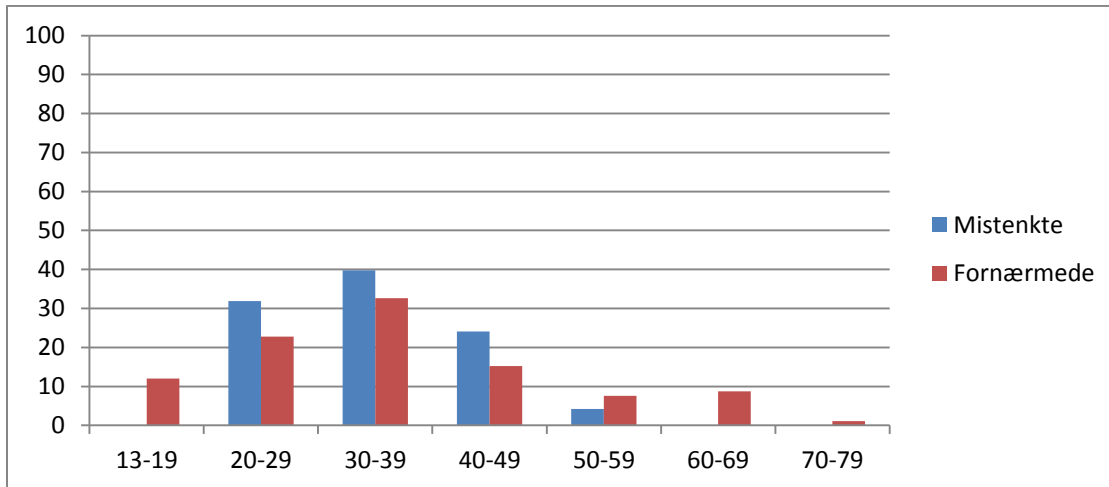
Selv med forbehold om en viss skjevfordeling i operativ tjeneste skulle man forvente en kjønnsmessig fordeling i størrelsesorden 70/30 hvor menn er i flertall. Det synes som om politimenn i klart større grad enn kvinner blir anmeldt for ulovlig maktbruk. Dette er interessant i forhold til om forklaringen kan ha sammenheng med at menn opptrer på en annen måte enn kvinner. Samtidig kan det være slik at man trer inn i forskjellige roller når menn og kvinner opptrer i samme oppdrag.

Det er opplyst fra Politihøgskolen at gjennomsnittsalder ved opptak i 2010 var 22,8 år for kvinner og 23,3 år for menn. Gjennomsnittsalder hadde holdt seg relativt stabilt i mange år og hele 90 % av studentene fullførte utdanningen innenfor normert tid. Dette betyr at de mannlige mistenkte politibetjentene i gjennomsnitt har 10 års erfaring etter Politihøgskolen.

Videre er det av interesse av å se på og sammenholde aldersfordelingen på de mistenkte og de fornærmede. Karriereløpet i politiet vil normalt være fra 26-57 år mens dette ikke kan overføres direkte til de fornærmede. Aldersfordeling kan som vist av Lagestad (2010) og Granèr (2004) ha betydning for hvordan politiet utøver sin tjeneste.

I figur 14 er de fornærmede og mistenkte sammenholdt og gruppert i alderskategorier.

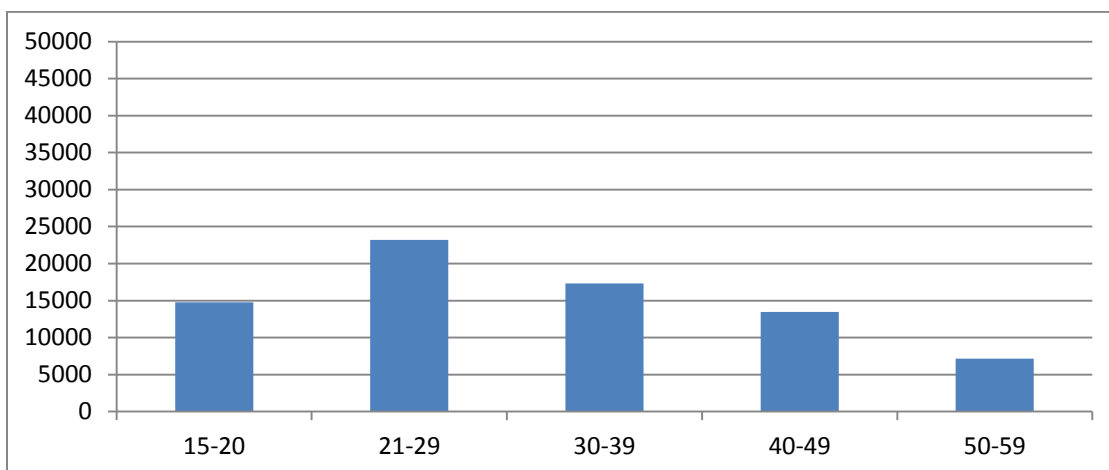
Figur 14: Sammenholdte alderskategorier for mistenkte og fornærmede (%)

Det er påfallende at partenes “kurve” følger hverandre relativt likt. Den største andelen av mistenkte og fornærmede finner vi i aldersgruppen mellom 30-39 år.

Oppsummert vil det ofte være menn mellom 20-49 år som har vært involvert i de aktuelle situasjonene. Hovedtyngden av disse mennene er mellom 20-39 år når hendelsene finner sted og gjennomsnittsalder for begge parter er ca. 35 år. Det er innhentet statistikk fra Statistisk sentralbyrå om aldersfordeling på siktede personer i Norge i 2013, jf. figur 15.

Figur 15: Siktete personer i Norge 2013 etter alderskategorier (antall)

Det er interessant at aldersfordelingen blant siktede personer i Norge, har en relativt lik kurvefordeling som de fornærmede og mistenkte, men det skal da bemerkes at tyngdepunktet er skjøvet noe lavere. Flest siktede personer befinner seg i gruppen 21-29 år. Alder og kjønn hos partene vil stå sentralt i de videre drøftingene jf. pkt. 7.3.2

6.2 Oppdragstype og stedart

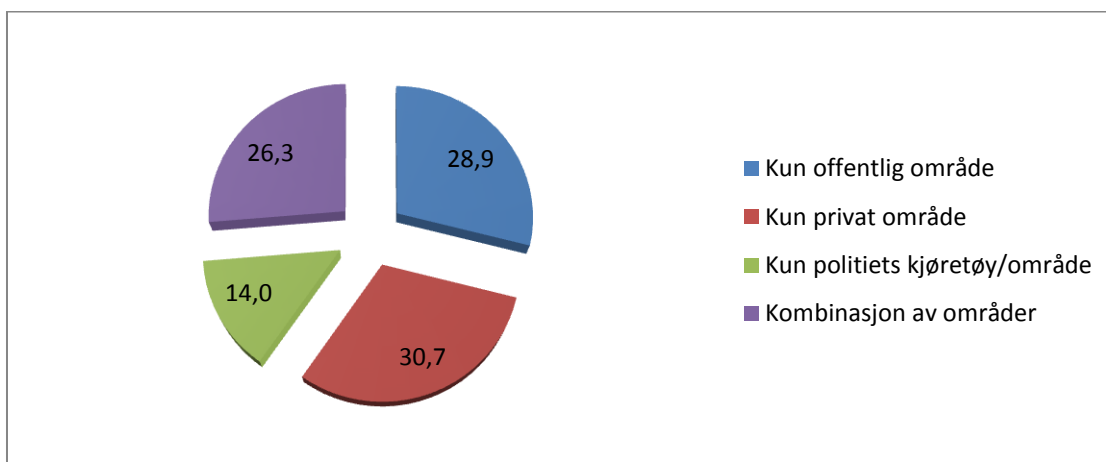
Seksjon II «Oppdragstype og stedart» belyser hvor de anmeldte hendelsene fant sted. Videre i hvilken grad hendelsene kan knyttes til spesielle områder, delarenaer eller oppdragstyper.

Det var også her en forventning om en sammenheng med utestedsproblematikk og ordensforstyrrelser i tilknytning til disse stedene. Økt oppdragshyppighet i en slik sammenheng vil innebære utfordrende situasjoner mellom politi og borgerne. Dette er en faktor som kunne ha en betydning i forhold til antall anmeldelser om ulovlig maktbruk.

Forskningsmaterialet er analysert og vurdert opp mot hvordan anmeldelsene fordeler seg mellom forskjellige områder, delarenaer og type oppdrag. Frekvensfordelingen fremgår detaljert av figurene 16-20.

På spørsmålet «Hvor skjer anmeldte forhold?», så er svaret at dette fordeler seg ganske jevnt mellom de forskjellige stedene «offentlig», «privat» og «politiets område».

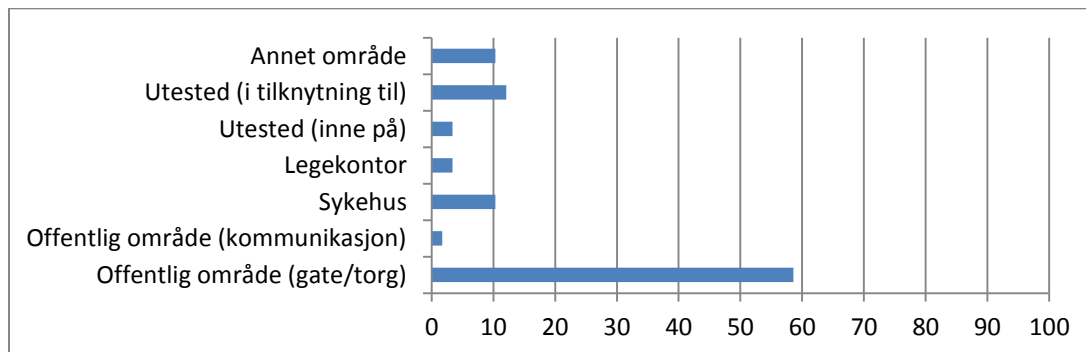
Figur 16: Hvor skjer anmeldte forhold i % (N= 114)

Hendelsene skjer på privat område i 30,7 % av sakene. Nesten like mange knyttes til offentlig område med 28,9 %. At maktbruken bare har funnet sted på politiets områder fremgår i 14 % av anmeldelsene og handlingene har pågått over flere områder i 26,3 % av sakene. I hendelsene som finner sted på en kombinasjon av områder så vil neste arena etter en anholdelse eller pågrep ofte være i politiets kjøretøy eller lokaler. Det skal her bemerkes at utesteder er vurdert som offentlig område, da de i utgangspunktet er åpne for alle som oppfyller krav om aldersgrense.

Tilsynelatende har det ikke særlig betydning om hendelsene generelt finner sted på offentlige, private eller politiets områder. Det blir da naturlig å se videre på hvordan anmeldte forhold fordeler seg på de forskjellige delarenaene slik det fremgår av figur 17-19.

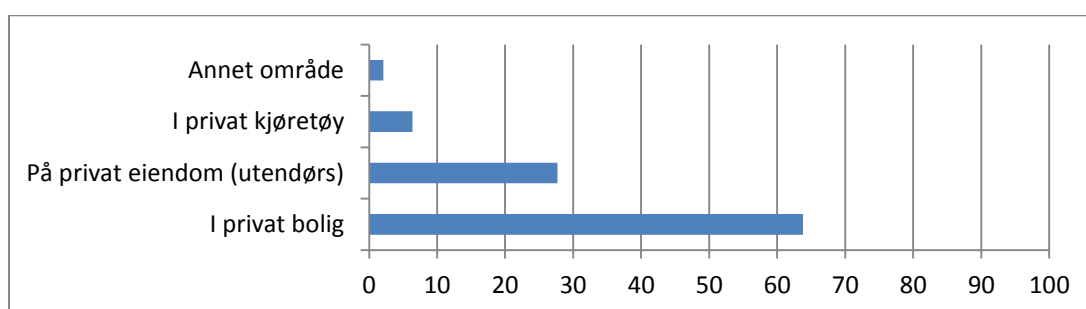
Figur 17: Hvor på offentlig område skjer anmeldt forhold i % (N=58)

Anmeldt maktbruk som finner sted på offentlig område skjer oftest på gate/torg. Dette er tilfelle i 58,6 % av sakene. I forhold til en sammenheng med utesteder så har 12,1 % av forholdene skjedd i tilknytning til disse og 3,4 % har skjedd inne i lokalene til et utested. Det er 10,3 % av anmeldelsene som knytter seg til hendelser på sykehus og 3,4 % på legekontor.

Det er ikke påvist noen overvekt av anmeldelser med direkte sammenheng til utesteder eller områder i nær tilknytning til disse. Det kan likevel ikke utelukkes at de fornærmede har oppholdt seg på utesteder i tiden før politiet kom til stedet og at hendelsen deretter oppsto på offentlig gate/torg.

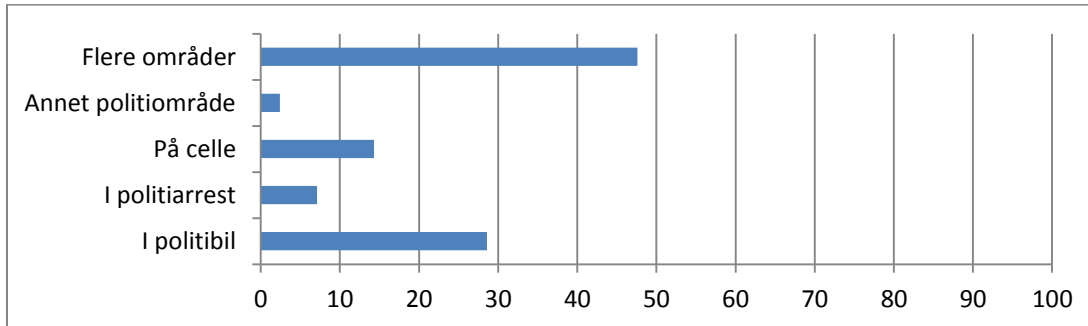
Figur 18: Hvor på privat område skjer anmeldt forhold i % (N=47)

Hendelser på privat område skjer inne i privat bolig i 63,8 % av tilfellene. At de finner sted utendørs på privat eiendom fremgår i 27,7 % av disse sakene. Få anmeldelser knytter seg til hendelser i privat kjøretøy med 6,4 %. Annet område med 2,1 % er som regel i gang eller korridor utenfor egen leilighet.

Klart flest anmeldelser innenfor denne delarenaen knyttes til situasjoner som har funnet sted inne i privat bolig. Mange oppdrag på en slik arena vil ha sammenheng med husbråk, rusrelaterte problemer og psykiatri. Det er da sjelden at slike hendelser blir oppdaget av politiets selv og de vil vanligvis ha tid til å forberede inngangen til slike oppdrag.

Figur 19: Hvor på politiets område skjer anmeldt forhold i % (N=42)

På politiets område knytter 28,6 % av anmeldte forhold seg til episoder i politibil. De finner sted på celle i 14,3 % av tilfellene og inne i politiarresten i 7,1 % av hendelsene. 47,6 % av alle anmeldelsene på denne delarenaen knyttes til handlinger som skjer over flere områder.

Generelt er det ikke funnet noen særlig forskjell knyttet til hvilke hovedområder de anmeldte forhold finner sted på. Forventningen om at anmeldelser kan ha en sammenheng med utelivsaktivitet ble det ikke funnet støtte for, selv ikke når det var tatt høyde for hendelser rett utenfor slike steder.

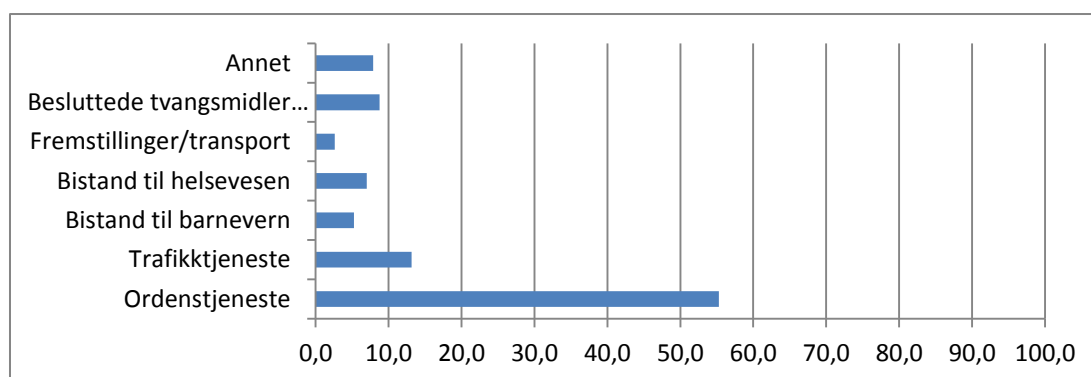
De hyppigste delarenaene er på offentlig gate/torg, inne i privat bolig og på en kombinasjon av politiets områder. En unødvendig grad av eksponering i det offentlige rom eller at politiet opptrer på privat grunn kan begge bli oppfattet som en integritetskrenkelse. Det er litt overraskende at så mange saker gjelder forhold på flere arenaer og pågår selv etter at partene har kommet inn til politiets område.

Det er videre sett på hvordan anmeldelsene fordeler seg i forhold til type oppdrag, slik som ordens og trafikkjeneste, transportoppdrag, bruk av besluttede tvangsmidler og bistand til offentlige myndigheter. Ordenstjeneste kan bestå av mange typer oppdrag. Oppdragets karakter innenfor kategorien ordenstjeneste er ikke kartlagt spesielt i denne undersøkelsen. Furøy (2012) definerer ordensforstyrrelse som «et antatt brudd på de normer for adferd som gjelder innenfor et geografisk avgrenset område innenfor gitte tidsrom».

Generelt er inntrykket at oppdragene fordeler seg mellom mange forskjellige type hendelser. Det er også stor variasjon ved om oppdragene er initiert av publikum, politipatruljen selv eller om det er oppdrag satt ut fra operasjonssentralene.

Hendelser med bistand til helsevesen og barnevern er skilt ut spesielt. Dette har bakgrunn i at slike saker har fått mye oppmerksomhet i media de siste årene. Det er derfor av spesiell interesse å se på politiets maktutøvelse i forbindelse med slike bistandsoppdrag jf. figur 20.

Figur 20: I forbindelse med hvilke oppdrag anmeldes maktmisbruk i % (N=114)

Flest anmeldte forhold skjer i sammenheng med ordinær ordenstjeneste med 55,3 %. Deretter følger trafikktjeneste med 13,2 % og gjennomføring av besluttede tvangsmidler med 8,8 %. Når det gjelder bistand til offentlige myndigheter så er relativt få anmeldelser knyttet til dette. I 7 % av sakene er dette oppdrag hvor det er gitt bistand til helsevesenet. Politiet anmeldes for ulovlig maktbruk i forbindelse med barnevernssaker i 5,3 % av sakene.

Det er også kartlagt i hvilken grad politiet var uniformert eller sivil under de aktuelle hendelsene. Politiet var uniformert i 78,9 % av alle anmeldte forhold mens 11,4 % av hendelsene skal ha skjedd mens politiet var i sivil. I de øvrige sakene er det ikke oppgitt de var uniformert eller ikke.

Oppsummert skjer anmeldt maktbruk oftest i forbindelse med ordinær uniformert ordenstjeneste, I forhold til forventningene er det likevel overraskende at dette ikke var tilfelle i mer enn halvparten av sakene. I forhold til medieomtale var det færre saker enn forventet i forbindelse med bistandsoppdrag.

6.3 Maktbruk og skadefølger

Seksjon III «Maktbruk og skadefølger», knyttes til om politiets verbale og fysiske maktbruk følger prinsippene slik det er nedfelt i politiinstruksen om «nødvendig og forholdsmessig».

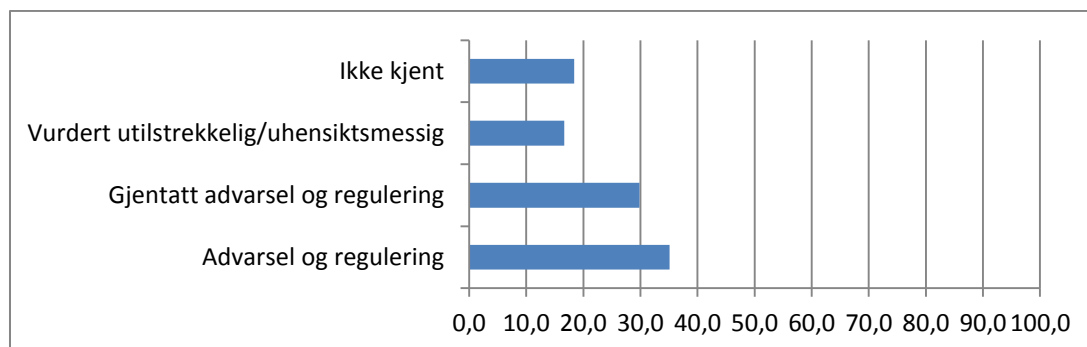
Dersom maktbruken ikke var i samsvar med disse prinsippene var det en forventning om at dette kunne være en utløsende faktor til at de fornærmede valgte å anmelde politiet for ulovlig maktbruk. Videre var det en antakelse om at det ville være mange anmeldelser knyttet til bruk av maktmidlene høyt i maktpyramiden som bruk av teleskopbatong, pepperspray eller slag og spark. Det var også en forventning om at de fornærmede i større grad anmeldte politiet dersom det hadde oppstått skade.

Frekvensfordelingen ved om verbal og fysisk maktbruk har vært i samsvar med kravene i politiinstruksen følger av figur 21 – 22.

6.3.1 Verbal og fysisk maktbruk

Ut fra analyse av datamaterialet følger politiets maktbruk i stor grad prinsippet om forutgående pålegg og advarsler slik det er stilt krav om i politiinstruksen:

Figur 21: Følger politiets dialog prinsippene i maktstigen i % (N=114)

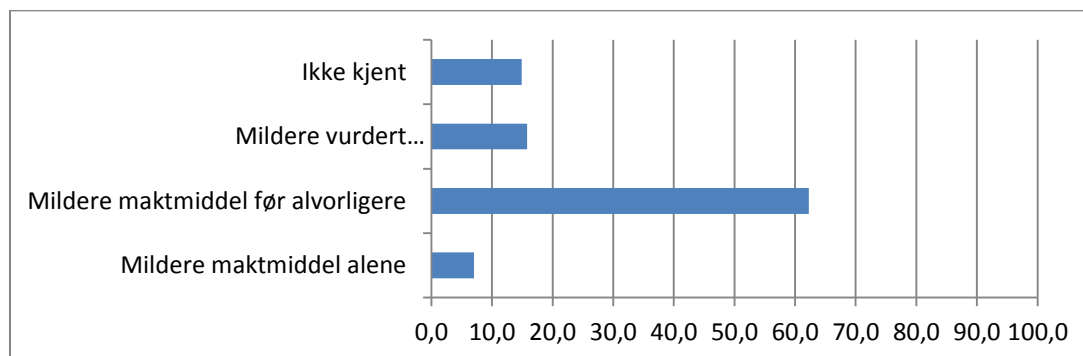

Det er observert at det er gitt advarsel og regulering i 35,1 % av sakene. Gjentatt advarsel og regulering er benyttet i 29,8 % situasjonene. Dette fremstår som utilstrekkelig/uhensiktsmessig i kun 16,7 % av tilfellene. Det synes å være en stor grad av bevissthet i forhold til at politiets verbale makt skal følge prinsippene «fra mindre til mer».

Politiet er også oppmerksomme på de samme prinsippene når de først velger å benytte fysisk makt mot de fornærmede, ved at prinsippet «fra mindre til mer» også følges i denne sammenhengen. Oppdragene løses i 62,3 % av tilfellene ved at mildere fysisk maktmiddel

benyttes før alvorligere maktmiddel tas i bruk. I kun 7 % av sakene benytter politiet et mildere maktmiddel alene og de må følge opp med mer makt i de fleste saker. I 15,8 % av sakene fremstår det som utilstrekkelig/uhensiktsmessig å følge alle trinnene i maktpyramiden.

Figur 22: Følger politiets bruk av makt prinsippene i maktpyramiden i % (N=114)

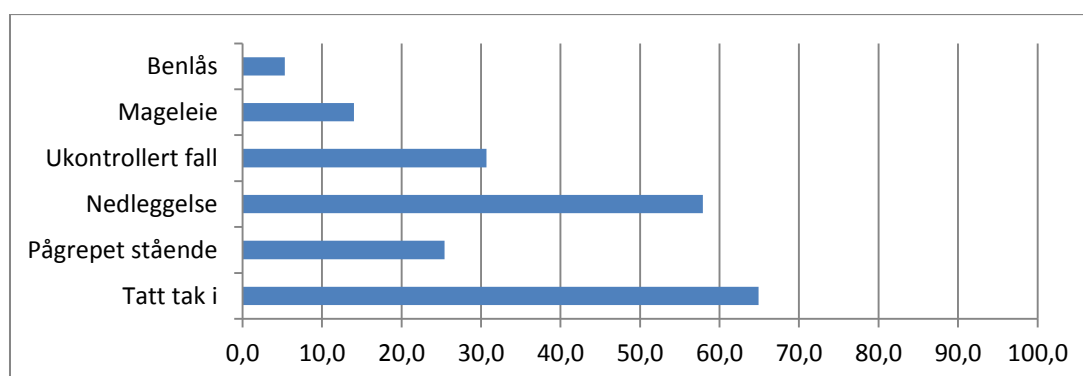

Politiet har tilsynelatende en stor bevissthet i forhold til prinsippet om «nødvendig og forholdsmessig» og «fra mindre til mer». De følger i stor grad de formelle krav som lovgiver har satt før bruk av verbal og fysisk maktbruk. Videre hvilken maktanvendelse som tas i bruk må vurderes i sammenheng med om de fornærmede etterkommer gitte pålegg eller yter aktiv motstand mot politiet.

6.3.2 Maktanvendelsen

Når det kommer til hva slags maktbruk som anmeldes så er dette oftest bruken av vanlig arrestasjonsteknikk, herunder at politiet tar tak i de fornærmede og at de foretar en nedleggelse. Datamaterialet gir en god oversikt over hvilke maktmidler som har blitt benyttet:

Figur 23: Samleoversikt hvilke maktmidler anmeldes brukt i % (N=114)

Politiet er anmeldt for å ha tatt tak i fornærmede i 64,9 % av hendelsene og dette knyttes til pågrepelse av stående personer i 25,4 % av sakene. At maktbruken innebar en nedleggelse er anmeldt i 57,9 % av forholdene.

I arrestasjonsteknikken skilles det mellom medgjørlig og umedgjørlig arrestant. Det er sist nevnte som normalt utløser en nedleggelse og det er da vektlagt å ha kontroll på arrestanten for å begrense fare for skade. Det skal i følge læreboka fra Politihøgskolen ha blitt foretatt en medisinsk vurdering og ved riktig utførelse skal teknikkene være forsvarlige når det gjelder å begrense skadepotensialet.

I det å benytte makt som innebærer en nedleggelse ligger det alltid en viss risiko. Det er mange faktorer som kan øke faren for skader. Eksempler på dette kan være ytre fysiske forhold og ikke minst på hvilken måte de fornærmede forholder seg. Det er registrert opplysninger om ukontrollerte fall i så mye som 30,7 % av sakene.

I sakene fremkommer opplysninger om uhjemlet mageleie i 14 % av hendelsene. Koding av mageleie er gjort etter en skjønnsmessig vurdering av begrepet «etter at det er kontroll». Det fremgår ikke hvor mange sekunder eller minutter de fornærmede har blitt liggende på magen.

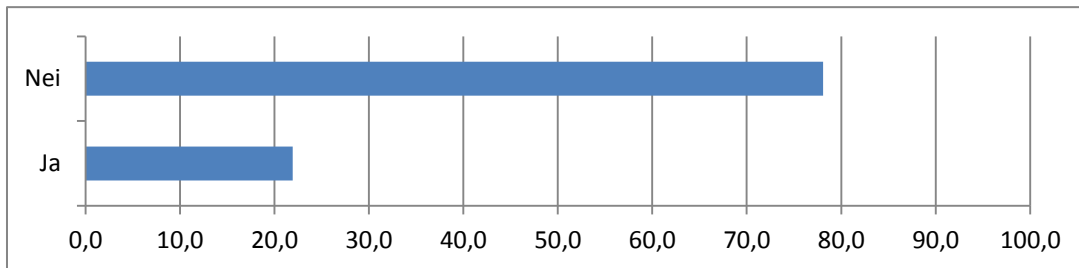
«De fleste av våre arrestasjonsteknikker avsluttes i mageleie. Dette anses som en god posisjon for håndjern påsett, samtidig som en har god kontroll på person» (Lohne Lie og Lagestad 2011 s. 20). Det fremgår svært tydelig i læreboken at mageleie ikke skal forekomme etter at det er kontroll på person. Det vises til de sakkyndige Lenth og Gregersen sin uttalelse om «fare for livstruende surstoffmangel etter aktivt kjempende motstand og tvangsfiksering med håndjern».

Økt risiko har sammenheng med eventuelt trykk på brystkasse og ved bruk av benlås. Det forekommer ingen informasjon om trykk på brystkasse mens benlås har vært benyttet i forbindelse med 5,3 % av pågripelsene.

I maktpyramiden er slag og spark plassert svært høyt i forhold til skadepotensiale. Politihøgskolen beskriver dette som maktmidler kun tillatt i nødvergesituasjoner. Det var likevel en antakelse om å finne saker med slike påstander jf. forventningen om bruk av maktmidler høyt på maktpyramiden.

I påtalevedtakene vil alle påstander om slag som anses bevist bli vurdert i forhold til rammene av politiloven § 6 og strl. § 48 om nødverge.

Figur 24: Anmeldes bruk av slag i % (N=114)

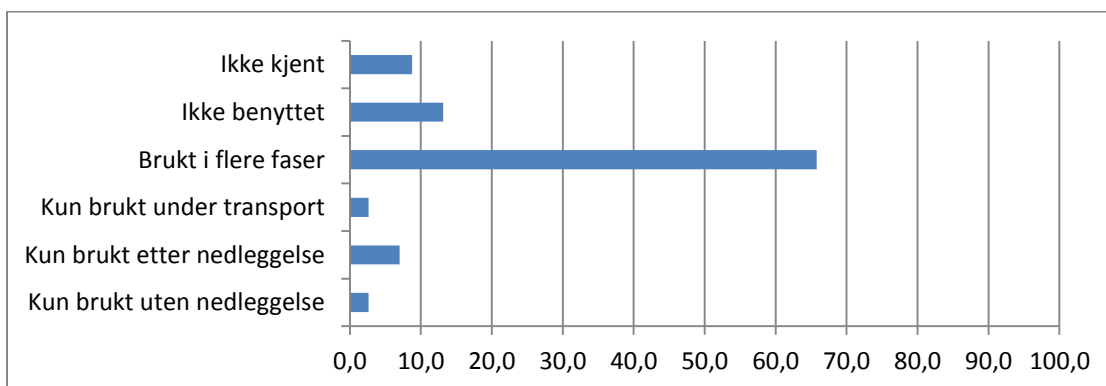

I sakene er det forklart om slag i så mye 21,9 % av hendelsene. Det skal da bemerkes at det her er en del usikre opplysninger. Det er ofte tvilsomt om det er dyttet eller slått men det var likevel flere tilfeller enn forventet. Det er videre hevdet at politiet skal ha sparket de fornærmede i 7,9 % av sakene. Her inngår også de tilfellene hvor det har vært tvil om de fornærmede har blitt tråkket på.

6.3.3 Tekniske maktmidler

På spørsmålet «anmeldes bruk av håndjern» så er svaret at de fornærmede gjør dette i så mye som 47,4 % av sakene. Det følger av politiinstruksen § 3-2 at «Håndjern eller annet bændsel kan anvendes på person som under pågrepelse eller transport truer med eller gjør seg skyldig i vold, eller der forholdene gir grunn til frykt for at vedkommende vil utøve vold eller flykte. Dessuten kan slike midler brukes mot person som forsøker å påføre seg skade, og ellers for å hindre forspillelse av bevis» (1990, s. 3).

Figur 25: Hva er praksis ved bruk av håndjern i % (N=114)

I 65,8 % av anholdelsene eller pågrepelsene så benyttes håndjern i flere faser. Det er ikke benyttet håndjern i kun 13,2 %. Hvordan de er brukt er ikke kjent i 8,8 % av hendelsene.

Hvilke vurderinger som politiet la til grunn for bruken av håndjern fremgår i liten grad i datamaterialet.

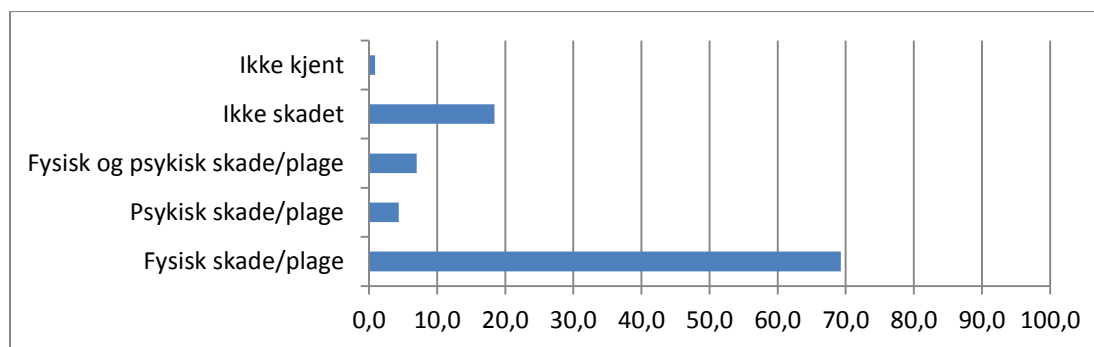
Bruk av andre tekniske maktmidler er også kartlagt og pepperspray er benyttet mot person i 10,5 % av hendelsene. Det er truet med å bruke maktmiddelet pepperspray tre ganger. Det er altså relativt mange saker hvor politiet har brukt pepperspray, men ved alle disse hendelsene er det observert «risiko under hendelse» eller at politiet har «vurdert risiko før hendelse».

Det er anmeldt bruk av teleskopbatong fem ganger, men i to avgjørelser er det lagt til grunn at dette var falske anklager. Teleskopbatong er benyttet to ganger mot overarm/lår, en gang mot hodet og politiet har truet med å bruke denne i fire situasjoner. I forhold til forventningene om bruk av tvangsmidler høyt på maktpyramiden så er det overraskende at det langt oftere anmeldes bruk av håndjern enn de tekniske maktmidlene pepperspray og teleskopbatong. Dette kan tyde på at det å bli «låst fast» i betydelig grad oppfattes som en integritetskrenkelse av de fornærmede, samtidig som dette er det maktmiddelet som politiet benytter hyppigst. Spesialenheten for politisaker har tidligere slått fast at det ikke er adgang til å benytte håndjern rutinemessig

6.3.4 Skadefølger

Det var som nevnt en forventning om å finne mange saker med skadefølger. I flere saker er ikke disse dokumentert ved legeerklæring og oversikten baserer seg derfor som regel på påstander fra de fornærmede. Antallet og omfanget av skader fremgår av figurene 26-28:

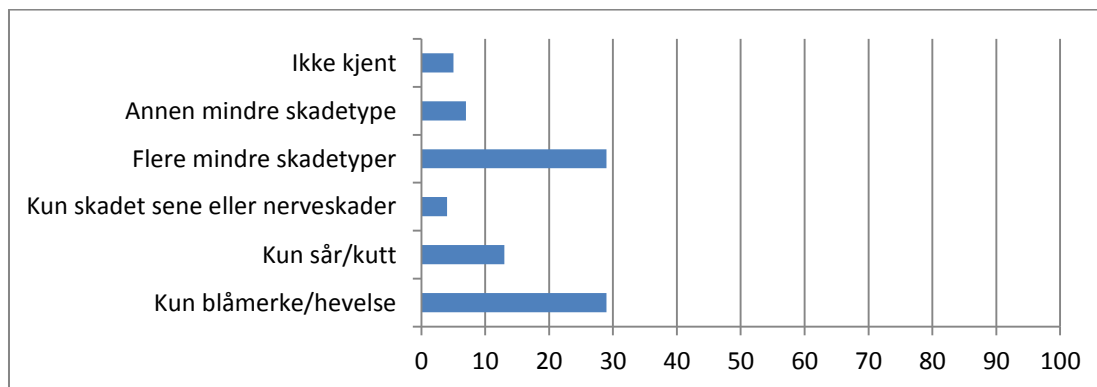
Figur 26: Hvor ofte oppgis skader i anmeldte saker i % (N=114)

Det oppgis av de fornærmede at det har oppstått fysisk skade i hele 69,3 % av anmeldelsene. Det er påstander om en kombinasjon av fysisk og psykisk skade/plage i 7 % av sakene. Psykiske skade/plage alene er oppgitt i 4,4 % av hendelsene.

Det er interessant at det ofte fremgår opplysninger om fysiske skader og at det i kun 18,4 % av sakene ikke er anmeldt skadefølger i det hele tatt. Dette bildet styrkes når verdien «ikke kjent» er så liten som 0,9 %. Det er oftest registrert mindre fysiske skader og ikke så mange tilfeller av større fysiske skader slik det fremgår av figur. 27-28.

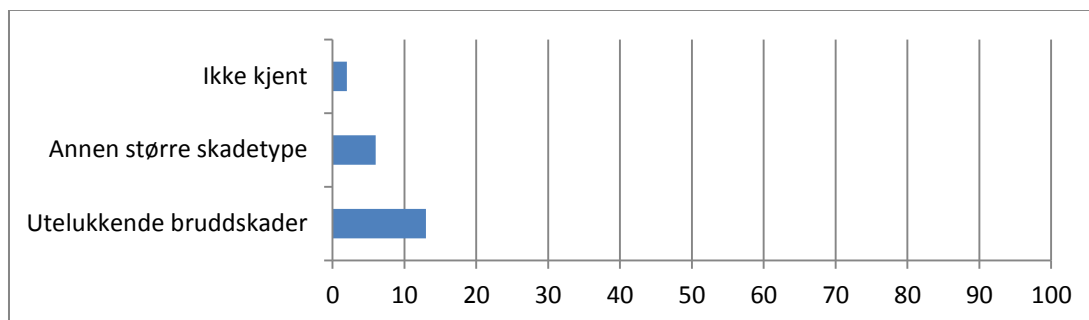
Figur 27: Hvilke mindre fysiske skader oppgis i anmeldte saker i antall (N= 87)

I de saker hvor det er oppgitt mindre fysiske skader så er det registrert 29 «kun blåmerker/hevelser» og 29 tilfeller av «flere mindre skadetyper». Deretter følger «kun sår/kutt» som skal ha oppstått 13 ganger og 7 hendelser med «annen mindre skadetype».

Det er også registrert noen større fysiske skader, men dette var færre enn forventet jf. figur 28:

Figur 28: Hvilke større fysiske skader oppgis i anmeldte saker i antall (N=21)

De større fysiske skadene fordeler seg på 13 tilfeller av «utelukkende bruddskader» og 6 hvor det har oppstått en «annen større skadetype». I undersøkelsen inngår også en hendelse med dødelig utgang. Dette er en sak som har vært mye omtalt i media hvor det ble benyttet et halsgrep av en person som ikke var ansatt i politiet. Større skader er som regel dokumentert med legeerklæring. Når politiet har blitt kjent med slike skadefølger har de fornærmede gjennomgående blitt fremstilt for lege.

Det at politiet benytter vanlige arrestasjonsteknikker synes å ha betydning i forhold til det å skulle anmelde politiet for ulovlig maktbruk. Anmeldelsene knyttes oftest til det å bli tatt tak i

med 64,9 % og ved nedleggelse med 57,9 %, ved at de fornærmede anklager politiet for begge deler. Arrestasjonsteknikk er det første trinnet i maktpyramiden som faktisk involverer bruk av fysisk makt. Avgrensningen i oppgaven gjør at det er naturlig at disse hendelsene blir anmeldt, men det er likevel overraskende at ikke en større andel av sakene plasserer seg høyere i maktpyramiden.

Oppsummert så er det i 30,7 % av tilfellene anmeldt et ukontrollert fall i forlengelsen av bruken av arrestasjonsteknikk. Samtidig oppstår det en grad av fysisk skade i mer enn 75 % av sakene. Bruken av arrestasjonsteknikk og skadefølger blir drøftet under pkt. 7.4.1 – 7.4.3.

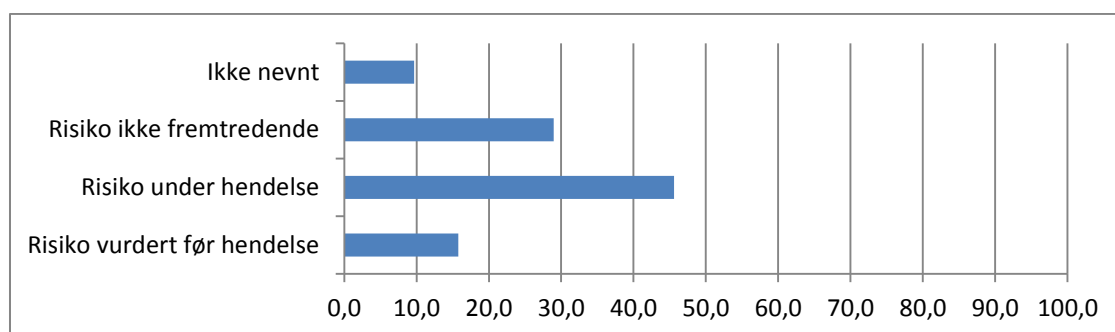
6.4 Politiadferd og kommunikasjon

Seksjon IV «Politiadferd og kommunikasjon» omhandler i hvilken grad det var konkrete utløsende faktorer ved politiets opptreden i møtet med de fornærmede som utløste anmeldelsene. Det er her også tatt med spørsmål som kan ha betydning for oppfatning av risiko og tidligere erfaring med motparten. Dette er faktorer som var antatt å kunne påvirke politiets inngang til oppdraget og prege politiets adferd.

I mange saker er det beskrevet momenter som påvirker politiets «trusselvurdering». Eksempler på dette er at de fornærmede har truet med vold eller at de var fysisk utagerende.

Frekvensfordelingen for faktorene risiko og tidligere erfaring fremgår av figurene 29-30:.

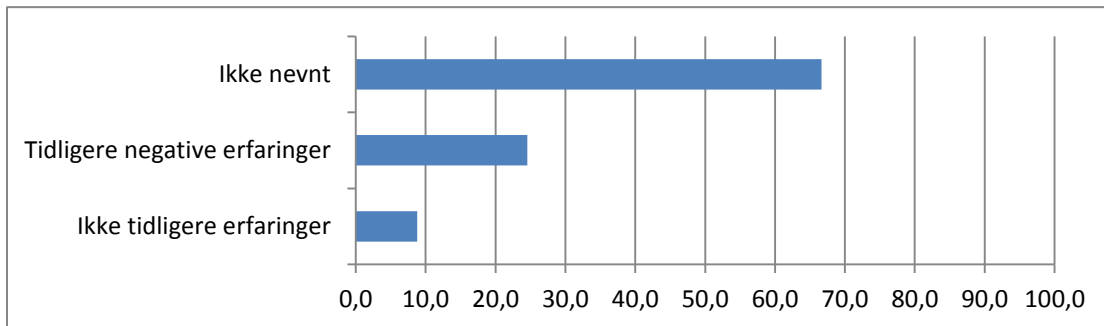
Figur 29: Hvilken betydning har politiets oppfatning av risiko i % (N=114)

Det er observert at risiko ble vurdert før hendelse i 15,8 % av oppdragene. Videre at det var risiko under hendelsen i 45,6 % av tilfellene. Risiko var ikke særlig fremtredende i 28,9 % av sakene. Samlet er det ofte risiko forbundet med de oppdragene som er kartlagt. Det er få saker

hvor de fornærmede faktisk har gått til angrep på politiet. Det er videre av interesse å se nærmere på om politiet har erfaring med de fornærmede fra tidligere.

Figur 30: Har politiets tidligere erfaring med fornærmede betydning i % (N=114)

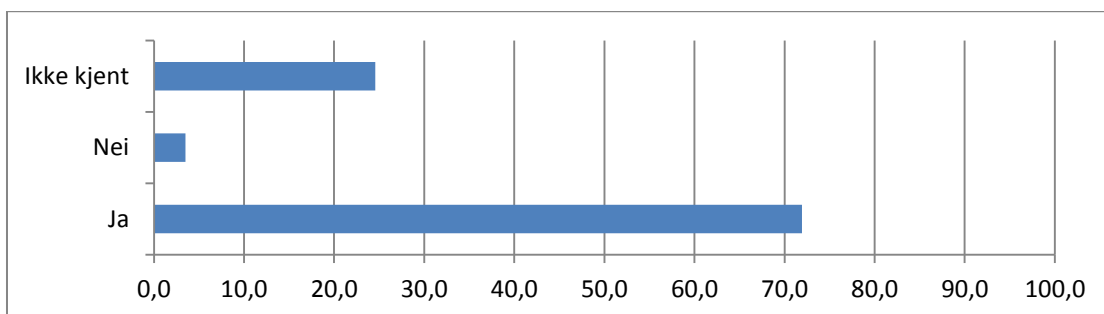

Politiet uttrykker relativt sjelden at de har tidligere negativ erfaring med fornærmede. Dette er oppgitt i 24,6 % av sakene og knyttes da som regel til kunnskap gjennom forskjellige registre. Det er få saker hvor politiet gir uttrykk for at de har personlig erfaring med de fornærmede fra tidligere. I 8,8 % av tilfellene er det ikke opplysninger om tidligere erfaringer. Spørsmålet har ikke vært belyst i det hele tatt i så mye som 66,7 % av sakene.

I henhold til teori om «Procedural Justice» vil det være av spesiell interesse hvordan politiet opptrer og kommuniserer med de fornærmede i den konkrete situasjonen. Mazerolle m.fl. har påvist en signifikant sammenheng mellom rettferdig prosessuell dialog og graden av tillit og samarbeidsvilje hos borgerne.

Det er her tatt utgangspunkt i kravene fra politiinstruksen § 5-2, som gir uttrykk for de samme verdiene som kjerneelementene i «Procedural Justice». Analysen knytter seg konkret til om politiets adferd og kommunikasjon har vært rolig og behersket, høflig og ikke sårende eller nedlatende. Hvordan politiets kommunikasjon har vært fremgår av figurene 31 – 33.

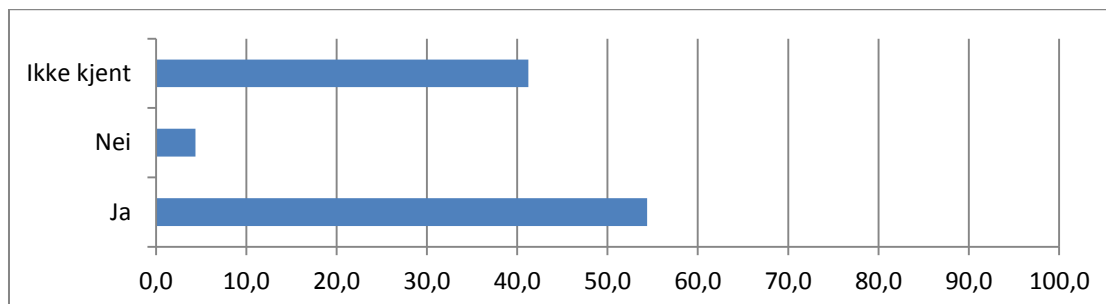
Figur 31: Kommunisert politiet på en rolig og behersket måte i % (N=114)

Politiets kommunikasjon fremstår som rolig og behersket i 71,9 % av sakene. Dette er ikke tilfelle i så lite som 3,5 % av hendelsene. I 24,6 % av sakene er ikke det tilstrekkelig opplyst

eller «ikke kjent» om dialogen har vært kjennetegnet som rolig og behersket. Selv om det innenfor denne kategorien må benyttes skjønn ved koding så kom det tydelig frem i anmeldelser og politirapporter om politiet ga informasjon på en rolig og behersket måte. Det vil være gradsforskjell ved om politiet opptrer rolig og behersket eller på en høflig måte.

Figur 32: Kommunisert politiet på en høflig måte i % (N=114)

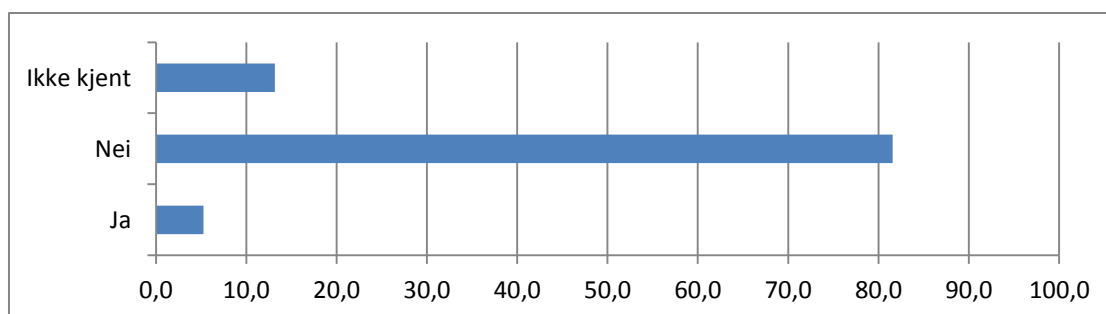

Kommunikasjonen til politiet er tilsynelatende høflig i 54,4 % av situasjonene. Den fremstår som uhøflig i kun 4,4 % av sakene. Til dette spørsmålet var det ofte mangelfull informasjon og «ikke kjent» er registrert i forbindelse med så mye som 41,2 % av hendelsene.

Dette kan skyldes manglende bevissthet hos politiet eller at det oppfattes som mindre relevant å dokumentere til en straffesak. Dersom politiet hadde vært direkte uhøflige er det likevel sannsynlig at de fornærmede hadde kommentert dette i anmeldelsene eller når de ble avhørt.

I liten grad er det registrert at politiet kommuniserer på en sårende eller nedlatende måte.

Figur 33: Kommunisert politiet på en sårende eller nedlatende måte i % (N=114)

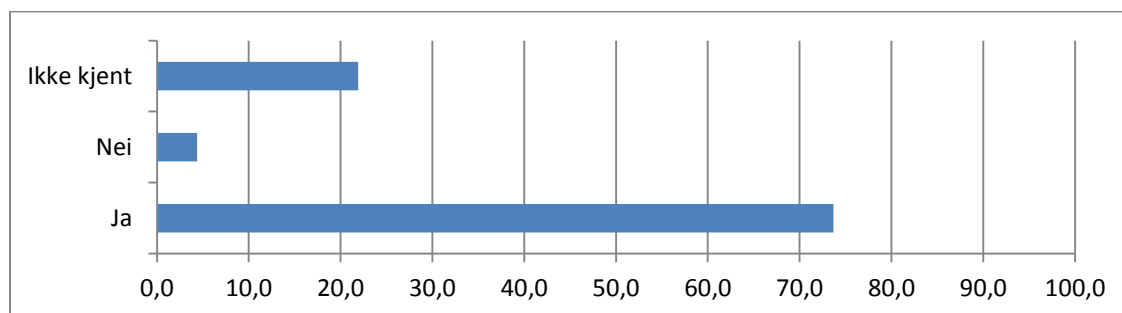
Det er observert sårende eller upassende dialog i 5,3 % av tilfellene. I så mye som 81,6 % av hendelsene er dette ikke nevnt eller kommet til uttrykk. Det kunne ikke foretas noen sikker koding om en slik måte å kommunisere på i 13,2 % av sakene. Dersom politiet snakket til de fornærmede på en klart sårende eller nedlatende måte er det rimelig å anta at dette ville bli oppfattet som en integritetskrenkelse.

Verbale kommunikasjonsteknikker er en del av politiets inngang til maktbruk. Overført til «Procedural Justice» vil en viktig del av et tillitsforhold mellom partene være knyttet til at politiet er bevisste på « å lytte, spørre og søke». Fysisk maktbruk vil ikke kunne opptre uavhengig av aktiv verbal makt og verbale kommunikasjonsteknikker.

I hvilken grad politiet kan kommunisere høflig eller med stor grad av autoritet vil være situasjonsavhengig. Selv om politiet opptrer i krevende situasjoner er det ikke mange tilfeller hvor risikonivå i disse sakene har utløst umiddelbar maktbruk. Det må da bemerkes at det i så mye som 41,2 % av sakene er uavklart om politiet har kommunisert på en høflig måte.

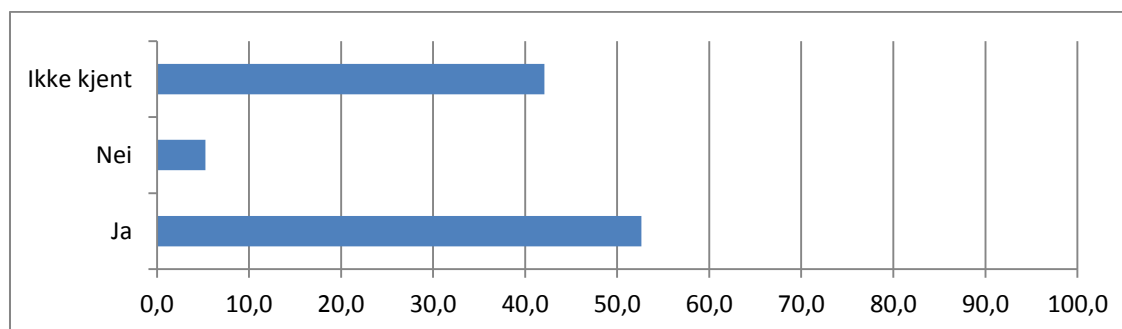
Videre har det vært av interesse å kartlegge hvordan politiets fysiske opptreden har vært i hendelsene. Politiinstruksen § 5-2 sidestiller her kravene til dialog og adferd. Hvordan politiets adferd har kommet til uttrykk fysisk fremgår av figurene 34 – 36.

Figur 34: Opptrådte politiet på en rolig og behersket måte i % (N=114)

Politiet opptrer tilsynelatende rolig og behersket i så mye som 73,6 % av sakene. Det er kun registrert at de ikke har vært dette i 4,4 % av tilfellene. Dette var ikke kjent eller belyst i 21,9 % av hendelsene. Her var det også å forvente at de fornærmede ville gitt uttrykk for det dersom de oppfattet at politiet opptrådte i ytterkanten av det som var normal oppførsel.

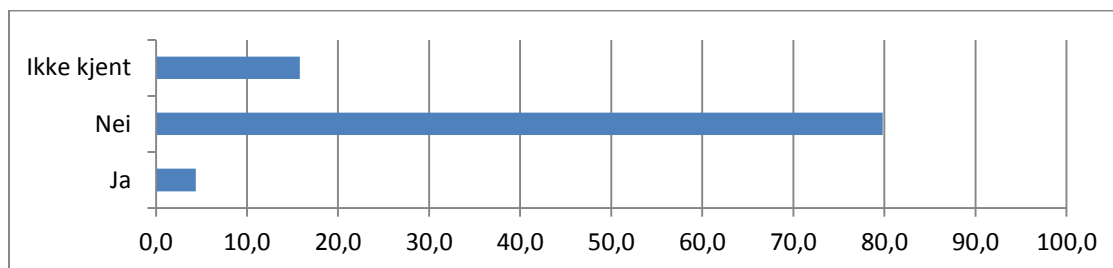
Figur 35: Opptrådte politiet på en høflig måte i % (N=114)

At politiet opptrer på en høflig måte er registrert i 52,6 % av tilfellene. Her også er det flere saker hvor det er vanskelig å konkludere entydig i forhold til koding. I så mye som 42,1 % av

hendelsene fremstår dette som uavklart. Mønsteret er i stor grad likt det som ble observert om politiets kommunikasjon. At politiet har opptrådt uhøflig er kun registrert i 5,3 % av sakene.

Figur 36: Opptrådte politiet på en sårende eller nedlatende måte i % (N=114)

Sårende eller nedlatende oppførsel er kun registrert i 4,4 % av sakene. I 79,8 % er dette ikke tilfelle og dette er ikke mulig å ta stilling til eller var «ikke kjent» i 15,8 % av hendelsene.

Politiets kommunikasjon og adferd er i stor grad i henhold til kravene som er nedfelt i politiinstruksen § 5-2. Det er tilsynelatende ikke noe formelt å utsette på politiet i en slik dimensjon. Det er likevel et lite usikkerhetsmoment knyttet til dimensjonen høflig når det kommer til både kommunikasjon og adferd. Dette antas å ha en betydning i forhold til inngangen til oppdragene, som kan påvirke hvordan situasjonen oppfattes av de fornærmede. Det vil også være viktig hvordan politiet håndterer utgangen av et oppdrag, ikke minst for å gjenopprette en midlertidig ubalanse i tillitsforholdet som oppsto da politiet benyttet makt.

Hvor vidt politiet er bevisste nok på dette vil inngå i de videre drøftingene, jf. pkt. 7.4.4.

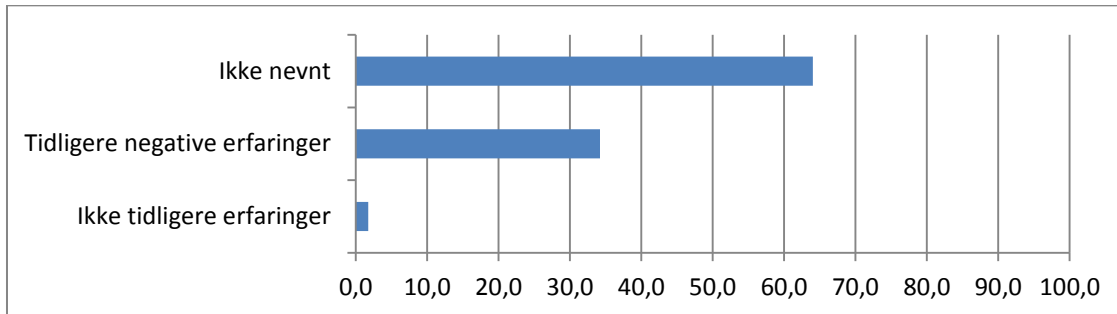
6.5 Fornærmede – adferd og kommunikasjon

Seksjon V «Fornærmede – adferd og kommunikasjon» er tatt med for å belyse de fornærmedes rolle i de aktuelle hendelsene. Det er nærliggende å tro at politiets adferd og kommunikasjon er avhengig av hvordan de fornærmede responderer, herunder om det er noe ved de fornærmedes tidligere erfaring med politiet, ruspåvirkning eller opptreden som innvirker på tillitsforholdet og utløser behovet for å bruke makt.

Det var en forventning om at mange fornærmede var påvirket av rusmidler og at de kunne hatt et konfliktfylt forhold til politiet fra tidligere. Dersom dette er tilfelle vil en naturlig konsekvens være at politiets arbeidsforhold forverres når det kommer til å ha en inkluderende og involverende adferd.

Hvordan de fornærmedes tidligere erfaring med politiet skal ha vært fremgår av figur 37. I hvilken grad det er observert at de fornærmede var ruspåvirket vises ved frekvensfordeling i figur 38.

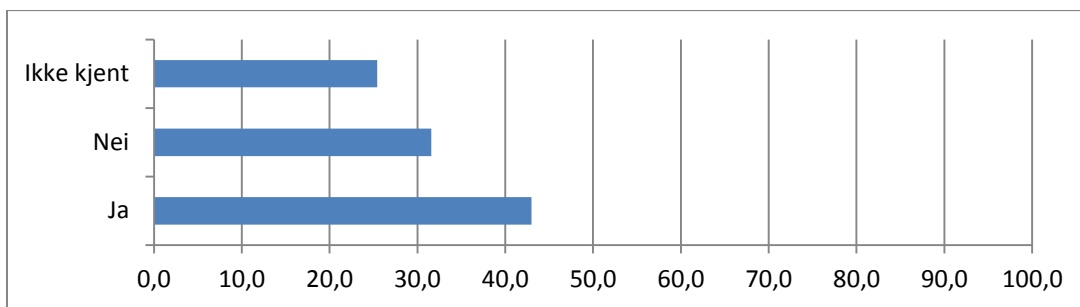
Figur 37: Har fornærmedes tidligere erfaring med politiet betydning i % (N=114)

En del fornærmede oppgir at de har negative erfaringer med politiet fra tidligere. Denne gruppen utgjør likevel ikke mer enn 34,2 %. Det er ikke gitt uttrykk for noen slike holdninger i 64 % av sakene. Kun 1,8 % har gitt uttrykk for at de ikke har erfaringer med politiet fra tidligere i det hele tatt. Det er ikke gjort undersøkelser i andre registre som PO-vaktjournal eller STRASAK i forhold til om de fornærmede er omhandlet tidligere hos politiet.

Det er heller ikke noe observert et entydig bilde ved hvor mange av de fornærmede som hadde vært ruspåvirket i forbindelse med de aktuelle situasjonene.

Figur 38: I hvilken grad var fornærmede ruspåvirket i % (N=114)

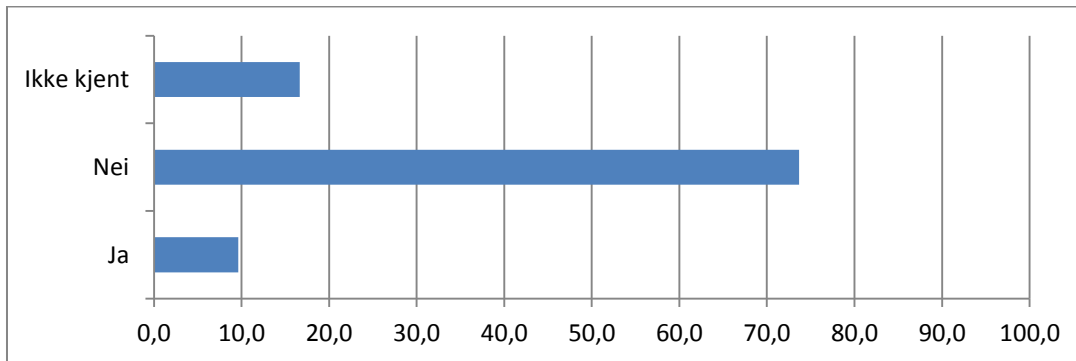

Undersøkelsen viste at 43 % av de fornærmede var ruspåvirket under den aktuelle hendelsen. I 25,4 % av sakene var det ikke informasjon om ruspåvirkning. Det var få saker hvor dette var dokumentert ved blodprøver eller urinprøver. I anmeldelser er det vanlig at politiet opplyser om ruspåvirkning hos de som blir innbrakt eller pågrepet. I forhold til forventningene var det noe overraskende at færre enn halvparten av de fornærmede var påvirket av rusmidler.

Det var videre av interesse å kartlegge de fornærmedes oppførsel i de aktuelle sakene. Dette er som beskrevet viktige faktorer i forhold til politiets handlingsrom for bruk av prosessuell rettferdighet.

Som det fremgår av figurene 39-43 har mange av de fornærmede vært utagerende i dialog og adferd under møtet med politiet.

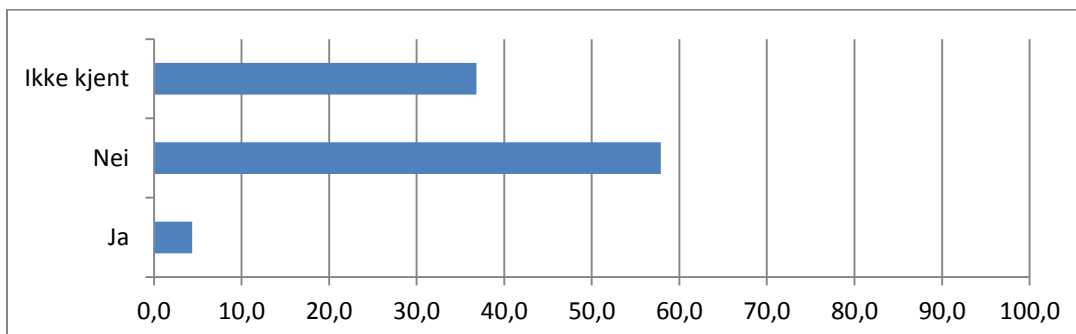
Figur 39: Kommuniserte fornærmede på en rolig og behersket måte i % (N=114)

De fornærmede fremstår som rolige og beherskede i kun 9,6 % av hendelsene. Dette er ikke tilfelle i hele 73,7 %. Når de fornærmede kommuniserer på en ubehersket måte kommer dette tydelig til uttrykk i politiets anmeldelser. Mange av de fornærmede bekrefter også selv at de har vært verbalt utagerende. Det er «ikke kjent» eller sikker informasjon om dette i 16,7 % av sakene.

En relativt stor andel av de fornærmede har også kommet med utsagn og kommentarer til politiet som er registrert og vurdert som mindre høflige.

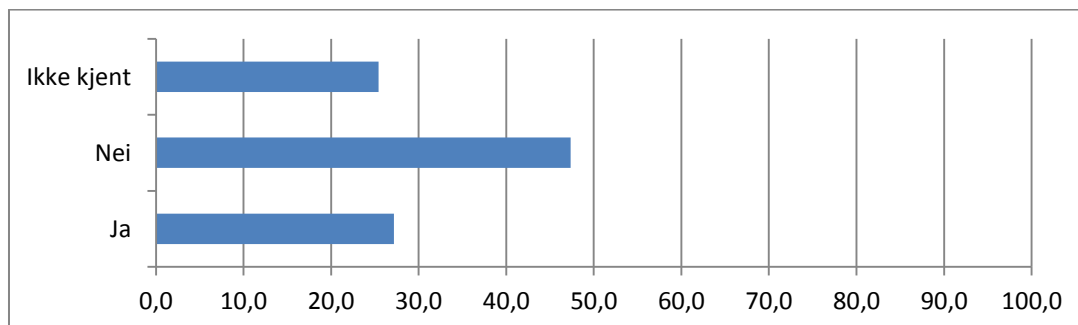
Figur 40: Kommuniserte fornærmede på en høflig måte i % (N=113)

På spørsmålet «kommuniserte fornærmede på en høflig måte» så er det registrert at de ikke var dette i 57,9 % av sakene. Verdien «ikke kjent» er her kodet i 36,8 % av hendelsene. De fornærmede har kommunisert på en høflig måte i kun 4,4 % av tilfellene.

Som regel vil det være en grunn til at politiet er tilkalt. Dette vil ofte innebære at de fornærmede har vært involvert i en spesiell situasjon. Med utgangspunkt i at dette er det ikke å vente at de fornærmede skal kommunisere like rolig og behersket som politiet. En utagerende dialog alene vil likevel ikke være nok til å hjemle bruk av fysiske maktmidler.

Figur 41: Kommuniserte fornærmede på en sårende eller nedlatende måte i % (N=114)

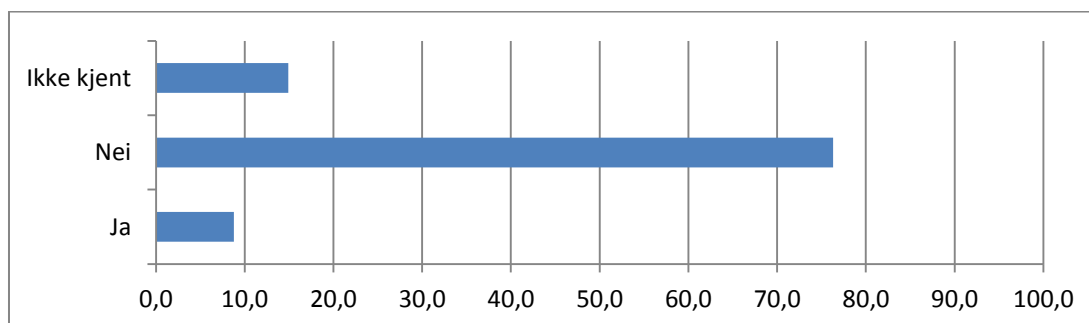

De fornærmede har kommunisert på en sårende eller nedlatende måte i 27,2 % av sakene, men dette er ikke observert i tilknytning til 47,4 % av hendelsene. Her er kategorien ikke kjent registrert i 25,4 % av tilfellene.

Oppsummert så har de fornærmedes kommunikasjon ikke bidratt til et godt samarbeidsklima. Dette kan være med på å vanskeliggjøre politiets forutsetninger for en god og inkluderende dialog. Det er likevel interessant at de i større grad er ukontrollerte i sin dialog enn direkte sårende eller nedlatende. Når det kommer til hvordan de fornærmede opptrer så kan dette i større grad ha betydning i forhold til at politiet velger å bruke makt. Dersom det oppstår usikkerhet om risiko kan politiet oppleve at de blir nødt til å anvende maktmidler for å få kontroll på situasjonen.

De fornærmede opptrer ikke særlig rolig eller høflig jf. figurene 42-44.

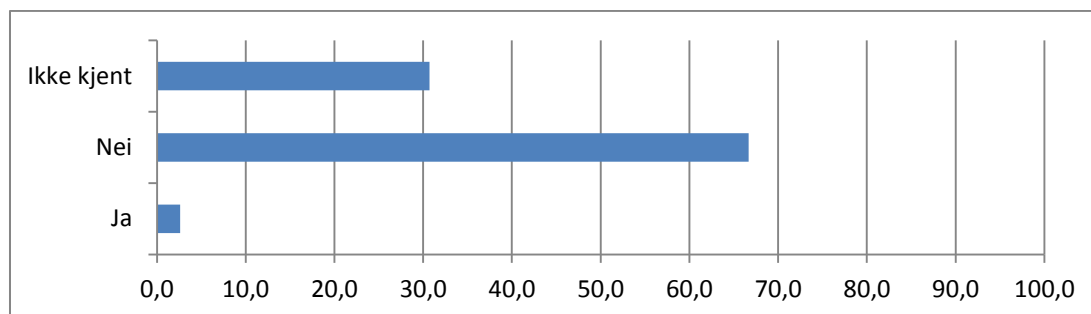
Figur 42: Opptrådte fornærmede på en rolig og behersket måte i % (N=114)

De fornærmede opptrer tilsynelatende rolig og behersket i kun 8,8 % av sakene. Dette er ikke tilfelle i så mye som 76,3 % av hendelsene. Verdien «ikke kjent» er her registrert i 14,9 % av tilfellene.

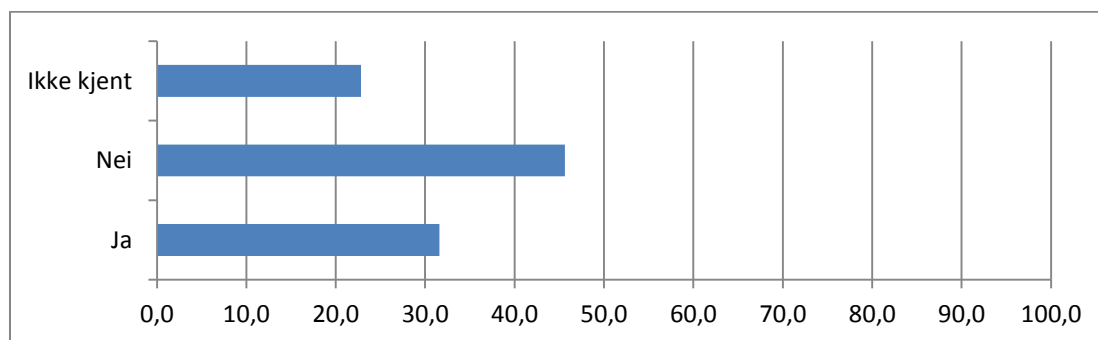
Det er heller ikke mye som tyder på at de fornærmede opptrer på en spesielt høflig måte.

Figur 43: Opptrådte fornærmede på en høflig måte i % (N=114)

I hele 66,7 % av sakene har de fornærmede heller ikke opptrådt på en høflig måte. At de faktisk var høflige er kun observert i 2,6 % av tilfellene. «Ikke kjent» er her registrert i 30,7 % av hendelsene.

Figur 44: Opptrådte fornærmede på en sårende eller nedlatende måte i % (N=114)

På spørsmålet «opptrådte fornærmede på en sårende nedlatende måte» så er dette observert i 31,6 % av hendelsene. De har ikke opptrådt på en slik måte i 45,6 % av sakene.

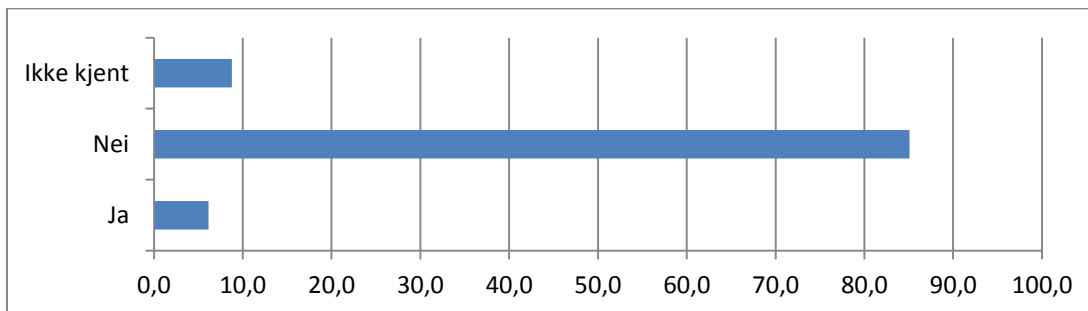
Det er ikke å forvente at de fornærmede skal være like avmålt og korrekt som et profesjonelt politi. Samtidig vil ikke uttalelser og kroppsspråk nødvendigvis hjemle fysisk maktbruk. Dette må i så fall ha skjedd på en måte som medfører at handlingen hjemler en anholdelse, innbringelse eller pågrepelse når dette fremstår som nødvendig og forholdsmessig.

De fornærmede har også lovpålagte plikter for at samfunnet skal kunne opprettholde en sosial orden. I politiloven § 5 fremgår det at «enhver plikter straks å rette seg etter de pålegg, tegn eller øvrige signaler som politiet gir». Denne plikten innebærer at de fornærmede må forholde seg i ro og heller ikke aktivt hindre politiets tjenesteutøvelse.

Det ikke å overholde politiets pålegg eller verbale maktbruk vil ofte kunne medføre en anmeldelse og bot. En skulle da forvente at de fornærmede hadde motivasjon for å samarbeide til en viss grad med politiet. I motsatt fall ville deres motstand kunne utløse at de ble utsatt for

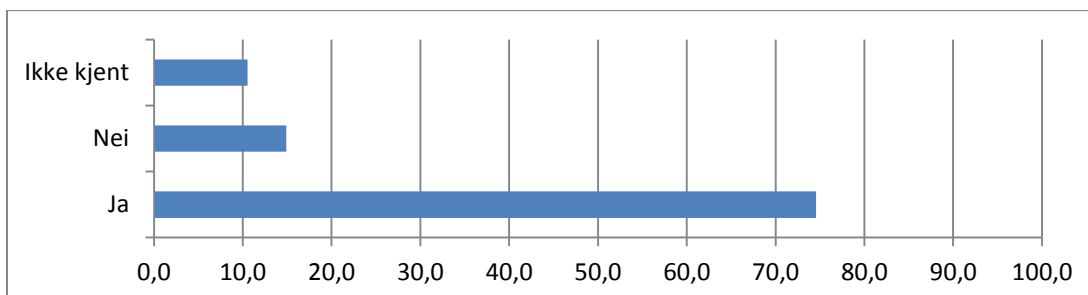
politiets maktmidler og etterfølgende straffeansvar. Det blir da relevant å se nærmere på i hvilken grad de fornærmede faktisk etterkommer politiets pålegg/advarsler eller om de setter seg fysisk til motverge.

Figur 45: Etterkom fornærmede politiets pålegg i % (N= 114)

De fornærmede etterkommer politiets pålegg i liten grad og de er ikke villige til dette i så mye som 85 % av hendelsene. De har vært samarbeidsvillige i kun 6,1 % av sakene. En slik manglende vilje vil ha stor betydning i forhold til politiets adgang til å bruke makt. Dersom politiet først har prøvd med verbal makt vil neste trinn være bruk av arrestasjonsteknikker.

Figur 46: Har fornærmede satt seg fysisk til motverge i % (N= 114)

I 74,6 % av hendelsene setter de fornærmede seg fysisk til motverge. De forholder seg i rolig når politiet benytter makt i 14,9 % av sakene. Politiet gir som regel advarsler og pålegg i form av en formell dialog. Selv om det kan være forbundet med straffeansvar er mange av de fornærmede ikke samarbeidsvillige i den aktuelle situasjonen. Dette kommer til uttrykk ved at de ikke etterkommer pålegg og setter seg fysisk til motverge. En slik motvilje viser seg også langt oftere enn i de tilfeller hvor det er opplyst om tidligere negative erfaringer med politiet eller ved ruspåvirkning.

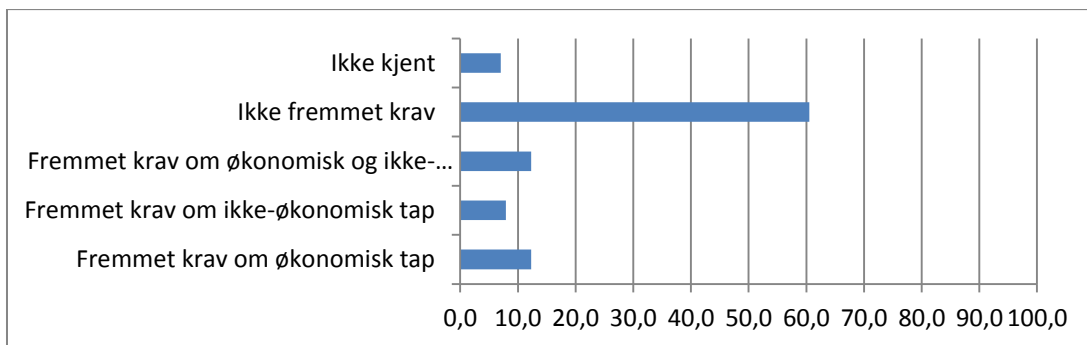
Det enkle svaret vil her være å peke på de fornærmedes rolle og ansvar. Politiet opptrer formelt korrekt og de fornærmede etterkommer ikke de pålegg de blir gitt. I et "Procedural Justice" perspektiv er det naturlig å stille spørsmål ved hvorfor de ikke aksepterer politiets formelle autoritet. I hvilken grad dette kan ha sammenheng med politiets opptreden på stedet

eller knyttes til en manglende tillitsrelasjon fra tidligere vil bli gjenstand for ytterligere drøftinger.

6.6 Motiv

Seksjon VI «Motiv» er tatt med for å se om det kan være andre motiver for å anmelde politiet. Det var en forventning om å finne ønsker om erstatning eller motanmeldelser mot politiet.

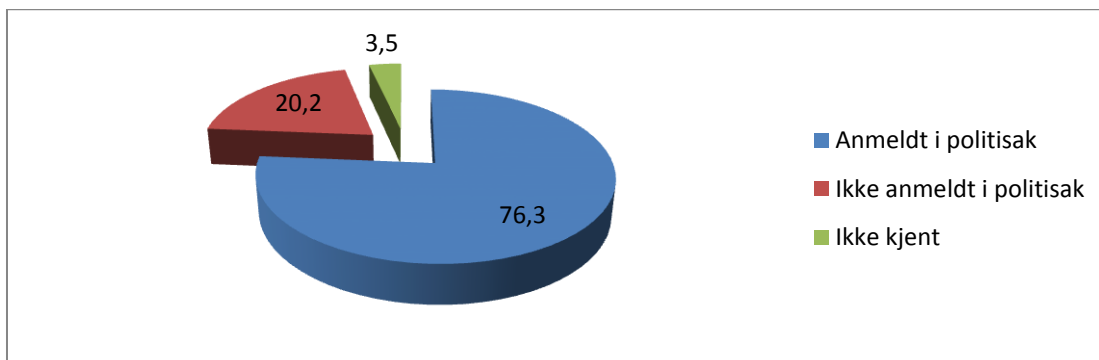
Figur 47: Er det fremmet krav om erstatning i anmeldt sak i % (N= 114)

Fornærmede har ikke fremmet erstatningskrav i hele 60,5 % av sakene. Det er krav om å få dekket økonomisk tap i 12,3 % og både økonomisk/ikke økonomisk krav i 12,3 % av tilfellene. I flere avhør og mottatte anmeldelser er ikke de fornærmede spurt om eller informert om retten til erstatning og ordningen for voldsoffererstatning.

Det er mange fornærmede som selv er anmeldt av politiet. I mange saker er det også observert en nærhet i tid mellom anmeldelse om ulovlig maktbruk og tidspunkt for når det er tatt ut tiltale eller utstedt forelegg til vedkommende.

Figur 48: Er anmeldelse knyttet til egen straffesak i % (N=114)

Undersøkelsen viser at dette er tilfelle i hele 76,3 % av sakene og det er kun i 20,2 % av hendelsene hvor de fornærmede ikke selv i etterkant er anmeldt av politiet.

7 Diskusjon

I dette kapitlet blir analyserte data drøftet i forhold til egen problemstilling og egne forventninger. Observasjonene blir fremstilt og vurdert i de tre hoveddimensjonene «kontekst», «politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon» og «fornærmedes adferd, kommunikasjon og mulige motiver». Avslutningsvis vil jeg foreta en oppsummering og trekke en konklusjon.

7.1 Problemstilling

«Er det noe ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som skaper mistillit, og/eller er det forhold ved kontekst eller de fornærmede som gir seg utslag i manglende samarbeidsvilje og etterfølgende anmeldelser av politiets handlemåte».

Det sentrale spørsmålet er om «politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon» har vært basert på verdiene i «Procedural Justice». For å besvare dette spørsmålet er det kartlagt og målt en rekke faktorer. Politiets tjenesteutøvelse må deretter vurderes i en uformell og formell dimensjon sett opp mot mine forventninger.

7.2 Forventninger

Forventningene var knyttet til en antakelse om at politiets tjenesteutøvelse i begrenset grad var basert på kjerneelementene i «Procedural Justice». Videre at det ville bli identifisert flere straffesaker hvor politiet hadde opptrådt på en kritikkverdig måte, i en gråsoner mellom «god tjenestehandling» og straffbar handling. Teoretisk skulle man da forvente å finne mange hendelser hvor politiet ikke hadde ivaretatt de fornærmedes behov ved:

- At de ikke har blitt hørt og lyttet til
- At politiet ikke fremstår som nøytral og objektivt
- At politiet ikke opptrer med verdighet og respekt
- At politiet ikke gir til kjenne en tillitsvekkende grunn for beslutningene

I den uformelle dimensjonen av legitimitet er observasjonene av politiets adferd og kommunikasjon knyttet til hvor vidt politiet har opptrådt rolig og behersket. Videre om politiet har fremstått som høflige og ikke sårende eller nedlatende. I de aktuelle situasjonene har politiet opptrådt i en kontekst hvor det har vært en form for risiko i eller under hendelse. Dette er tilfelle i mer enn 60 % av sakene. Det er ikke funnet holdepunkter for at politiet har hatt et negativt syn på de fornærmede før situasjonene oppsto.

I lys av hva slags situasjoner dette er, så er politiets adferd og kommunikasjon kjennetegnet ved å være rolig og behersket i mer enn 70 % av sakene. Det at politiet skal ha opptrådt på en sårende eller nedlatende måte er observert i ca. 5 % av sakene. I den grad det skal være noe å utsette på politiet så må dette eventuelt være i den uformelle dimensjonen. Det er observert at politiet er tilstrekkelig høflige i ca. 50 % av sakene, men hvorfor kan ikke dette etterspores i de øvrige sakene. Det skal da bemerkes at verdien «ikke kjent» utgjør over 40 % og at det er vanskelig å finne klare holdepunkter for at politiet er uhøflige.

Når det kommer til den formelle dimensjonen, så knyttes dette til om politiets maktbruk har fulgt prinsippene om «nødvendig og forholdsmessig» og «fra mindre til mer» fra politiinstruksen. Videre om tjenesteutøvelsen har fremstått som «god tjenestehandling» ved at maktbruken er utført i henhold til normen fra Politihøgskolen og med tilstrekkelig kvalitet. Det synes klart at politiet er flinke til å følge de formelle kravene i politiinstruksen om «nødvendig og forholdsmessig» og «fra mindre til mer». Dette gjelder både politiets verbale og fysiske maktbruk. Politiet gir advarsel og regulering en eller flere ganger i mer enn 65 % av sakene. I 15 % av tilfellene fremstår også situasjonene slik at det ville ha vært «utilstrekkelig/uhensiktsmessig» for politiet å vente med å bruke fysiske maktmidler.

Det samme resultatet kommer til uttrykk ved hvordan politiet utøver fysisk makt. Mildere maktmidler blir brukt før alvorligere i mer enn 60 % av tilfellene og dette fremstår som «utilstrekkelig/uhensiktsmessig» ytterligere 15 % av sakene. Det mest påfallende når det gjelder politiets bruk av fysisk maktmidler er at det er den vanligste maktbruken som anmeldes oftest. De fornærmede anmelder i så mye som 65 % av sakene at de har blitt tatt i og/eller ved nesten av 50 % hendelsene at de har blitt påsatt håndjern. Det er tydelig at mange av de fornærmede ikke aksepterer at politiet fysisk tar kontroll over dem.

På den annen side er det i 30 % av sakene observert «ukontrollerte fall» i forbindelse med politiets bruk av arrestasjonsteknikk. I tillegg er det i nesten 15 % av sakene registrert bruk av «uhjemlet mageleie». Antall tilfeller hvor politiet skal ha slått er også overraskende høyt med nesten 22 %. Selv om antall anmeldte slag er høyt er disse sakene uten unntak etterforsket og nøye vurdert strafferettslig. Det er også en stor grad av usikkerhet i flere av disse sakene om de fornærmede egentlig har blitt slått. I flere hendelser bærer gjerningsbeskrivelsen mer preg av at politiet har dyttet den fornærmede for å bane vei, eller for å skape avstand til en utagerende person.

Hovedkonklusjonen er at det ikke er funnet en entydig støtte for at politiets adferd og kommunikasjon er i strid med kjerneelementene i «Procedural Justice» eller verdigrunnlaget i Politiinstruksen. Når det gjelder den formelle dimensjonen av legitim tjenesteutøvelse så er sakene både vurdert strafferettslig av påtalemyndigheten og gjennom en utvidet analyse opp mot «prosessuell rettferdighet». I den uformelle dimensjonen er det heller ikke påvist en sikker årsakssammenheng ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som kan forklare hvorfor polititjenestemenn og kvinner blir anmeldt for ulovlig maktbruk.

Det er likevel noen uklarheter ved om politiets dialog i tilstrekkelig grad har vært høflig og om polititjenestemenn benytter verbale kommunikasjonsteknikker på en konfliktdepende måte. Det er grunn til å stille spørsmål ved om politiet er dyktige nok ved inngangen til oppdrag og i den første kontakten med de fornærmede. Involveres de fornærmede ved at politiet lytter og spør, slik at de fornærmede oppfatter at de blir behandlet med den nødvendige verdighet og respekt? Dersom det uansett var nødvendig å bruke makt, er spørsmålet om politiet var flinke nok til å forklare sine avgjørelser i ettertid, slik at de fornærmede oppfatter at det var en tillitsvekkende grunn til at makt ble benyttet.

I følge McClusky (2003) er det dobbelt så stor sannsynlighet for at de fornærmede vil motsette seg politiets ordre, dersom politiet viser liten respekt. I egen undersøkelse er det observert at hele 85 % av de fornærmede ikke etterkommer politiets pålegg. Det enkle svaret på hvorfor det er slik vil være å legge ansvaret på de fornærmede. Samtidig er det noen politidistrikter som kun har en eller ingen anmeldelser om ulovlig maktbruk. Dette reiser flere spørsmål, blant annet om det kan være lokale kulturelle forskjeller mellom politidistriktene når det kommer til vilje og evne til å ha en konfliktdepende dialog i møtet med de fornærmede.

I den videre drøftingen vil også andre sentrale observasjoner bli diskutert i forhold til de generelle forventningene jf. s. 7 og kapittel 6. Dette er faktorer som i hovedsak har en betydning i den uformelle dimensjonen, men det er også enkelte observasjoner som i en formell dimensjon er problematisk i forhold til politiets legitimitet og tillit.

7.3 Kontekst

Det var en forventning om å finne et forhøyet antall anmeldelser i forbindelse med helger og ferier. Dette var knyttet til en antakelse om økt utelivsaktivitet, bruk av rusmidler og derved større oppdragshyppighet i slike perioder. Undersøkelsen påviser ingen slik forventet sammenheng mellom tider på døgn, uke eller år som kan ha betydning i forhold til at politiet anmeldes for ulovlig maktbruk. Dette var overraskende da en slik kontekst kunne ha betydning ved flere møtepunkter mellom politiet og borgerne i krevende situasjoner, økt slitasje på politiet og en mulig lavere toleranse overfor publikum. Det ble heller ikke påvist noen forskjeller av betydning knyttet til hvilken arena de aktuelle hendelsene fant sted på.

Videre var det en forventning om å finne et økt antall anmeldelser i større byer med stor publikumstetthet og en større oppdragsmengde generelt. Det er her behov for en nærmere diskusjon for å klargjøre hvilke faktorer som kan ha betydning.

7.3.1 Små og store politidistrikter

Det er ikke påvist noen klar sammenheng om politiet i store byer eller store politidistrikter anmeldes oftere enn mindre. Oslo politidistrikt er registrert med 26 % av anmeldelsene om ulovlig maktbruk, men når man holder dette opp mot innbyggertall, antall politiårsverk og forbrytelsesrate så er det heller ikke her påvist en klar sammenheng. Dette bildet styrkes ved at det heller ikke er observert noen forskjeller ved om hendelsene finner sted i by eller land hos de politidistriktene som faktisk er registrert med anmeldelser om ulovlig maktbruk.

Det synes likevel klart er at enkelte politidistrikter er underrepresentert i forhold til antall anmeldte saker. Gudbrandsdal, Hedmark, Sogn og Fjordane og Vest-Finnmark er ikke anmeldt for ulovlig maktbruk i det hele tatt. I tillegg er Haugaland, Sunnhordland, Nordmøre og Romsdal, samt Nordre Buskerud bare registrert med en anmeldelse hver. Disse åtte politidistriktene har tilsynelatende en del felles trekk ved at de består av flere mindre tjenestesteder. Det er forskjeller i areal, befolkningstall og politidekning men

helhetsinntrykket er at disse politidistriktene har langstrakt/utfordrende geografi og lav politidekning jf. s. 52-53. Politidistriktene med unntak av Haugaland og Sunnhordland er plassert fra midten og nedover når det rangeres etter befolkningstetthet. Mye av det samme bildet kommer til uttrykk ved en rangering etter politidekning, men her plasserer Vest-Finnmark, og Gudbrandsdal politidistrikt seg i gruppen «høy politidekning», mens Nordre Buskerud ligger nært opp til denne gruppen. Det er viktig å presisere at utgangspunktet er 114 saker innhentet for en periode på et år og at tallene således er små.

Dette funnet er uansett interessant i et tillitsperspektiv når man vet at politiet står foran en større reform som innebærer sentralisering av politiresurser. Dersom man observerte dette fenomenet i kun et av politidistriktene ville det være naturlig å anta at dette kunne skyldes tilfeldig variasjon. Når politidistriktene som her vurderes gruppevis er det være naturlig å drøfte dette nærmere.

Distanse til publikum kan beskrives i dimensjonene «geografisk» og «sosialt». I et større politidistrikt vil avstanden mellom den enkelte politimann/kvinne og publikum kunne være større enn i et mindre politidistrikt. Dette trenger ikke å ha en sammenheng med fysisk avstand, men kan også forklares med en sosial distanse knyttet til anonymitet. Som vist av tabell 3 «politidistrikter etter befolkningstetthet» og tabell 4 «politidistrikter etter politidekning» så er det vanskelig å påvise en klar årsakssammenheng mellom antall anmeldelser om ulovlig maktbruk og størrelsen på politidistriktene. Likevel peker disse tallene i retning av at det er en sammenheng mellom høy politidekning og antall anmeldelser om ulovlig maktbruk.

Høy politidekning vil som regel forklares med utfordringer ved kriminalitet, krevende infrastruktur som flyplass, havneanløp, grensekontroll eller en utfordrende geografi. Det er som vist for Oslo politidistrikt naturlig at det er mange anmeldelser om ulovlig maktbruk, i forhold til et høyt innbyggertall og utfordringer ved kriminalitet. For de politidistriktene som har en eller ingen slike anmeldelser så oppfattes disse å ha andre utfordringer ved lav politidekning og et stort areal eller krevende geografi.

Samtidig har disse politidistriktene tradisjonelt vært lokalt forankret ved flere mindre politistasjoner og lensmannskontorer. Dette har sammenheng med behovet for lokal beredskap og namsmannsoppgaver. Der hvor politiet er lokalisert vil det på mindre steder være gjennomsiktede forhold og en stor grad av sosialt samspill mellom politiet og borgerne. Mange politifolk har også vært bosatt nært sine lokale tjenesteder jf. boplikten i

politiinstruksen § 4-2 hvor det fremgår at «en politimann plikter å bosette seg på tjenestestedet eller i rimelig nærhet av dette».

Som vist av Larsson (2010) er tillit noe som bygges over tid og gjennom relasjoner mellom politiet og borgerne. Ved en overgang til ny politistruktur er det sannsynlig at nærhet og sosial kontroll må erstattes av andre tillitsskapende mekanismer. Selv om Thomassen (2010) fremhever betydningen et velfungerende samfunn har på tillitsforholdet, så vil møtepunktene mellom partene og hvordan politiet da opptrer få en enda større rolle i fremtidig bygging av tillit.

Den åpenbare forskjellen i forhold til nærhet og distanse vil som beskrevet av Larsson (2010) være når den lokale politimann/kvinne bor og lever i et mindre lokalsamfunn. De samme aktørene møtes på flere arenaer og tilliten bygges opp over tid. Ved en eventuell konflikt så vil man kunne tære på tidligere tillitskapital og begge parter har alt å tjene på å gjenopprette tilliten før neste møte.

I små miljøer kan også tillitsforholdet bli satt på prøve dersom dette knyttes til gjentatte konflikter mellom politiet og borgerne som enkeltpersoner eller grupper. Samtidig kan det i et større miljø også være slitasje ved at enkelte grupperinger utgjør et problem som skaper en kulturell distanse mellom partene. Man er heller ikke fra politiets side avhengig av å opprettholde et nært forhold til publikum på samme måte. Politiet har større ressurser og kan om nødvendig løse utfordringene ved bruk av makt når man får bistand av andre tilgjengelige patruljer. Med andre ord får det individuelle perspektivet på tillit mindre betydning.

I Norge har man en enhetlig politiutdanning og ved opptak har Politihøgskolen mulighet til å velge godt kvalifiserte søkere. Utdanningen er langvarig og er internasjonalt kjent for å ha en høy kvalitet. Når det gjelder utøvelse av makt så viser undersøkelsen at politiet i stor grad opptrer enhetlig på tvers av politidistriktene i en formell dimensjon. En forklaring på at politidistrikter med mindre tjenestesteder er underrepresentert kan være at den uformelle delen av tjenesteutøvelsen i større grad dannes som en del av lokal kultur.

I politidistrikter med geografiske utfordringer og lav politibemanning vil det være rasjonelt å løse oppdragene på en «mykere» måte. Dersom man først går inn og benytter makt vil dette ofte resultere i innbringelser. I den aktuelle situasjonen må man klare seg uten bistand fra andre patruljer noe som øker risikoen for at noe kan gå galt. Samtidig må det etter en «vellykket pågripelse» settes av tid til transport og inkvirering, som også må utføres av de

samme politimannskapene. Et annet viktig moment ved lange avstander og transport, er at dette kan være en arena for gjenoppretting av tillitsforholdet. Når konflikten roer seg er det tid og rom for at politiet og de fornærmede kan gå i ny dialog.

Granèr (2004) beskriver forskjeller i kulturer blant patruljerende politi. Han viser blant annet til at det er forskjeller innad i politiet ved om tjenestemenn forholder seg på en myk eller tøff måte i møtet med publikum. Av spesiell interesse i sammenhengen store og små politidistrikter er at han har observert at politiet på mindre steder vektlegger kontaktskapende arbeid, service til allmennheten, en mykere tilnærming og lite bruk av maktmidler. Granèr (2004) peker på flere mulige årsaker, men fremhever betydningen av at disse politifolkene har en større grad av nærhet til omgivelsene.

Under prosjektperioden har dette vært et spørsmål som det har vært naturlig å diskutere med tidligere kolleger i operativ tjeneste. Alle fremhever betydningen av at man må være forberedt på å møte de samme aktørene også i fremtiden. Det gjelder «å behandle dem på en måte, som gjør at man kan se hverandre i øynene også neste dag». De er samtidig opptatt av at man ofte er få patruljer på jobb og at det ikke vil være formålstjenlig å «være firkantet» når man vet at det ikke er bistand å få. Dette har vært tjenestemenn og kvinner som har erfaring fra mindre politistasjoner eller også lensmannskontor. Både et autoritært og et forhandlende sett å forholde seg til publikum på kan hevdes å være arbeidskrevende. Spørsmålet blir hva som vil lønne seg i det lange løp i forhold til fremtidig samarbeid med publikum og deres vilje til å etterkomme politiets pålegg og advarsler.

Det er som beskrevet ikke påvist noen signifikant forskjell mellom store og små politidistrikter, eller mellom land og by. Dette gjelder da de politidistriktene som er registrert med anmeldelser om ulovlig maktbruk. De politidistriktene som ikke er registrert med slike saker i det hele tatt gjør at dette likevel må vurderes nærmere i et praktisk og kulturelt perspektiv.

Observasjonene viser at politiet over hele landet er flinke og bevisste i forhold til den formelle dimensjonen i legitimitet. Det er nærliggende å forklare dette med at vi er et velordnet samfunn, en enhetlig utdanning ved Politihøgskolen og at innsatstreningene sikrer en felles formell politikultur. Det synes likevel å være noe eget ved de mindre politidistriktene som har færre anmeldelser enn de andre. Dette kan ha sammenheng med lokal kultur og at legitimitet i en uformell dimensjon skaper tillit gjennom nærhet.

Oppsummert synes det også som om politiet har en stor grad av bevissthet i forhold til prinsippene fra politiinstruksens § 3-1 om «nødvendig og forsvarlig» og «fra mindre til mer». Det er vanskelig å trekke noen entydig konklusjon og det vil alltid være situasjonsbetinget hva som er mulig å praktisere i forhold til dimensjonen høflig og respektfull.

I større politidistrikter med høy politidekning synes det likevel å være mindre bevissthet på siste del av bestemmelsen i politiinstruksen § 3-1 «når forholdene tilsier det skal målet i først omgang søkes nådd gjennom råd, opplysning og tilrettevisning».

Det kan være viktig å være oppmerksom på denne utfordringen i forbindelse med en strukturell endring og omorganisering av politiet. Politikorpset i et moderne samfunn må i stor grad være bevisste på hvordan tillit bygges og ikke minst reflektere over hvordan dette skal løses ved en større «sosial» og «geografisk» distanse. Det er da naturlig å se hen til Mazerolle m.fl. (2013) og i fremtiden gjennomføre evalueringer av politiinitert kontakt med publikum, basert på opplæring og bevissthet rundt bruken av en prosessuelt rettferdig dialog.

7.3.2 Kjønn og aldersforskjeller i adferd og kommunikasjon

En annen faktor som er relevant i forhold til en slik påstand er at det i all hovedsak er mannlige politibetjenter som blir anmeldt for ulovlig maktbruk.

For noen år siden var det mye fokus på nulltoleranse og en forventning om et handlekraftig politi. Fra egen praksis ble en slik prioritering utfordret av en av de eldre vaktlederne som kommenterte ledelsens krav om effektivitet og yngre mannlige politibetjentes vilje til å innbringe publikum. «Nulltoleranse, ja nå er det vel ikke akkurat det som er uttrykt i politiinstruksen da». Dette illustrerer på en god måte at politiledere også må være seg bevisst hvilke signaler og verdier som formidles til politikorpset.

Undersøkelsen viser at det er en klar sammenheng mellom kjønn og at politiet anmeldes for ulovlig maktbruk. Mannlige politibetjenter utgjør hele 84 % av de som blir anmeldt. Som vist av Fekjær (2012) vil tjenestekvinner ha en annen innstilling til karriereløp ved starten av karrieren enn sine mannlige kolleger. Kvinner søker ikke utfordringer på «gata» eller ved operative «spesialavdelinger» på samme måte som menn. Selv med forbehold om noe skjevfordeling mellom menn og kvinner i operativ tjeneste, så må kjønnsforskjellen likevel sies å være tydelig.

De fornærmede er også i all hovedsak menn og disse utgjør over 82 % av de som anmelder politiet for ulovlig maktbruk. Gjennomsnittsalderen for både politimenn og mannlige fornærmede er rundt 36 år. Hovedtyngden for begge grupper er konsentrert rundt 20-49 år og aldersfordelingen innenfor denne perioden er relativt lik for begge parter. Klart flest mistenkte og fornærmede var mellom 30-39 år da hendelsene fant sted. De kvinnelige mistenkte har en lavere gjennomsnittsalder enn sine mannlige politikolleger. Med utgangspunkt i tidspunktet for hendelsene vil de anmeldte politimennene gjennomsnittlig ha jobbet i 10 år etter fullført Politihøgskole.

Forenklet kan det hevdes at dette gjelder konflikter mellom menn. Antall mannlige mistenkte kan peke i retning av at politimenns maktbruk, adferd og kommunikasjon er annerledes enn hos kvinnelige kolleger. Dersom dette er tilfelle er det interessant at Politidirektoratet ikke har en nøyaktig oversikt over kjønnsfordelingen blant dem som jobber i operativ tjeneste. Det at politimenn er overrepresentert kan ha flere mulige forklaringer. Det kan være at kvinner i politiet løser oppdragene på en annen måte, eller at de fornærmede forholder seg annerledes til polititjenestemenn.

Videre kan en alternativ forklaring være at rollene fordeles forskjellig når politimenn og kvinner jobber sammen. Finstad (2000) og Granèr (2004) viser hvordan mannlige politibetjenter synes å vektlegge evnen til fysisk å løse opp situasjoner under tjenesten. Det kan tenkes at menn beskytter kvinner i tøffe situasjoner når de opptrer sammen og at de derfor blir et objekt for konflikt. Aldersforskjellen mellom anmeldte politimenn og kvinner kan peke i en slik retning. På den annen side viser Lagestad (2010) til mange studier hvor det er påvist gjennom forskning at politikvinner og politimenn jobber på en forskjellig måte. Wathne (1996) hevder også at kvinnelige politibetjentes tilnærming kjennetegnes av mer forståelse og tålmodighet, mens mannlige politibetjenter i større grad velger bruk av makt. Det samme kommer til uttrykk hos Finstad (2000).

Både Finstad (2000) og Granèr (2004) påpeker også at kvinnelige politibetjenter velger andre strategier og måter å forholde seg på enn sine mannlige kolleger. I følge Finstad har dette også sammenheng med hvordan et mannlige publikum forholder seg annerledes til politikvinner «de blir ofte adlydt fordi en kvinne ikke virker utfordrende på deres manndom, å slåss med en kvinne er feigt og fører til tap av kjønnsstatus» (2000, s. 189). Granèr (2004) oppsummerer forskjellen med at politikvinner har dårligere forutsetninger for å tvinge gjennom myndighet ved bruk av vold og derfor må benytte seg av verbale strategier. I likhet med Finstad

observerte også han at det innad i politiet var «et motstånd mot att patrullerande poliser skulle ha en jämn könsfordelning, men istället en fördelning på 70/30 til männens fördel» (2004, s. 200). Både mannlige og kvinnelige informanter ga uttrykk for et slikt ønske om en skjev fordeling for å ivareta behovet for både fysisk og verbal tilnærming.

Lagestad (2010) sine egne observasjoner tyder på at politikvinner i større grad var forhandlende og lot publikum komme til med sine synspunkter. Eksempelvis ville en mannlig politibetjent i større grad velge en autoritær tilnærming, noe som kunne øke spenningsnivået i forhold til en konflikt. Selv når det er vanskelig å bruke tid på grunn av oppdragets karakter, så «var en del mannlige politibetjenter mer autoritære enn nødvendig tidlig i samtalen med publikum» (2010, s. 165). Samtidige avdekket han at en del mannlige politimenn opplevde at deres kvinnelige kolleger i for stor grad var passive og lite besluttsomme.

Det synes klart at det er forskjeller ved hvordan mannlige og kvinnelige politibetjenter tilnærmer seg publikum og hvordan de velger å løse oppdragene. I sammenheng med «Procedural Justice» er det nærliggende å tenke at politikvinner i større grad velger strategier som gjør at de fornærmede føler at de har blitt hørt og lyttet til.

I egen studie var det 45 % av hendelsene hvor to politibetjenter var anmeldt i samme sak. At to tjenestemenn eller kvinner opptre sammen er også det mest vanlige patruljeoppsettet, hvis ikke flere patruljer blir satt ut på oppdraget. Dersom det skulle være slik at politimenn beskytter sine kvinnelige kolleger så burde dette gjenspeile ved den kjønnsmessige fordelingen i disse hendelsene. I oppdrag hvor to politibetjenter er anmeldt så er det kun registrert ni politikvinner og hele 95 politimenn. Det er da rimelig å anta at oppdragene har vært preget av hvordan politimenn arbeider og at anmeldelsene ikke kan forklares at de inntar en beskyttende rolle overfor sine kvinnelige kolleger.

I et tillitsperspektiv er det av spesiell interesse hvordan menn i denne alderen forholder seg til konflikter ved inngangen til og ved avslutningen av oppdraget. Mange av de fornærmede i straffesakene gir uttrykk for at de ikke får svar på sine spørsmål om hvorfor det var nødvendig å anholde eller pågripe dem. Det vil da være sentralt ikke bare hvordan politiet går inn i situasjoner og bruker maktmidler, men også om de evner å ta ned igjen oppdraget når situasjonen er under kontroll.

Som vist av Lagestad (2010) og Granèr (2004) har eldre politimenn en måte å forholde seg til publikum på som likner mer på kvinnelige kollegers adferdsmønster. Et mykere

«forhållningssett» kjennetegner også politiet som arbeider på mindre steder. I egen undersøkelse er dette i stor grad konflikter mellom menn med et gjennomsnitt på 36 år og politimennene har da ca. 10 års erfaring etter Politihøgskolen.

Det er videre av interesse å se nærmere på hva slags type tjenesteoppdrag anmeldelsene knytter seg til.

7.3.3 Uniformert ordenstjeneste uavhengig av arena

Det var en forventning om å finne en opphopning av hendelser som hadde tilknytning til utestedsproblematikk og ordensforstyrrelser i forbindelse med slike steder. Det var derfor overraskende at sakene fordelte seg jevnt mellom offentlig område, privat område og politiets områder. Tilsynelatende har hva slags delarena som hendelsene har funnet sted på ikke hatt noen betydning for at politiet blir anmeldt for ulovlig maktbruk. Dette var uventet også fordi «kontekst» var antatt å kunne påvirke hvordan partene opptrådte og hvordan integritetskrenkelser ble oppfattet.

Observasjonene gir et bilde av hvordan andelen av anmeldelser om ulovlig maktbruk fordeler seg innenfor den enkelte delarena. Flest hendelser på offentlig områder skjer på gate/torg med 58 %. På privat område er dette situasjoner som finner sted inne i privat bolig med 63 %. For politiets område er dette maktbruk som benyttes inne i politibil med 28 %.

Ikke uventet er det mange anmeldelser som knytter seg til ordenstjeneste. Med 55 % av hendelsene er denne typen oppdrag i flertall. Det er likevel noe overraskende at andelen ikke er enda høyere. Maktbruk vil ofte skje i forbindelse med denne type oppdrag. Det er ofte en grunn til at politiet blir tilkalt ved at det har oppstått et behov for å håndheve den offentlige ro og orden.

I følge Furøy (2012) knytter ordensoppdragene på Karl Johan seg i stor grad til helger og ved «en stigende tendens fra 2200-tiden på kvelden og frem til en topp mellom kl 03-0400» (2012, s. 61). I egen undersøkelse er det ikke påvist noen opphopning i helger, men forskjellene mellom disse to studiene kan forklares med hvilken gate og område det er Furøy snakker om i en nasjonal målestokk.

I hans studie fordeler hendelser i direkte tilknytning til utesteder i 26 % av alle oppdrag for 1998 og dette hadde økt til 28 % i 2008. Ordensoppdrag som fant sted «på gata» utgjør i 1998 43 % og i 2008 var dette så mye som 54 % av hendelsene. Selv om det er noe variasjon i

forhold til egen undersøkelse så er ikke forskjellene særlig store. Anmeldelser av ulovlig maktbruk begått av politiet innenfor «offentlig område» utgjør 58,6 %. Situasjoner som har en påvist sammenheng til utesteder er til sammen 15,5 % av hendelsene. I følge Furøy (2012) var oppdrag initiert av flere type meldere hvor politiet selv og publikum stod for de største gruppene.

Det er i egen undersøkelse ikke delt inn ytterligere i kategorier av hva slags type enkeltoppdrag ordenstjenesten dreier seg om. Det er heller ikke kartlagt nærmere hvordan oppdragene er initiert eller hvem som er melder på forholdet. Generelt er inntrykket i egen studie at det er stor variasjon i hvordan og av hvem oppdrag er initiert av. Det er likevel verdt å merke seg at hovedinntrykket er at dette i det vesentligste knytter seg til vanlig ordenstjeneste og at det er få tilfeller av «høyrisikooppdrag».

Politiet var uniformert i 78 % av disse situasjonene men det henger naturlig sammen med hva slags tjeneste og oppdrag dette dreier seg om. Det at en så stor andel oppdrag knytter seg til uniformert ordenstjeneste kan likevel ha interesse. Det kan være at uniformert politi opptrer annerledes enn sivilt politi og at uniform kan ha betydning for hvordan publikum oppfatter politiet. Det er nærliggende å tenke seg at uniform i seg selv uttrykker autoritet og symbolsk makt. Synlige maktmidler og verneutstyr vil også signalere noe i forhold til relasjonen mellom politiet og publikum. Et politi som gjennom utstyr og bekledning gir uttrykk for høy beredskap, vil sannsynligvis måtte være ekstra bevisste på hvordan de kommuniserer med omgivelsene for å «ta ned situasjonen» og innby til samarbeid og tillit.

Finstad kommenterer uniformerte politibetjenter i ordenstjeneste i «Politiblikket» (2000). Hun viser til at unge mannlige politibetjenter kler og uniformerer seg på en annen måte enn kvinnelige og eldre mannlige kolleger. Dette kommer også til uttrykk i hva de er interessert i og oppfatter som reelt politiarbeid. Det finnes i følge Finstad mange variasjoner men hun er mest tilbøyelig til «å forklare dette som en reell kjønns- og generasjonsforskjell» (2000, s. 102). Hun viser også til Knutsson (1995) som hadde observert at mannlige politibetjenter med mer enn 15 års erfaring var mer like sine kvinnelige kolleger i synet på hva slags type tjeneste som var viktig.

Lagestad(2010) sier at det er forskjeller i måten politimenn og kvinner ser på ordenstjeneste. Til en viss grad mener han å ha observert at «mannlige politibetjenter og til dels mannlige politistudenter ser på politiet som en politistyrke, mens politikvinner er mer tilbøyelig til å se

på politiet som et serviceorgan» (2010, s. 222). Samtidig er flertallet av politibetjenter gode til å balansere disse verdiene og benytter seg av en «folkelig politistil».

Granèr (2004) viser til flere motsetningsforhold i politiets yrkeskultur. Det beskrives at det er forskjeller relatert til kjønn, alder, sted/landsbygd og nær/utrykningspoliti. I følge Granèr (2004) har politiet på mindre steder et «forhållningssett» som likner på eldre politimenns og kvinners måte å løse tjenesten på. I nyere tid har det blitt et klarere skille mellom generalister og spesialister noe som også innebærer en polarisering av verdisyn i tilknytning til polititjenesten. Oppsummert definerer Granèr «forhållningssettene» som:

- Trötta kontra hungriga
- Tuffa kontra mjuka
- Intellektuella kontra mekaniskt-intuitiva

Overført til norske forhold er det nærliggende å tenke seg at uniformert ordenstjeneste kan ha betydning for hvordan politiet fremstår og hvordan de blir oppfattet i publikum. I Norge har man forsøkt å opprettholde en generalistrolle og dette har også vært grunnlag for hvordan undervisningen ved Politihøgskolen organiseres. Et politikorps bestående av generalister vil være orientert mot en mer folkelig politistil, hvor man i stor grad er opptatt av «å bruke tid, være forhandlende og møte publikum med respekt» (Lagestad, 2010, s. 216).

Samtidig er det mye som tyder på at man i større grad går i retning av spesialisering og sentralisering ved ny reform. Politiet organiseres rundt større tjenestesteder og det å utøve ordenstjeneste er etter hvert langt på vei blitt en egen profesjon. Det er da naturlig å tenke seg at dette også vil ha betydning for hvordan innsatsmannskapene tenker og handler, noe som også vil komme til uttrykk i deres «forhållningssett».

Et slikt politi vil sannsynligvis være gode på den formelle dimensjonen når det kommer til legitimitet og utøvelse av autoritet eller myndighet. Spørsmålet blir i hvilken grad man klarer å opprettholde allsidigheten og relasjonen til publikum når det kommer til den uformelle delen som er en sentral del av «Procedural Justice». I følge Lagestad (2010) er det gjennom forskning funnet bred støtte for at dette har stor betydning for tillitsoppfatning og samarbeidsvilje hos publikum (Skogan, 2006: Braithwaite, 1998: Holmberg, 1999). Samtidig er det nærliggende å tenke seg at et beredskapsorientert ordenspoliti i større grad vil være orientert mot det som Granèr (2004) beskriver «hungrige, tuffa och mekaniskt intuitiva».

Saker hvor politiet yter bistand til helsevesen og barnevern var skilt ut i undersøkelsen, jf. figur 20. Dette hadde sammenheng med mye medieomtale og et kritisk blikk på myndighetsutøvelse i slike tilfeller. Det var overraskende få hendelser som var knyttet til slike bistandsoppdrag. Tilsynelatende har dette ikke den samme negative effekten på et tillitsforhold når det er politiet som utøver myndighet på vegne av andre etater. Dette kan ha sammenheng med at det er «andre» som er ansvarlige for avgjørelsene og at politiet er bevisste på egen tjenestutøvelse i oppdrag som gjelder syke og mindreårige.

I ordenstjenesten som er en stor del av politiets hverdag blir det svært viktig å være bevisst på ikke bare hvordan formell makt benyttes, men like viktig er «ordenskonstabelens» uformelle adferd og kommunikasjon i møte med publikum. Det kan også hevdes at myndighetene underkommuniserer det at politiet faktisk er samfunnets «sivile maktapparat». Selv om politiet vil være tjent med en folkelig politistil, så må og skal politiet også være i stand til å gripe inn i risikofylte oppdrag. I forbindelse med ordenstjenesten må et balansert politikorps være i stand til å endre mellom det tøffe/myke, jagende/avventende og reflekterende/dynamiske. En slik evne til omstilling er naturlig nok krevende og det er da av interesse å drøfte observasjonene av politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon.

7.4 Politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon

Maktbruken som var anmeldt var i alle saker vurdert som lovlig av Spesialenheten for politisaker. Med henblikk til rettspraksis og at politiet er gitt rom for å gjøre feil, var det en forventning om å finne flere tilfeller av klanderverdig tjenestutøvelse ved kvaliteten på maktbruk eller politiets adferd og kommunikasjon. Videre en antakelse om at det var maktmidler som figurerer høyt på maktpyramiden som oftest var benyttet i de sakene hvor det var inngitt anmeldelse om ulovlig maktbruk.

Det er ikke grunnlag for å si at noen av disse forventningene ble oppfylt. Det er likevel behov for en gjennomgang av relevante funn som knytter seg til kunnskap og ferdigheter i arrestasjonsteknikk. I hvilken grad politiet i tilstrekkelig grad har en «folkelig tilnærming» i inngangen til og ved utgangen av oppdrag vil også bli drøftet nærmere.

7.4.1 Formell maktbruk og ferdigheter

Det synes klart at politiet er flinke til å følge de formelle kravene i politiloven og politiinstruksen om «nødvendig og forholdsmessig» og «fra mindre til mer». Dette kommer tydelig til uttrykk ved at politiets dialog og fysisk maktbruk følger disse prinsippene i de aller fleste sakene.

Noe overraskende var det at de fornærmede i hele 64 % av sakene anmeldte det å ha blitt tak i, mens det var relativt få saker som plasserte seg høyt i maktpyramiden. Videre var anmeldelsene knyttet til nedleggelse i 57 % av hendelsene. Dette kan indikere at det å bli fratatt sin handlefrihet og bli holdt fast har betydning for hvordan de fornærmede opplever politiet også i et tillitsperspektiv.

Ved anmeldelser om ulovlig maktbruk klarer de fornærmede tilsynelatende heller ikke i ettertid å akseptere at politiet har benyttet vanlige arrestasjonsteknikker mot dem. Dette er interessant da det ikke er avdekket at politiet benytter slike maktmidler uten at det har vært «nødvendig og forholdsmessig» i en formell dimensjon.

Det er likevel nødvendig å trekke fram at det i 30 % av sakene er anmeldt ukontrollerte fall i forlengelsen av politiets anholdelser og pågripelser. Det kan være utfordrende for politiet å ha full kontroll på de som det er nødvendig å benytte arrestasjonsteknikk mot. Politihøgskolens instruksjon vektlegger stor grad av kontroll, men i praksis vil dette ofte være krevende. Mange faktorer kan spille inn blant annet at ved hvor hendelsen finner sted, ved små rom, fysiske hindre og i folkemengder. I tillegg vil det være store forskjeller i hvordan de fornærmede forholder seg eller fysisk motsetter seg maktbruken. På den annen side beskriver Lohne Lie (2010) hvordan 65 % av de tjenestemenn som ble spurt oppgir at de trener kun 1-3 ganger i året på dette. Det er nærliggende å tenke seg at det i datamaterialet finnes flere politibetjenter som har manglende ferdigheter i arrestasjonsteknikk og at politidistriktene i for liten grad vektlegger slik trening.

I tillegg er det litt overraskende at det er beskrevet noe som tolkes som uhjemlet mageleie i så mye som 14 % av sakene. Andelen er ikke så stor og kan ikke alene forklare hvorfor politiets blir anmeldt. Det som har interesse er at dette innebærer en potensiell risiko for de pågrepne, spesielt i forlengelsen av aktivt kjempende motstand fra den fornærmedes side.

Politiet er pålagt å føre arrestanten over i sideleie så snart arrestanten er under kontroll. Dette ble innskjerpet fra Politidirektoratet ved rundskriv i 2007 etter «Obiorasaken» hvor en person døde etter å ha blitt holdt i mageleie. Lohne Lie (2010) dokumenterte ved en praktisk prøve at kun 41 % hadde tilfredsstillende ferdigheter i kontrollteknikken sideleie. Dette til tross for at teknikken skal ha blitt kommunisert ut og trent på som en del av fagopplegget i de årlige innsattstreningene rundt om i landet. Trening på tekniske og taktiske ferdigheter, herunder konflikthåndtering er viktig i to dimensjoner. Det å trene på noe gjør at politiet blir dyktigere og at de kan løse oppdraget med større grad av kvalitet. Samtidig vil det å ha trent på de situasjonene som vil oppstå skape en større grad av trygghet. Dette skaper bedre forutsetninger for en vellykket gjennomføring, ikke minst fordi trygghet og erfaring frigjør mental kapasitet som er viktig i krevende oppdrag.

I egen undersøkelse kommer det også frem at det benyttet benlås ved seks tilfeller. Dette forsterker vesentlig faremomentet ved mageleie. Lohne Lie (2010, s. 9-10) viser at nær halvparten av innsatspersonellet har manglende ferdigheter i arrestasjonsteknikk og bruk av kontrollteknikken sideleie. Dette bidrar til å sannsynliggjøre innholdet i egne observasjoner om manglende ferdigheter og kunnskap om deler av arrestasjonsteknikken. Selv om dette utgjorde et fåtall saker er det viktig at politiet blir oppmerksomme på denne manglende bevisstheten.

Politiet benytter altså som regel maktmidler i henhold til politiinstruksens krav og det kan ikke påvises noen klar sammenheng ved at kvaliteten på utøvelse leder til mange anmeldelser. Det synes likevel åpenbart at det fortsatt er rom for læring, spesielt i forhold til ferdigheter i nedleggelsesteknikker og kunnskap om faremomenter ved mageleie.

7.4.2 Nødverge og bruk av tekniske maktmidler

Selv om det er vanlig maktbruk som anmeldes oftest så er det overaskende at dette knytter seg til at de fornærmede skal ha blitt slått i så mye som 21,9 % av hendelsene. Det skal her bemerkes at det i påtalevedtakene ofte trekker frem tvil om det har blitt slått eller dyttet.

At politiet slår slik som fornærmede har oppfattet, knyttes som regel til nødverge i påtalevedtakene. Det er også dette slag undervises som fra Politihøgskolens side. Det er enkelte unntak hvor slag benyttes som et «mildere» maktmiddel mot større muskler for å tvinge frem arrestantens hender. Dette da det ellers ville kreve så mye bruk av makt at det

kunne være fare for skader for å oppnå samme resultat. I tilfellene med slag er det som regel observert situasjoner som knyttes til risiko, men dette var «ikke fremtredende» eller «ikke nevnt» i åtte saker. Samtidig er det i 18 av 25 av sakene registrert at «fornærmede har satt seg fysisk til motverge».

I 10 % av sakene er det benyttet pepperspray. I disse situasjonene er det med et unntak observert at det var «risiko under hendelse» eller at politiet med rette har «vurdert risiko før hendelse». I alle disse sakene hadde «fornærmede satt seg fysisk til motverge».

Håndjern anmeldes i 47,4 % av sakene og dette tyder på at det å bli låst fast oppfattes av mange fornærmede som krenkende. Ved aktiv motstand, fare for vold eller bevisforspillelse vil det være en klar hjemmel for at politiet bruker håndjern. Det var få saker hvor bevisforspillelse var et tema og hvordan de fornærmede da forholder seg vil være et viktig element i legitim tjenestehandling. Samtidig kommer det sjelden til uttrykk i politiets anmeldelser og rapporter som er gjennomgått hvorfor det var nødvendig å bruke håndjern.

Det kan i liten grad sies at politiet kan lastes for «tillitsbruddet» dersom motstanden har vært så stor at det har vært nødvendig og forsvarlig å benytte slag eller pepperspray. Som beskrevet har disse forholdene vært vurdert rettslig og det er ikke funnet grunnlag for noen straffereaksjon. Gjennom tidligere rettspraksis har Spesialenheten for politisaker stor grad av oppmerksomhet på handlingsrommet for politiet etter straffeloven § 48 om nødverge. De slag og spark som har blitt observert i sakene har således vært grundig vurdert før det er konkludert med en henleggelse.

Det er i stor grad vanlig arrestasjonsteknikk og bruk av håndjern som de fornærmede anmelder politiet for. Disse maktmidlene plasserer seg lavt på maktpyramiden og det er heller ikke observert at politiet feilvurderer situasjonene i forhold til «nødvendig og forholdsmessig» eller «fra mindre til mer». Likevel er det vanskelig for de fornærmede å godta at politiet velger å ta i bruk en slik fysisk makt. En slik manglende forståelse for politiets oppgave kan skyldes manglende vilje eller evne hos de fornærmede, eller at politiet i for liten grad har tatt seg tid til å forklare hvorfor dette var nødvendig. Det er litt overraskende at det er «vanlig maktbruk» som anmeldes oftest og det gir grunn til å stille nye spørsmål ved hvorfor de fornærmede ikke aksepterer politiets handlinger og avgjørelser.

7.4.3 Skadefølger

Det oppstår skadefølger i så mye som 69,3 % av hendelsene. I all hovedsak så dreier dette seg om mindre fysiske skader som blåmerker kutt og rifter. Det var en forventning om at skadefølge kunne ha betydning i forhold til antall anmeldelser om ulovlig maktbruk. Samtidig var det da en antakelse om at skadene ville være et visst omfang, som bruddskader, muskelavrivninger eller skader av mer varig karakter. I forhold til forventningene om hva som kunne utløse misnøye og mistillit så var det relativt få større skader. Dette var vesentlig bruddskader som hadde inntruffet 13 ganger og ofte da brudd i fingre eller ribben. Det er registrert seks andre tilfeller av «annen større skadetype» og et av disse gjaldt en hendelse med dødelig utgang.

Mange av de fornærmede opplever det å bli utsatt for fysisk tvang og påsatt håndjern som en alvorlig integritetskrenkelse. Dette er i samsvar med observasjonene til Thomassen (1999) og Granèr, Skoglund & Mikkonen (2011) hvor det ofte er bruk av vanlige maktmidler som anmeldes.

Politiets manglende ferdigheter kan heller ikke utelukkes å ha betydning for at det oppstår skadefølge. Det at så mange saker kan knyttes til mindre fysiske skader kan være et holdepunkt for en slik antakelse. Det vil likevel ikke være mulig å unngå skader helt. Når politiet først blir tvunget til eller velger å bruke makt så er dette forbundet med et visst skadepotensial.

Politiet utøver i stor grad maktbruk på en formelt riktig måte. Et forbehold er likevel knyttet til kvalitet ved bruk av arrestasjonsteknikker. Det er observert et relativt stort antall ukontrollerte fall og en stor andel av mindre fysiske skader. Det synes som om mange fornærmede er opptatt av at det har oppstått skader, selv om de fleste skadene ikke er av alvorlig karakter.

I et helhetlig perspektiv blir det likevel vanskelig å hevde at anmeldelsene knytter seg til mangler ved den formelle delen av politiets handlinger. Det blir da nærliggende å se hen til den «uformelle» delen jf. politiinstruksens ramme og «Procedural Justice».

7.4.4 Er politiet høflige og involverende

Det er observert at politiet kommuniserer rolig og behersket i 71 % av sakene. Dialogen med de fornærmede er også i liten grad preget av å være sårende eller nedlatende. Bildet som kommer til uttrykk når det gjelder politiets fysiske adferd er nærmest identisk. Det er derfor ikke holdepunkter for at disse dimensjonene skal ha hatt betydning for en svekket tillit til politiet hos de fornærmede.

Det er likevel noen grad av usikkerhet knyttet til dimensjonen høflig dialog og høflig adferd. Begge disse dimensjonene er observert i kun halvparten av sakene, med en andel på rett over 50 %. Dette kan ha mange årsaker og det er ikke sikkert at politiet er spesielt opptatt av å dokumentere høflighet i en straffesak. Likevel er dette et viktig prinsipp som tydelig kommer til uttrykk i politiinstruksen jf. § 3-1 «tjenesteutøvelsen skal alltid være basert på respekt for de grunnleggende menneskerettigheter og det enkelte menneskes rettighet» og § 5-2 «en politimann skal opptre høflig mot enhver».

Dersom politiet hadde vært direkte uhøflige er det sannsynlig at de fornærmede hadde gitt klart uttrykk for dette i anmeldelser og avhør. På den annen side er det ofte ikke registrert vitner til slike hendelser eller det er ikke vurdert som nødvendig å avhøre disse. Som tidligere beskrevet vil det være vanskelig å holde fast på disse prinsippene når situasjoner først har eskalert. Det hviler derfor et stort ansvar på politiet for å opptre konfliktdepende og ikke medvirke til en eskalering av situasjonen. Begge parter har i utgangspunktet et ansvar for å opprettholde sosial orden blant annet ved å følge loven. I tillegg bør både politiet og de fornærmede ha en egeninteresse i å løse konflikter på et lavest mulig nivå. Dersom politiet klarer å benytte seg av konfliktdepende strategier³ vil dette også bidra til redusert risiko for dem selv. Samtidig vil det i mindre grad oppstå situasjoner hvor de fornærmede blir anmeldt og straffet for ikke å etterkomme lovlige pålegg eller vold mot politiet.

Når det kommer til politiets ansvar for den uformelle delen av tillitsforholdet så vil det være av spesiell interesse å dokumentere inngangen og utgangen av disse oppdragene. Denne undersøkelsen gir ikke et entydig svar, men det synes å være noe «uavklart» ved om politiet benytter seg av «verbale kommunikasjonsteknikker» i tilstrekkelig grad. Som vist i figur 2, og s. 18 og 25 synes bruken av «Procedural Justice» å ha stor betydning for samarbeidsvilje og oppfattet tillit hos de fornærmede. Konkret så vil dette da være knyttet til om politiet i

³ Se Braithwaite (1998) jf. pkt. 3.3

forbindelse med oppdrag er villige til å lytte og forklare før de utøver formell autoritet, samt om politiet evner å gjøre dette etter at situasjonen er brakt under kontroll.

Manglende vilje eller evne til å ta ned igjen oppdraget fra politiets side kan knyttes til utrygghet, manglende forståelse eller manglende interesse. Samtidig kan det være at de fornærmede allerede har et negativt syn på politiet og at tillitsgrunnlaget allerede er svekket. Det kan også være at de fornærmede gjennom ruspåvirkning eller utfordringer ved psykisk sykdom har vanskelig for å forstå og skille mellom rett og galt i en slik sammenheng. Mange fornærmede oppgir som grunn til at de valgte å gå til anmeldelse er at de har forsøkt å få en dialog i etterkant. I mangel av et svar på hvorfor politiet gjorde og handlet på omstridt vis føler de seg tvunget til å anmelde ulovlig maktbruk.

Thomassen (2016) har i en analyse sett nærmere på sammenhengen mellom «kontakterfaring og tillit til politiet». Han viser til bred internasjonale forskning på området som oppsummeres som tre hovedfunn:

- De fleste er tilfreds med måten de ble behandlet på i møte med politiet
- Tilfredshet og tillit påvirker hverandre tilsynelatende gjensidig
- Negative erfaringer gir større utslag enn positive i tillitsforholdet til politiet

I studien av et representativt utvalg av Norges befolkning er det observert at 81 % av de som har blitt kontaktet av politiet svarer at de er fornøyde med samhandlingen, mens tilsvarende tall for de som selv har tatt kontakt med politiet utgjør 76 %. Når det kom til betydningen av «prosessuell rettferdighet», så var det i denne studien også påvist en signifikant sammenheng. Det var observert at graden av tilfredshet ble mest påvirket når kontakten med publikum var politiinitiert. Videre at det fremstår som klart at måten politiet behandler publikum på har en direkte effekt på tilliten. Dette underbygger påstandene til bl.a Skogan (2006), hvor negative erfaringer med politiet har større betydning for tillit enn positive erfaringer.

I følge Wathne (2009) har ikke politiet vært særlig flinke til å lære av saker som er oversendt til administrativ vurdering. I Politidirektoratets årsrapport fra 2014 om evaluering av klageordningen for politiet, fremgår at halvparten av klagene har sammenheng med politiets adferd. Det er kun 8 % som har uttrykt misnøye med politiets maktbruk og ikke mer enn ca. 10 % av klagene generelt som fører frem. Det er likevel av interesse at 34 % av sakene relaterer seg til dårlig saksbehandling og service, herunder «manglende svar på henvendelser, lang ventetid på telefon eller ved personlig fremmøte» (2014, s. 6).

Det er ikke påvist at politiets adferd og kommunikasjon er i strid med prinsippene om høflig, rolig og ikke sårende eller nedlatende. Men det synes å være noe usikkerhet om politiet i tilstrekkelig grad er i stand til å lytte/spørre og forklare.

7.5 Fornærmedes adferd, kommunikasjon og mulige motiver

De fornærmedes væremåte vil også være preget av historikk og kontekst. Dersom de allerede har et negativt syn på politiet med bakgrunn i egne erfaringer eller hva slags miljø de er en del av, så vil dette gi tillitsforholdet og politiet dårlige arbeidsvilkår.

7.5.1 Rus og negative erfaringer

I datamaterialet fremgår at 34 % av de fornærmede har negative erfaringer med politiet fra tidligere. Dette er interessant, ikke minst fordi det kun er 1,8 % som uttrykker at de ikke har erfaring med politiet i det hele tatt. Det er ikke gjort kontroll av de fornærmedes «rulleblad» i forhold til straffesaksregistre, noe som var et bevisst valg i forhold til en uavhengig tilnærming. Undersøkelsen viser at mange av de fornærmede har vært i kontakt med og er vant til å forholde seg til politiet. Det er ikke observert «serieklagere», med et unntak hvor en fornærmet har inngitt to anmeldelser om ulovlig maktbruk.

I forhold til forventningene om en sammenheng med ruspåvirkning så gjaldt dette 43 % av de fornærmede. Selv om dette utgjør en betydelig andel så var dette likevel færre enn forventet.

Samlet er det ikke funnet holdepunkter for at anmeldelsene kan forklares med at de fornærmede er negativt innstilt til politiet på et generelt grunnlag. Selv om det er observert flere tilfeller av moderat til kraftig ruspåvirkning, så er heller ikke dette et helhetstrekk for gruppen fornærmede sett under ett.

7.5.2 Verbalt og fysisk utagerende

De fornærmede kommuniserer ikke rolig og behersket. Dette er observert i så mye som 73 % av hendelsene. Deres dialog er heller ikke vurdert som høflig i 57 % av sakene. Det fremkommer sårende eller nedlatende språkbruk i 27 % av situasjonene. Det samme

helhetsinntrykket kommer til uttrykk ved de fornærmedes adferd, som fordeler seg nesten helt likt prosentvis. De fornærmede vil ofte ha vært involvert i en situasjon før politiet kommer og dette kan ha betydning for deres stemningsleie. Det synes klart at handlingsrommet for politiets adferd og kommunikasjon er innskrenket i en slik sammenheng. Samtidig stiller politiinstruksen strenge krav til beherskelse og ro, dersom politiet skal klare å opprettholde den nødvendige autoritet og legitimitet.

Det er påfallende at de fornærmede ikke etterkommer politiets pålegg og advarsler i så mye som 85 % av sakene. I tillegg har de satt seg fysisk til motverge under 74 % av hendelsene. Som tidligere vist opptrer politiet i de vesentligste innenfor rammene som politiinstruksen trekker opp. De forholder seg innenfor hva man kan kreve og forvente når det gjelder den formelle delen av legitimitet. Det samme kan ikke sies om de fornærmede når de nekter å etterkomme lovlige pålegg og i tillegg setter seg fysisk til motverge. Dette er klart i strid med politiloven § 5 hvor det fremgår at «enhver plikter straks å rette seg etter de pålegg, tegn og øvrige signaler som politiet gir». At politiet har et formelt lovlig hjemmelsgrunnlag er vurdert av Spesialenheten for politisaker og det er derfor åpenbart at de fornærmede ikke oppfyller den formelle delen av sitt ansvar.

I forhold til den uformelle dimensjonen av politiets legitimitet og tillit, så sier teorien lite om de fornærmedes rolle og ansvar. Utgangspunktet for gjeldende teori er at det er politiets binding til verdiene i «Procedural Justice», som har betydning for om de fornærmede er villige til å samarbeide og opplever tillit til politiets avgjørelser. Det vil være kunstig å påstå at de fornærmede ikke har et delansvar og en betydelig rolle i hvor vidt politiet har rom til å opptre på en inkluderende og respektfull måte jf. figur 3.

Hough, Jackson, Bradford & Myhill (2010) viser at politiet er avhengig av å kommunisere en felles moralsk plattform, dersom de skal lykkes med å få de fornærmede til å samarbeide. Samtidig viser deres funn at de fornærmedes personlige moral også har betydning. I undersøkelsen er det ikke observert at de fornærmede kommer fra spesielle «kulturelle miljøer» eller «gjenger» og derfor er uvillige på grunn av etablerte verdier, normer eller oppfatninger⁴.

Som vist av McClusky (2003) vil borgerne langt oftere sette seg til motverge dersom de oppfatter at politiet ikke opptrer tilstrekkelig respektfullt. Det er ikke påvist noen klar

⁴ Se Blader & Tyler (2003) jf. side 23

sammenheng i forhold til om denne motviljen skyldes politiets tilnærming eller om dette ansvaret ligger på de fornærmede. I det at politiet bruker ordinære maktmidler og det heller ikke er påvist «unødig maktbruk», virker det å være noe i denne dimensjonen som har hatt betydning for de fornærmede uten at dette direkte fremgår av analyserte data.

7.5.3 Motivert av erstatningskrav og motanmeldelser

I utgangspunktet var det også en antakelse om at det kunne foreligge underliggende motiver for å anmelde politiet. Et slikt syn kommer også til uttrykk i samtale med mange i og utenfor politietaten. Det er tilsynelatende lett å legge ansvaret på de fornærmede alene, med påstander som «når man ikke gjør som politiet sier får en ta konsekvensene».

Det ble kartlagt for andre motiver og da knyttet til to uavhengige spørsmål jf. figur 47 og 48. Det første var om det var fremmet erstatningskrav og at anmeldelse i så fall kunne være relatert til et motiv om å oppnå økonomisk vinning. Det andre spørsmålet hadde sammenheng med om de fornærmede selv var anmeldt av politiet og om anklagene var motivert av en form for gjengjeldelse.

Erstatningskrav om økonomisk tap, ikke økonomisk tap eller begge deler er fremmet i til sammen 32 % av sakene. Samtidig er det ikke fremmet krav i så mye som 60 % av tilfellene. Det er ikke påvist noen sannsynlig sammenheng med at dette er grunnen til at de fornærmede anmelder politiet for ulovlig maktbruk. Denne sakstypen dreier seg om mulig voldsbruk fra politiets side og det kan være grunnlag for å søke erstatning av flere årsaker. Statlig erstatning for voldsofre kan tildeles selv når det ikke er grunnlag for å straffe gjerningsmannen jf. Voldsoffererstatningsloven (2001). Etter rettspraksis er det nok med klar sannsynlighetsovervekt noe som betyr at dem må være rundt 75 % sannsynlig for at det foreligger en straffbar voldshandling med skadefølge. Det kan også være grunnlag for å få erstattet skade på klær og utgifter til lege m.v. Selv om det i flere saker ikke i tilstrekkelig grad er orientert om retten til å fremme erstatningskrav, så synes økonomi ikke å være noe hyppig motiv blant de fornærmede.

Det er som nevnt ikke gjort undersøkelser i straffesakshistorikk. Ved gjennomgangen av påtalevedtakene og partsforklaringene fremgår det at mer enn 75 % av anmeldelsene kan ha sammenheng med at de fornærmede selv er anmeldt av politiet. Samtidig er det mange av de fornærmede som gir uttrykk for at dette dreier seg om oppfatning av urettferdighet. De fornærmede kan ikke forstå at de selv skal straffes når politiet har opptrådt på en måte som de

oppfatter som klanderverdig. Det synes å være få fornærmede som tror at en anmeldelse faktisk vil endre utfallet av egen straffesak. Det er likevel sannsynlig at motanmeldelse kan være en motivasjon for mange av de fornærmede. I en del saker er det også en nærhet i tid mellom tidspunktet for anmeldelse og når det utstedes forelegg eller tas ut tiltale.

8 Konklusjon og oppsummering

I dette forskningsprosjektet er det gjort en studie av anmeldelser som gjelder påstander om ulovlig maktbruk fra politiets side. 114 påtalevedtak og 300 partsforklaringer er gjennomgått og analysert ved hjelp av en kvantitativ innholdsanalyse. Observasjoner er videre analysert og drøftet i forhold til teori om «Procedural Justice». Hensikten med undersøkelsen har vært å undersøke om det er noe ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som utløser manglende samarbeidsvilje og mistillit hos de fornærmede, uttrykt ved følgende problemstilling:

«Er det noe ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som skaper mistillit, og/eller er det forhold ved kontekst eller de fornærmede som gir seg utslag i manglende samarbeidsvilje og etterfølgende anmeldelser av politiets handlemåte».

Det er lagt til grunn at de fornærmede uttrykker mistillit ved å anmelde politiet for ulovlig maktbruk. For å belyse funn ut over dette er politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon vurdert i en formell og uformell dimensjon jf. hvordan Blader & Tyler (2003) viser at prosessuell rettferdighet inneholder begge disse dimensjonene. Politiloven § 6 og politiinstruksen § 5-2 stiller også krav til politiets tjenesteutøvelse ved formelle og uformelle prinsipper. For å tydeliggjøre sammenhengen mellom «Procedural Justice» og politiinstruksen er det laget en egen sammenstilling:

Tabell 1: Sammenstilling av «Procedural Justice» og politiinstruksen verdier

Procedural Justice:	Politiinstruksen:
Politiet involverer borgerne	Politiet skal være beskytter, hjelper og veileder
Politiet er nøytralt og objektivt	Politiet skal opptre høflig mot enhver
Politiet oppfattes som verdige og respektfulle	Politiet skal være rolig og opprettholde autoritet
Politiet tilkjenner tillitsvekkende/troverdige motiver	Politiet må følge lov eller sedvane

Konklusjon

Hovedkonklusjonen⁵ er at det ikke er funnet en entydig støtte for at politiets adferd og kommunikasjon er i strid med kjerneelementene i «Procedural Justice» eller verdigrunnet i Politiinstruksen. Når det gjelder den formelle dimensjonen av legitim tjenesteutøvelse så er sakene både vurdert strafferettslig av påtalemyndigheten og gjennom en utvidet analyse i forskningsprosjektet opp mot «prosessuell rettferdighet». Det er heller ikke påvist en sikker årsakssammenheng i den uformelle dimensjonen av politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon som kan forklare hvorfor polititjenestemenn og kvinner blir anmeldt for ulovlig maktbruk.

Tidligere forskning og teori (Mazerolle m.fl. 2013: Tyler, 2006: Blader & Tyler 2003 m.fl) har vist en klar sammenheng mellom politiets bruk av prosessuell rettferdighet, borgernes vilje til å samarbeide og tilliten til politiet. Egen undersøkelse har ikke påvist at politiet formelt eller uformelt klart opptrer i strid med disse verdiene, men likevel er 85 % av de fornærmede uvillige til å etterkomme politiets pålegg. Videre har så mye som 74 % satt seg fysisk til motverge. Det er ikke påvist noen klar sammenheng med de fornærmedes historikk som skulle tilsi at deres verdier, normer og personlige moral var til hinder for et tillitsforhold til politiet. Et forbehold knytter seg her til at 75 % av de fornærmede selv er anmeldt av politiet i den aktuelle hendelsen.

Med bakgrunn i dette er det likevel gjort observasjoner som peker i retning av at det kan være mangler ved politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon. Noe som undersøkelsen ikke i tilstrekkelig grad har klart å måle i en formell eller uformell dimensjon. Det er fire observasjoner som skiller seg ut i denne sammenhengen:

1. Politidistrikter med lav politidekning, geografiske utfordringer og mindre tjenestesteder synes å ha færre anmeldelser om ulovlig maktbruk
2. Polititjenestemenn anmeldes i klart større grad enn sine kvinnelige kolleger
3. Det er usikkert om politiet har opptrådt på en tilstrekkelig høflig måte
4. Ukontrollerte fall, mindre skader, bruk av slag og uhjemlet mangleie kan tyde på manglende ferdigheter og kunnskap i arrestasjonsteknikk

⁵ Jf. side 80, 2. avsnitt

I utgangspunktet er dette funn som knytter seg til «anmeldte forhold om ulovlig maktbruk». Observasjonene jf. pkt. 1-4 er i stor grad samsvarende med generelle forskningsresultater på politiet (Granèr, 2004: Finstad, 2000: Lagestad, 2010 og Lohne Lie, 2010 m.fl). Det bør derfor være grunnlag for en overføringsverdi fra det spesielle til det generelle, i alle fall i et læringsperspektiv når det gjelder politimannskaper og politiets ledelse.

Kulturelle forskjeller i små og store politidistrikter

Det er ikke påvist en klar sammenheng ved at store politidistrikter er overrepresentert i antallet anmeldelser, med et lite forbehold når det gjelder Oslo, Hordaland og Romerike politidistrikt. Nær en tredjedel av politidistriktene har kun en eller ingen anmeldelser og disse har tilsynelatende en del fellestrekk ved lav politidekning og geografiske forhold.

Som vist av Granèr (2004)⁶ er det variasjoner i politiets yrkeskultur. Dette knytter seg til at politiet på mindre steder bruker maktmidler i mindre grad enn storbypoliti og vektlegger kontaktskapende arbeid og en mykere tilnærming til publikum. Dette er adferd som ligger nært opp til prosessuell rettferdighet, hvor man velger å være «forhandlende» og ikke «autoritær» (Lagestad, 2010). En slik forskjell kan skyldes at det vil være uhensiktsmessig for politiet å bruke makt dersom man ikke kan forvente bistand og dette gjør at man må velge mer forhandlende løsninger. Det kan også være at dette skyldes forskjell i kulturer mellom de åtte politidistriktene og for eksempel Oslo, Hordaland og Romerike politidistrikt.

I forbindelse med omorganiseringen politiet nå er inne i er det viktig å være bevisste på hvordan tillit bygges. Videre er det naturlig å stille spørsmål ved hvordan politiet skal sikre samarbeid med publikum i fremtiden, når sosial distanse og geografisk distanse endres. En sentralisering av polititressurser vil også kunne føre til et mer beredskapsorientert ordenspoliti og 55 % av anmeldelsene er knyttet til slik tjeneste.

Det burde derfor være av interesse for Politidirektoratet å vurdere nye undersøkelser eller studier, på hvordan dette løses i større politidistrikter som har få anmeldelser om ulovlig maktbruk, slik som Søndre Buskerud, Asker og Bærum samt Follo politidistrikt.

⁶ Se side 84, 2. avsnitt

Kjønnsrelaterte forskjeller

Anmeldelsene retter seg i stor grad mot mannlige politibetjenter. På tidspunktet hendelsene finner sted har de en gjennomsnittlig alder på 35 år og 10 års erfaring etter endt utdanning. Dette er svært interessant jf. Lagestad (2010) som viser til egne studier, annen forskning og teori (Finstad, 2000; Granèr, 2004; Wathne 1996) hvor det er påvist at mannlige politibetjenter i større grad benytter fysisk makt enn sine forhandlende kvinnelige kolleger.

Samtidig påpeker Lagestad (2010) at mannlige politibetjenter er mer autoritære enn nødvendig tidlig i møtet med publikum, noe som tilkjenner lite respekt og øker sannsynligheten for konflikt (Braithwaite, 1998; Mcclusky, 2003). Undersøkelsen kan ikke dokumentere at disse mannlige politibetjentene har opptrådt på en kritikkverdig måte, eller i strid med verdiene i politiinstruksen. Det er likevel av interesse jf. observasjonene til Finstad (2000) om at det er forskjeller mellom menn og kvinner. Disse forskjellene kommer til uttrykk i hvordan de uniformerer seg og i hva de oppfatter er «reelt politiarbeid».

I egen undersøkelse er det relativt unge uniformerte politimenn i ordenstjeneste som blir anmeldt. Flere studier (Lagestad, 2010; Finstad, 2000 og Granèr, 2004) viser at unge politimenn i større grad enn tjenestekvinner og eldre kolleger oppfatter politiet som en «operativ styrke». Dette innebærer at de formentlig også i mindre grad er bevisste på og forstår verdiene av en prosessuell rettfærdig dialog. Som vist av Knutsson (1995) er det først ved 15 års erfaring at de mannlige politibetjentene begynner å likne på sine kvinnelige kolleger, når det kommer til måten å tilnærme seg publikum på.

Samlet peker dette i retning av at det ikke er tilfeldig at mannlige politibetjenter anmeldes oftere for ulovlig maktbruk enn sine kvinnelige kolleger. Det er mye som tyder på at dette ikke har sammenheng med deres formelle tjenesteutøvelse, men at mannlige politibetjenter har et forbedringspotensial når det kommer til bruken av verbale kommunikasjonsteknikker.

I et læringsperspektiv burde det være relevant for Politihøgskolen og lokalt instruktørkorps å rette oppmerksomheten mot konfliktdempende strategier i samme grad som det fokuseres på taktiske/tekniske ferdigheter. Politidirektoratet og politidistriktenes ledelse bør være oppmerksomme på betydningen av kjønns og alderssammensetningen blant operative mannskaper, samt hva som motiverer til slik tjeneste.

Kunnskap om betydningen av prosessuelt rettferdig dialog

Når det kommer til dimensjonen høflig adferd og kommunikasjon, så er det stor grad av usikkerhet jf. at verdien «ikke kjent» er på hele 40 %. Det sentrale her er om politiet i tilstrekkelig grad er klar over normkravene i politiinstruksen og hvilken betydning uformell dialog har for samarbeidsvilje og tillit. Som vist av Lagestad er det i hans studie observert at «det er en del mannlige politibetjenter som synes å bryte politiinstruksen på disse punktene» (2010, s. 189). De som er anmeldt er politimenn i ordenstjeneste. Man bør da være bevisst på hvilke verdier man vil at disse skal representere i fremtiden. Granèr (2004) peker på de motstående «forhållningsåttene» som motpoler, hvor politiet i varierende grad er:

- Trötta kontra hungriga
- Tuffa kontra mjuka
- Intellektuella kontra mekanisk intuitive

Sett hen til hvem det er som er anmeldt for ulovlig maktbruk, bør det være av interesse med ytterligere forskning på området. Ikke minst i forhold til profesjonalisering av den fremtidige «ordensstyrken». Som vist av Larsson (2010) vil politiet måtte finne nye måter å bygge legitimitet og tillit på i fremtiden, som en erstatning for sosial og geografisk nærhet.

Ferdigheter og kunnskap ved bruk av arrestasjonsteknikk

Det er påvist flere tilfeller av ukontrollerte fall, skadefølger, uhjemlet mageleie, bruk av benlås og slag. Disse forholdene er alle vurdert som lovlige tjenestehandlinger. Med unntak av uhjemlet mageleie er det heller ikke funnet noe kritikkverdig ved politiets maktbruk, når det kommer til formelle og uformelle verdier. Resultatene til Lohne Lie (2010) gir støtte til en antakelse om manglende ferdigheter og kunnskap i arrestasjonsteknikk.

Det er ikke mulig å unngå at det oppstår skader i krevende situasjoner, men faren for alvorlig skade og død ved bruk av uhjemlet mageleie og benlås må ikke undervurderes. Som vist av Lohne Lie (2010)⁷ og Wathne (2009)⁸ er det mye som tyder på at politiet har utfordringer når det kommer til å etablere systemer som bidrar til endret praksis og erfaringslæring. Det bør i

⁷ Lohne Lie (2010, s. 75)

⁸ Wathne (2009, s. 289)

et læringsperspektiv være av interesse for Politihøgskolen og lokale instruktørkorps å ha en fortsatt oppmerksomhet rundt faremomenter ved bruk av magedeie. I en treningssammenheng bør også Politihøgskolen vurdere om lokal trening i tilstrekkelige grad vektlegger det å «ta ned situasjoner» ved dialog og konfliktdepende strategier i tillegg til tekniske ferdigheter.

Oppsummering

Oppsummert er det fortsatt noen ubesvarte spørsmål ved om politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon bidrar til manglende samarbeidsvilje og mistillit hos borgerne. Generelt er det ikke observert at politiets tjenesteutøvelse er i strid med verdiene som kommer til uttrykk gjennom en prosessuelt rettferdig adferd og dialog. Det uavklarte knytter seg til om det er forhold ved lokal politikultur, kjønnsforskjeller, høflig og involverende adferd, samt om politiet har gode nok systemer for læring og erfaringsoverføring. Det er et håp om at dette forskningsprosjektet kan bidra til ny kunnskap om politiets tjenestehandlinger i lys av teoriene om «Procedural Justice».

Når et slikt forskningsprosjekt først har kommet godt i gang, er det ikke realistisk å endre helt kurs eller retning. Det har heller ikke vært ønskelig eller nødvendig. Jeg kunne likevel ønsket å isolere, telle og måle ytterligere i forhold til dimensjonen høflig eller som Lagestad (2010) beskriver jf. politiinstruksen § 5-2 «ydmykhet, respekt og høflighet». Alternativet ville være å benytte andre metoder som observasjon, intervjuer eller bruk av spørreskjema. Det er likevel ikke opplagt at et annet metodevalg ville belyst alle elementer ved politiets tjenesteutøvelse.

Bruk av intervju eller spørreskjema forutsetter 100 % ærlighet fra partene, dersom man skulle funnet et entydig svar. Observasjoner vil også kunne påvirke de som blir observert slik at adferd tilpasses det man tror er akseptabelt. Det vil også være utfordrende å oppnå et tilstrekkelig tillitsforhold til respondentene. Dersom det hadde vært tid og anledning kunne jeg fulgt opp med en tilleggsundersøkelse for å «tette alle hull», eksempelvis ved bruk av metodetrianglering.

Selv om hovedkonklusjonen er at det ikke er funnet kritikkverdige forhold ved politiets tjenesteutøvelse, så er det naturlig å peke på utfordringene som politiet i Norge står overfor i årene som kommer. Som det fremgår av internasjonal og nordisk forskning vil politiet være

avhengig av en god relasjon til sitt publikum, dersom de skal løse samfunnsoppdraget uten for mye motstand og risiko.

I et tillits og læringsperspektiv må spørsmålet være om politiet kan bli dyktigere på inngangen til og ved utgangen av et oppdrag. I hvilken grad var politiets adferd og kommunikasjon egnet til å dempe konfliktnivået og roe ned situasjonen? Når det først kom til maktbruk, var politiet da villige til å bruke nødvendig tid i ettertid til å forklare de fornærmede hvorfor det var behov for å bruke maktmidler? Generelt er erfaringen at mange av de fornærmede gir uttrykk for at de ikke får svar på sine spørsmål når de henvender seg til politiet i ettertid. Hvem tar da ansvaret for å bygge tillit og sikre samarbeidsvilje hos borgerne?

Basert på egen undersøkelse, forskning og teori er det utvilsomt at politiets maktbruk, adferd og kommunikasjon har stor betydning for borgernes samarbeidsvilje og tillit til politiet. Etter undersøkelsen er det fortsatt tvil knyttet til om mannlige politibetjenter er bevisste på prosessuell rettferdig dialog, når de opptrer i gråsonen mellom «god tjenestehandling» og straffbar handling. En manglende bevissthet er ikke det samme som vond vilje, men et uttrykk for at det er rom for forbedringer og en skjerpet oppmerksomhet på betydningen av egen adferd og dialog.

«Et problem fremstår som felles og generelt. Etter utvalgets syn legger ikke klagesaksbehandlingen i dag godt nok til rette for nasjonal erfaringslæring»

*NOU 2009:12
Et ansvarlig politi
Åpenhet, kontroll og læring*

Antall ord: 32934

9 Referanseliste

- Bottoms, A. & Tankebe, J. (2012) Beyond Procedural Justice: A dialogic Approach to Legitimacy in Criminal Justice: *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102 (4), s. 119-170.
- Blader, S. L. & Tyler, T. R. (2003) A Four-Component Model of Procedural Justice: Defining the Meaning of a “Fair” Process. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 747-758. SAGE Publications
- Dagbladet (hentet 13.6.2016) <http://www.dagbladet.no/nyheter/2005/12/29/453352.html>
- Fekjær, S. B (2013) Samme utdanning – ulike jobb?: Spesialiseringspreferanser hos ulike kvinnelige og mannlige politistudenter. - politistudenters karriereønsker. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*, 99 (2), s. 217-237.
- Finstad, L. (2010) *Politiblikket*. Oslo: Pax forlag
- Furøy, W. (2012) “Orden i gata” En studie av ordensforstyrrelser i Karl Johansgate 1998-2008. Oslo: Politihøgskolen
- Granér, R. (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet
- Granér, R., Skoglund, S. & Mikkonen, M. (2011) *Anmälningar mot polisen en kartläggning*. (#001-2011) Linnæus University studies in policing
- Grønmo, S. (2011) *Samfunnsvitenskapelige metoder* (4. opplag) Bergen: Fagbokforlaget
- Hough, M., Jackson, J., Bradford, B. & Myhill, A. (2010) Procedural Justice, Trust, and Institutional Legitimacy. *Policing*, 4, (3), s. 203-210.

- Johannesen, A., Tufte, P. & Christoffersen, L. (2010) *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.) Oslo: Abstrakt forlag
- Knutsson, J. (1995) *Mer synlig politi?* Oslo: Politihøgskolen. (PHS Småskrifter 1995:2)
- Lagestad, P. (2010) *Fysisk styrke eller bare prat.* Oslo: Norges idrettshøgskole
- Larsson, P. (2010) Tillit til politiet fra nærhet til forhandlet legitimitet. I S.R. Runhovde (Red.) *Tillit til politiet.* (s. 7-19), (PHS Forskning 2010:4) Oslo: Politihøgskolen
- Lohne Lie, A. (2010) *Politiets bruk av fysisk makt* (PHS Forskning 2010:2). Oslo: Politihøgskolen
- Lohne Lie, A. og Lagestad P. (2011) *Arrestasjonsteknikk* (1. opplag). Polen: Gyldendal Norsk Forlag A/S
- McAllister, D. J. (1995) Affect- and cognition-based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal*, 38, s. 24-59.
- Mazerolle, L., Bennet S., Davis, J., Sargant, S. & Manning M. (2013) *Legitimacy in Policing: A systematic review.* Oslo: The Campbell Collaboration
- Menneskerettighetsloven *Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21.5.1999.* Hentet 16.6.2016 fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_emkn
- NOU 2009:12 (2008-2009). (2009) *Et ansvarlig politi Åpenhet, kontroll og læring.* Oslo: Departementenes servicesenter
- NOU 2013:9 (2012-2013). (2013) *Ett politi – rustet til å møte fremtidens utfordringer.* Oslo: Departementenes servicesenter

Politidirektoratet (2014) *Nasjonal rapportering om klager på politiet 2014*. Politidirektoratet
https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_3151.pdf

Politi høgskolen opptaksstatistikk (2005-2015). Hentet 20. 11 2015 fra:

<http://www.phs.no/om-phs/fakta-og-tal/opptakstatistikk/>

Politiinstruksen (1990). *Alminnelig tjenesteinstruks for politiet av 22.6.1990 nr. 3963*.
Cappelen Damm akademisk

Politi loven (1995). *Lov 4 august 1995 nr. 53 om politiet*. Fagbokforlaget

Presthus, J. E. (2009) Spesialenheten for politisakers årsrapport. Hentet 27.5.2016 fra:
<http://www.spesialenheten.no/Portals/0/Årsrapporter/Spesialenheten-Arsrapport-2009.pdf>

Rettstidende (1995, s. 661) Hentet 16.6.2016 fra:

<https://lovdata.no/pro/#document/HRSTR/avgjorelse/hr-1995-45-a?searchResultContext=2859>

Rundskriv G-72/91. (1991): *Politiets bruk av såkalt halsgrep ved pågrepelse o.l.* Oslo Justis og Politidepartementet

Rundskriv G-20/92. (1992): *Bruk av halsgrep i nødvergesituasjoner (002)*. Oslo Justis og Politidepartementet

Rundskriv 2007/11 (2007) *Halsgrep, mageleie ved pågrepelse/innbringelse og transport av arrestanter mv.* Oslo: Politidirektoratet

Skogan, W. G. (2006) Assymetry in the Impact of Encounters with Police. *Policing and Society: An International journal of Research on Police*, 16 (2), s. 99-126

Sunshine, J. & Tyler, T.R. (2003) The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law & Society Review*, 37, 513-547

Statistikkbanken (2013) Innbyggertall land og kommune (sammenstilling av flere datasøk):
Oslo. Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/>

Statistikkbanken (2013) Sentrale tall for politidistriktene (sammenstilling av flere datasøk):
Oslo. Statistisk Sentralbyrå <http://www.ssb.no/>

Statistikkbanken (2013) Siktete personer etter antall lovbrudd og alder: Oslo. Statistisk
sentralbyrå <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/saveselections.asp>

Store norske leksikon (2016) Begrepene legitimitet adferd og kommunikasjon. Hentet
14.5.2016 fra: <https://snl.no/>

Thomassen, G. (1999) *SEFO-undersøkelsen*. Oslo: Politihøgskolens forskningsavdeling

Thomassen, G. (2010) Sosial tillit, politisk tillit og tillit til politiet. I S.R. Runhovde (Red.)
Tillit til politiet. (s. 71-89), (PHS Forskning 2010:4) Oslo: Politihøgskolen

Tyler, T.R. (2006) *Why people Obey the Law*. Princeton University Press

Voldsoffererstatningsloven (2001) *Lov om erstatning fra staten for personskade voldt ved
straffbar handling m.m.* Hentet 21.5.2016 fra:
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-04-20-13>

10 Vedlegg

Vedlegg 1: Tillatelse fra Riksadvokaten av 21.10.2013

RIKSADVOKATEN

Spesialenheten for politisaker
Postboks 93
2301 HAMAR

DERES REF.:
201300056-1

VÅR REF.:
2013/01875-002 KRI002
639.2

DATO:
21.10.2013

SØKNAD OM INNSYN I STRAFFESAKSOPPLYSNINGER TIL BRUK FOR FORSKING

Det vises til brev 4. oktober d.å. vedlagt søknad om dispensasjon fra taushetsplikten i straffesaksdokumenter. Opplysningene skal brukes i forskningsprosjektet "Fra håndmakt til batong" som spesialetterforsker Jens Ørbæk ønsker foretatt i anledning masterstudiet på Politihøgskolen 2012-2015, og som Sjefen for Spesialenheten har anmodet Ørbæk om å gjennomføre.

Undersøkelsen vil være en kvantitativ analyse av et utvalg påtalevedtak i året 2013 som knytter seg til påstander om unødvendig maktbruk, og undersøkelser av avhør av mistenkte og fornærmede i sakene. Informasjonen som skal tas inn i analysen vil ikke inneholde personsensitive eller metodesensitive opplysninger.

Utgangspunktet er at Rådet for taushetsplikt og forskning skal forelegges saken før det treffes vedtak om samtykke til bruk av taushetsbelagte opplysninger til bruk for forskning, jf. straffeprosessloven § 61e annet ledd, påtaleinstruksen § 3-5 og forvaltningslovforskriften § 9 første ledd. Det følger av sistnevnte bestemmelse annet ledd at slik foreleggelse ikke er nødvendig dersom samtykkende myndighet "...*finder det klart at søknaden bør innvilges... Ved avgjørelsen av om en sak ikke skal forelegges for Rådet, skal det særlig legges vekt på om de opplysninger det søkes om tilgang til, må anses som følsomme.*"

Med bakgrunn i prosjektets formål, opplysningenes karakter og den planlagte anonymisering av personsensitive og metodesensitive opplysninger, samt prosjektets tilknytning til Politihøgskolen og Spesialenheten for politisaker, finner riksadvokaten det ikke nødvendig å forelegge saken for Rådet. Det vises til at veileder for prosjektet er førsteamanuensis Helene Ingebrigtsen Gundhus og/eller forsker Gunnar Thomassen ved Politihøgskolen.

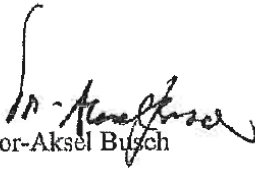
Postadresse:
Postboks 8002 Dep
0030 Oslo

Kontoradresse:
Stortorvet 2
0155 Oslo

Telefon: +47 22 47 78 50
Telefaks: +47 22 33 31 12
E-post: postmottak@riksadvokaten.no

Riksadvokaten beslutter at straffesaksopplysninger som er relevante for gjennomføringen av prosjektet, kan innhentes og brukes uten hinder av taushetsplikten, jf. straffeprosessloven § 61e.

En ønsker lykke til med prosjektet!

Tor-Aksel Busch

Katharina Rise
statsadvokat

Vedlegg 2: Tillatelse fra NSD av 28.11.2013 m/kommentar fra personvernombudet

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Gunnar Thomassen
Politihøgskolen
Postboks 5027 Majorstua
0301 OSLO

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vår dato: 28.11.2013

Vår ref: 35811 / 2 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 07.10.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>35811</i>	<i>Politiets maktbruk fra håndmakt til batong</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Politihøgskolen, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Gunnar Thomassen</i>
<i>Student</i>	<i>Jens Ørbæk</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.05.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Jens Ørbæk jens.orbak@spesialenheten.no

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svf.uit.no

Utvalget omfatter 200 fornærmede og ca. 200 mistenkte fra straffesaker avgjort ved påtalevedtak i Spesialenheten for politisaker.

Prosjektet er en ren journal/registerstudie, det skal ikke tas kontakt med utvalget. Riksadvokaten har gjort beslutning om at straffesaksopplysninger som er relevante for gjennomføringen av prosjektet, kan innhentes og brukes uten hinder av taushetsplikten, jf. straffeprosessloven § 61 e.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om at en person har vært mistenkt, siktet, tiltalt eller dømt for en straffbar handling, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 b).

Det vil bli registrert opplysninger om kjønn, alder, sted, type makt/skadefølge og opplysninger knyttet til atferd/kommunikasjon. Datamaterialet vil være på ref. nr. som viser tilbake til hvert enkelt påtalevedtak.

Prosjektet skal avsluttes 01.05.2015 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som ref.nr. slettes, og at eventuelle indirekte personidentifiserende opplysninger fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

KOMMENTAR

Personvernombudet for forskning finner at behandlingen av personopplysninger i registerstudien kan behandles med hjemmel i personopplysningsloven §§ 8 d, 9 h og at prosjektleder kan fritas for informasjonsplikten jf. personopplysningsloven § 20 b.

Formålet med prosjektet er å undersøke påstander om unødvendig maktbruk.

Kunnskapen som utledes fra studien vil publiseres og formidles på en ikke-fordømmende måte i både nasjonale og internasjonale sammenhenger. Brukergruppene for kunnskapen som utledes fra studien er beslutningsmyndighetene, politi og påtalemyndighetene, det medisinske og sosiale hjelpeapparatet, forsknings- og utdanningsinstitusjoner og allmenheten forøvrig.

Personvernombudet for forskning finner at gjennomføringen av journal/registerundersøkelsen kan gjennomføres uten samtykke og at samfunnsinteressen i å gjennomføre registerstudien klart overstiger ulempene den kan medføre for den enkelte. For å gjennomføre registerstudien er prosjektleder nødt til å sikre identifikasjon i innsamlingsfasen, men prosjektet som sådan vil ikke ha fokus på enkeltpersoner, hensikten er å identifisere generell påstander om unødvendig maktbruk og det vil ikke være fokus på enkeltindivider.

Vedlegg 3: Maktanalysen – kodeskjema

"MAKTANALYSEN" – registreringsskjema

SEKSJON I - Formalia (tid, sted, kjønn og alder på partene)				
Variabel	Navn	Uttrykt	Svaralternativer	Kode
1	Måned	Hvordan fordeler anmeldte saker seg gjennom året?	Januar Februar Mars April Mai Juni Juli August September Oktober November Desember	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
2	Dag	Hvordan fordeler anmeldte saker seg gjennom uke?	Måndag Tirsdag Onsdag Torsdag Fredag Lørdag Søndag	1 2 3 4 5 6 7
3	Klokkeslett	Hvordan fordeler anmeldte saker seg gjennom døgnet?	Format: <i>HH:MM</i>	
4	Politidistrikt	Hvordan fordeler anmeldte forhold seg på politidistrikt?	Agder Asker og Bærum Follo Gudbrandsdal Haugaland og Sunnhordland Hedmark Helgeland Hordaland Midtre Hålogaland Nord-Trøndelag Nordmøre og Romsdal Nordre Buskerud Oslo Rogaland Romerike Salten Sogn og Fjordane Sunnmøre Søndre Buskerud Sør-Trøndelag Telemark Troms Vestfinnmark Vestfold Vestoppland Østfinnmark Østfold Kripos Politiets utlendingsenhet Utrykningspolitiet Økokrim	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
5	Hendelsessted	Hvordan fordeler anmeldte saker seg mellom land og by?	Ikke sentrumsområde I sentrumsområde by/tettsted I sentrumsområde stor by Ikke kjent	1 2 3 9

6	Fornærmede salder	Hvor gammel var fornærmede på hendelsestidspunktet?	Antall år	
7	Fornærmede kjønn	Er den fornærmede mann eller kvinne?	Mann Kvinne Ikke kjent	1 2 9
8	Antall mistenkte	Hvor mange mistenkte var involvert i maktanvendelsen?	En To Tre Fire Flere enn fire Ukjent antall	1 2 3 4 8 9
9	Mistenkte 1 - alder	Hvor gammel var mistenkte nr. 1 på hendelsestidspunktet?	Antall (år)	
10	Mistenkte 1 - kjønn	Hvilket kjønn hadde mistenkte nr. 1?	Mann Kvinne Ikke kjent	1 2 9
11	Mistenkte 2 - alder	Hvor gammel var mistenkte nr. 2 på hendelsestidspunktet?	Antall år	
12	Mistenkte 2 - kjønn	Hvilket kjønn hadde mistenkte nr. 2?	Mann Kvinne Ikke kjent	1 2 9
13	Mistenkte 3 - alder	Hvor gammel var mistenkte nr. 3 på hendelsestidspunktet?	Antall år	
14	Mistenkte 3 - kjønn	Hvilket kjønn hadde mistenkte nr. 3?	Mann Kvinne Ikke kjent	1 2 9
15	Mistenkte 4 - alder	Hvor gammel var mistenkte nr. 4 på hendelsestidspunktet?	Antall år	
16	Mistenkte 4 - kjønn	Hvilket kjønn hadde mistenkte nr. 4?	Mann Kvinne Ikke kjent	1 2 9

Seksjon II – Oppdragstype og stedart				
Variabel	Navn	Uttrykt	Svaralternativer	Kode
17	Arena	Hvor skjer anmeldt forhold?	Kun offentlig område Kun privat område Kun politiets kjøretøy/område Kombinasjon av områder Ikke kjent	1 2 3 4 9
18	Offentlig arena	Hvor på offentlig område skjer anmeldt forhold?	Offentlig område (gate/torg) Offentlig område (kommunikasjon) Offentlig kontor (ikke helse) Sykehus Legekantor Utested (inne på) Utested (i tilknytning til) Annet område Ikke offentlig område	1 2 3 4 5 6 7 8 9
19	Privat arena	Hvor på privat område skjer anmeldt forhold?	I privat bolig (innendørs) På privat eiendom (utendørs) I privat kjøretøy Annet område Ikke privat område	1 2 3 4 9
20	Politi arena	Hvor på politiets område skjer anmeldt forhold?	Kun i politibil Kun i politiarrest Kun i cellegang Kun på celle Annet politiområde Flere områder Ikke politiområde	1 2 3 4 5 6 9
21	Oppdragstype	I forbindelse med hvilke oppdrag anmeldes maktmisbruk?	Ordenstjeneste Trafikktjeneste Bistand til barnevern Bistand til helsevesen Fremstillinger/transport Besluttede tvangsmidler Forkynnelser/namsmann Annet	1 2 3 4 5 6 7 8
22	Uniformering	I hvilken grad har uniform betydning?	Uniformert Sivil Ikke kjent	1 2 9

Seksjon III – Maktbruk og skadefølger				
Variabel	Navn	Uttrykt	Svaralternativer	Kode
23	Politieskalering dialog	Følger politiets dialog prinsippene i maktstigen?	Advarsel og regulering	1
			Gjentatt advarsel og regulering	2
			Vurdert utilstrekkelig/uhensiktsmessig	3
			Ikke kjent	9
24	Politieskalering makt	Følger politiets bruk av makt prinsippene i maktstigen?	Mildere maktmiddel alene	1
			Mildere maktmiddel før alvorligere	2
			Mildere vurdert utilstrekkelig/uhensiktsmessig	3
			Ikke kjent	9
25	Maktanvendelse ta tak i/holde	Anmeldes at fornærmede blir tatt tak i/holdt?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
26	Maktanvendelse pågripelse stående	Anmeldes at fornærmede har blitt pågrepet stående?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
27	Maktanvendelse pågripelse nedleggelse	Anmeldes at fornærmede har blitt pågrepet ved bruk av nedleggelse?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
28	Maktanvendelse ukontrollert fall	Anmeldes ukontrollert fall i forbindelse med pågripelse?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
29	Maktanvendelse mageleie	Anmeldes bruken av mageleie etter at det er kontroll på person?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
30	Maktanvendelse benlås	Anmeldes bruk av benlås?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
31	Maktanvendelse slag	Anmeldes slag?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
32	Maktanvendelse spark	Anmeldes spark?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
33	Maktanvendelse håndjern	Anmeldes bruk av håndjern?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
34	Maktanvendelse pepperspray	Anmeldes bruk av pepperspray?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
35	Maktanvendelse teleskopbatong	Anmeldes bruk av teleskopbatong?	Ja	1
			Nei	2
			Ikke kjent	9
36	Håndjern	Hva er praksis ved håndjernerbruk i anmeldte saker?	Kun brukt uten nedleggelse	1
			Kun brukt etter nedleggelse	2
			Kun brukt under transport	3
			Brukt i flere faser	4
			Ikke benyttet	5
			Ikke kjent	9
37	Pepperspray	Hva er praksis ved bruk av pepperspray i anmeldte saker?	Brukt	1
			Truet med	2
			Ikke benyttet	3
38	Teleskopbatong	Hva er praksis ved bruk av teleskopbatong i anmeldte saker?	Slag mot overarm eller lår	1
			Slag mot annen kroppsdel	2
			Slag mot hode	3
			Truet med	4
			Ikke tatt i bruk	5

39	Skadefølger	Hvor ofte oppgis skader i anmeldte saker?	Fysisk skade/plage Psykisk skade/plage Fysisk og psykisk skade/plage Ikke skadet Ikke kjent	1 2 3 4 9
40	Skadetyper – mindre fysisk	Hvilke mindre fysiske skader oppgis i anmeldte saker?	Kun blåmerke/hevelse Kun sår/kutt Kun skadet sene eller nerveskader Flere mindre skadetyper Ingen skade Annen mindre skadetype Ikke kjent	1 2 3 4 5 6 9
41	Skadetyper – større fysisk	Hvilke større fysiske skader oppgis i anmeldte saker?	Utelukkende bruddskader Utelukkende hodeskader Utelukkende lammelse Flere større skadetyper Ingen større skade Annen større skadetype Ikke kjent	1 2 3 4 5 6 9
42	Skadetyper – psykisk	Hvilke psykiske skadetyper oppgis i anmeldte saker?	Psykisk plage (utrygghet) Psykisk ufør (sykemeldt angst/depresjon) Ingen psykisk skade Ikke kjent	1 2 3 9

Seksjon IV – Politiadferd og kommunikasjon				
Variabel	Navn	Uttrykt	Svaralternativer	Kode
43	Risikovurdering	Hvilken betydning har politiets oppfatning av risiko?	Risiko vurdert før hendelse Risiko under hendelse Risiko ikke fremtredende Ikke nevnt	1 2 3 9
44	Politihistorikk	Har politiets tidligere erfaring med fornærmede betydning?	Ikke tidligere erfaringer Tidligere positive erfaringer Tidligere negative erfaringer Ikke kjent	1 2 3 9
45	Politi-kommunikasjon – rolig og behersket	Kommuniserer politiet på en rolig og behersket måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
46	Politi-kommunikasjon – høflig	Kommuniserte politiet på en høflig måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
47	Politi-kommunikasjon – sårende eller nedlatende	Kommuniserte politiet på en sårende eller nedlatende måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
48	Politiadferd – rolig og behersket	Opptrådte politiet på en rolig og behersket måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
49	Politiadferd – høflig	Opptrådte politiet på en høflig måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
50	Politiadferd – sårende og nedlatende	Opptrådte politiet på en sårende eller nedlatende måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9

Seksjon V – Fornærmede adferd og kommunikasjon				
Variabel	Navn	Uttrykt	Svaralternativer	Kode
51	Fornærmede - historikk	Har fornærmedes tidligere erfaring med politiet betydning?	Ikke tidligere erfaringer Tidligere positive erfaringer Tidligere negative erfaringer Ikke nevnt	1 2 3 9
52	Ruspåvirkning	I hvilken grad var de fornærmede ruspåvirket?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
53	Fornærmede – kommunikasjon rolig og behersket	Kommuniserte fornærmede på en rolig og behersket måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
54	Fornærmede – kommunikasjon høflig	Kommuniserte fornærmede på en høflig måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
55	Fornærmede – kommunikasjon sårende og nedlatende	Kommuniserte fornærmede på en sårende eller nedlatende måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
56	Fornærmede - adferd rolig og behersket	Opptrådte fornærmede på en rolig og behersket måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
57	Fornærmede – adferd høflig	Opptrer fornærmede på en høflig måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
58	Fornærmede – adferd sårende eller nedlatende	Opptrådte fornærmede på en sårende eller nedlatende måte?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
59	Fornærmede – adferd etterkomme pålegg	Etterkom fornærmede politiets pålegg?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9
60	Fornærmede – adferd motstand	Har fornærmede satt seg fysisk til motverge?	Ja Nei Ikke kjent	1 2 9

Seksjon VI - Motiv				
Variabel	Navn	Uttrykt	Svaralternativer	Kode
61	Erstatningskrav	Er det fremmet krav om erstatningskrav i anmeldt sak?	Fremmet krav om økonomisk tap Fremmet krav om ikke-økonomisk tap Fremmet krav om økonomisk tap og ikke-økonomisk tap Ikke fremmet krav Ikke kjent	1 2 3 4 9
62	Motanmeldelse	Er anmeldelse knyttet til egen straffesak?	Anmeldt i politisak Ikke anmeldt i politisak Ikke kjent	1 2 9

Vedlegg 4: Politidekning 1. kvartal 2014 (Politidirektoratet)

Politidekning 1. kv. 2014

Lønnede årsverk							
Politidistrikt	Kvm2	31.03.2014					
		Antall innbyggere 31.03.2014	Antall lønnete politi-årsverk pr 31.03.2014	Antall lønnete årsverk - jurister - pr. 31.03.2014	Antall lønnete årsverk - sivile - pr 31.03.2014	Antall lønnete årsverk - totalt - pr 31.03.2014	Politidekning pr. 1000 innb. 31.03.2014
Oslo	454	638 529	1 661,15	121,20	715,02	2 497,37	2,60
Østfold	3 382	238 547	373,40	37,20	180,60	591,20	1,57
Follo	1 712	181 529	207,57	20,60	99,62	327,79	1,14
Romerike	4 002	265 534	408,84	31,00	221,96	661,80	1,54
Hedmark	27 400	194 606	239,06	19,20	137,80	396,06	1,23
Gudbrandsdal	15 500	70 922	110,73	7,00	40,25	157,98	1,56
Vestoppland	10 000	110 676	139,30	11,00	60,63	210,93	1,26
Nordre Buskerud	12 054	85 321	127,80	11,00	46,23	185,03	1,50
Søndre Buskerud	3 342	209 891	291,96	26,50	128,80	447,26	1,39
Asker og Bærum	291	177 741	194,54	21,00	105,94	321,38	1,09
Vestfold	1 910	225 641	295,70	27,50	147,35	470,55	1,31
Telemark	15 313	171 692	261,37	24,00	103,48	388,85	1,52
Agder	14 878	291 274	414,29	32,00	153,92	600,21	1,42
Rogaland	7 534	356 118	479,05	49,70	223,58	752,33	1,35
Haugaland Sunnhordland	4 662	149 993	172,25	17,00	78,75	268,00	1,15
Hordaland	22 106	466 784	624,02	51,60	301,78	977,41	1,34
Sogn og Fjordane	18 138	109 234	146,70	11,00	53,15	210,85	1,34
Sunnmøre	5 271	144 040	155,33	9,90	73,06	238,28	1,08
Nordmøre og Romsdal	9 568	114 784	153,25	13,00	75,38	241,61	1,34
Sør-Trøndelag	18 084	305 098	408,55	34,00	176,88	619,43	1,34
Nord-Trøndelag	24 441	138 665	186,30	13,30	79,52	279,12	1,34
Helgeland	15 967	75 600	116,80	11,60	54,15	182,55	1,54
Salten	12 008	82 716	123,00	12,00	69,33	204,33	1,49
Midtre Hålogaland	11 997	117 734	181,50	15,00	77,56	274,06	1,54
Troms	21 366	126 396	186,39	17,60	93,26	297,25	1,47
Vestfinnmark	24 423	44 600	94,80	8,00	38,49	141,29	2,13
Østfinnmark	24 193	30 718	113,00	8,80	68,72	190,52	3,68
Sum politidistrikt		5 124 383	7 866,66	661,70	3 605,06	12 133,41	1,54
Grensekommisariatet			0,00	0,00	5,00	5,00	
NID			0,00	0,00	35,10	35,10	
KRIPOS			206,40	17,00	263,15	486,55	
Polithøgskolen			110,80	4,00	294,54	409,34	
Økokrim			30,90	32,90	78,15	141,95	
Utrykningspolitiet			26,73	1,00	20,60	48,33	
PDMT			3,00	0,00	305,16	308,16	
Politiets utlendingsenhet			171,90	10,00	288,73	470,63	
Namsfogden i Oslo			0,00	0,00	114,05	114,05	
Politidirektoratet			29,00	14,00	162,40	205,40	
SUM politidistrikt og særorgan		5 124 383	8 445,39	740,50	5 171,93	14 357,93	1,65
PST (sentrale enhet)			263,00	9,80	177,00	449,80	
SUM justissektoren (eks. Sysselmannen på Svalbard)		5 124 383	8 708,39	750,40	5 348,93	14 807,73	1,70

Definisjon lønnete årsverk:

Antall årsverk som får lønn unntatt fødselspermisjoner
Ikke timelønnte og ansatte på pensjonistvilkår
Ikke innleide eksterne

Politinspektører som ikke har krav til påtalekompetanse er flyttet fra jurist til politi eller sivil.